STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02711

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

זעכצעהנטער באַנד

נײַע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל", וואַרשאַ, נאָוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים

(ש. י. אבראַמאָוויץ)

שבת און יום־טוב

(ערצעהלונגען)

פֿערלאַג „מענדעלע", וואַרשא

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1 9 2 7

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

אינהאַלט:

חג־האָסיף (אַ יום־טוב פון זאַמלען)

וואָס הייסט חנוכּה?

דער חילוף

שבת

אַ גרויע האָר

אויף אַסיפות

אַ שטאָט אין מזרח וואַנד

די ענטדעקונג פון וואָהלין

שבת און יום־טוב

אין דעם איצטיגען באַנד „שבת און יום־טוב" געהען אַריין מענ־דעלע מוכר־ספרים׳ס פינף מעשות, וועלכע האָבען אַ שייכות צו שבת און יום־טוב; אַט די מעשות זענען אויך אין דער נייער העברעאישער מענדעלע־אויסגאַבע גרופּירט צוזאַמען אין איין אָבטיילונג „חגים וזמנים". עס זענען אויך צוגעגעבען צום באַנד די דריי מעשות „אויף אסיפות", „איבער אַ שטאָדט אין מזרח" און „די ענטדעקונג פון וואָהלין". די אַלע אַכט מעשות זענען, ווייזט אויס, געשריבען דורך מענדעלע׳ן נאָך דעם יאָהר 1900, אין דער זאַמלונג פון מענדעלע׳ס העבּרעאישע „ספּורים" (אדעם 1900) זענען זיי נאָך נישטאָ.

„די ענטדעקונג פון וואָהלין" איז פערעפענטליכט אין דעם זאַמעל־בוך „הילף", וואָס איז ערש׳ענען אין יאָהר 1903.

אין דער ערשטער מעשה „חג האסיף" דערצעהלט מענדעלע וועגען דער קאָלאָניע שאבא, אַ קאָלאָניע ביים שווארצען ים, „אַ קאָ־לאָניע גאָר אַנטיק, מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואָס די טרויבען זייערע זענען מחיה, גיבען־צו קראַנקע אַ שטיק געזונד". אין אַט דער קאָלאָניע שאבאָ איז מענדעלע געפאָהרען זומער אויף אָברוה און אויף טרויבען. אין אַ העברעאישען בריעף צו זיין נאָהענטען פריינד ש. דובנאָוו שרייבט מענדעלע (אין דעצעמבער 1904), אַז דעם „פאָריגען זומער האָבען מיר, איך מיט מיין פרוי, געוואוינט אין שאבא, געגעסען דאָרט טרויבען צו זאַט". אַ צווייט מאָל שרייבט מענדעלע אין אַ בריעף

צו ש. דובנאָוו (ערב־סוכּות 1911): „געכטען בין איך צוריקגעקומען פון שאבאַ, וואו איך האָב פערבראַכט מיט מיין פאַמיליע."

אין די מעשות מישען זיך די איינדרוקען פון געגענוואַרט מיט ערינערונגען פון אַמאָל. מענדעלע ווערט ווי אַרויסגעצויגען פון זיין פערצייטיגען לעבען און אַריינגעצויגען אין דער היינטצייטיגער ווירקליכקייט. אָבער זיינע וואָרצלען זענען אַלץ טיעפער געשלאָגען געווען אין דעם באָדען פון צוריק מיט יאָהרען און יאָהרען.

דערצעהלענדיג וועגען „דער ענטדעקונג פון וואָהלין", זאָגט מענדעלע: „ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געוועין ריכטען, אז מיר, זיין איינ׳קעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אַצינד, אוי וועה — עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך, מענדעלע, בין דערצו שוואַך, אַלט. מיין איינציגער כּוח, אוי, איז נישט מעהר, ווי וויינען שטילערהייד פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרעהרען, און צו די אַלע פריהערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו־צושרייבען אין די כראָניקעס אויך די היינטיגע נייע צרה".

נ. מ.

חג האָסיף (אַ יום-טוב פון זאַמלען)

חג האסיף*)

(א יום־טוב פון זאמלען)

אמ״ה

גידרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים.

א.

יודען בכלל, זענען דאך, ווי ס׳איז בעוואוסט, שוואך נעביך אין געזונד, פערזארגט, ברוך־השם, מיט יסורים מיט קרענק, ווי א שטיינער־שטעכעניש, בייכוועהטיג, שווינדעל, קאפדרעהעניש וכדומה און בעדארפען דאך נעביך טאקי זיך קורירען. וואס־זשע טהוט גאט? מאכט ער זיי א קאלאניע דא אין אונזער געגענד, ביי׳ם ים, שאבא הייסט זי, א קאלאניע גאר ענטיק מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואס די טרויבען זייערע זענען מחיה, גיבען צו קראנקע א שטיק געזונד. באמת איז די דאזיגע קאלאניע ניט אונזערע, ניט קיין יודישע, נאר „זייערע״ — א גויעשע, הייסט עס. גאט האט איינגעגעבען שכל די דייטשען, און די ערדארבייטער פון דער שווייץ זאגענדיג: קומט, בעזעצט זיך דא, ביי׳ם שווארצען ים, בויט אייך אוים הייזער, פלאנצט וויינגערטנער! און יודעלעך — מיין פאלק ישראל, וועלען קומען צו אייך אלע יאהר, אין הערבסט,

---

*) אזוי הייסט אין דער תורה יום־טוב סוכות, וויל דענסטמאל האבען יודען אין ארץ ישראל געזאמעלט זייערע תבואות פון די פעלדער.

אויף אַ טרויבען־קור. די גוים האָבען געטהון גאָט׳ס געבאָט — זענען געקומען, אויסגעבויט אַ קאָלאָניע, געאַרבייט, געזייעט, געפלאַנצט, און זענען היינט רייך, פערזאָרגט מיט וויין, מיט אַלעם־גוטען. נאָר געבען די יודען ווייטרויבען צום עסען גיבען זיי ניט אומזיסט סיידען פאַר געלד, וואָס איז, יודען זענען דען פויגעל, „וואָס אַקערן ניט זייען ניט, שניידען ניט, און הקדוש־ברוך־הוא שפּייזט זיי״? יודען אמת טאַקי „פליהען אין דער לופט״, אָבער מענשען זענען זיי דאָך פאָרט, זענען ניט קראַנק ניש׳קשה צו צאָהלען, און נאָך ווי? טהייערער טאַקע! מילא וואָס מאַכט עס יודען אויס, קומען זיי און בעצאָהלען טהייערער. אָבער אָרימע לייט, וואָס טהוען קבצנים נעביך, וואָס בעדאַרפען טרויבען אויך אויף אַ רפואה און האָבען ניט קיין גראָשען? גיט גאָט איין שכל זיינע קראַנקע קבצנים׳־לעך, זיי זאָלען אויסוואַרטען שאַ, שטיל, ביז די נגידים וועלען זיך לאָזען קיין שאבא אויף טרויבען. און קוים זענען יענע אַהין אַוועק, ריהרט זיך חברה קבצנים, נעהמען די פיס אויף די פּלייצעס און מאַרש, מאַרש נאָך זיי, נאָך די בעלי־בתים, חברה טהוט זיך אַ שאָט קיין שאבא ווי אַ היישרעק אַזוי, אַז אויף איין בעל־הבית קומט עפּטערם אוים זיבען קבצנים!

אַ גאַנץ יאָהר איז די קאָלאָניע רוהיג. איטליכער פון די איינוואוי־נער דאָרט בעשעפטיגט זיך מיט זיין אַרבייט אין פעלד, אין וויינגאָרטען. ניטאָ קיין לעדיג־געהער, מען זעהט ניט קיינעם אַרומגעהן מיט אַ טאָר־בע איבער די הייזער, מען הערט ניט קיין ליאַרם, קיין געשריי. אויף די גאַסען ווייזען זיך ציטיגע ווייטרויבען — הע־הע! טהוען זיך דאָרט אָוויז די בני־יעקב קאָמפּאַניעס־ווייז, נגידים מיט קעשענעס און אָרימע־לייט מיט טאָרבעס. ס׳איז ליהודים, די קאָלאָניע רוישט, ווימעלט! ס׳איז אַ יודיש שטעדטעל מיט אַלע אָבשניטצלעך — מיט גבאים און גבאי׳־טעס אויף צדקה־זאַכען. בחורים און מיידלעך נעהמען אַ פּאַטשיילקע און קלייבען נדבות, נישט דורכלאָזענדיג אין מאַרק קיינעם. מען דינגט ערגיץ אַ שטיבעל אויף דאַווגען „ימים־נוראים״ און מען שטאָפּט אָן דאָרט יו־דען מיט יודענעם איינג ווי אין אַ פעסעל מיט הערינג. מען איז מפקיר די ביינער, מען שטופּט זיך און מען שוויצט אַ שרעק! פאַר נויט ראַטע־וועט מען זיך און מען געהט אַרוים אויף דער גאַס, מען שפּאַצירט זיך דאָרט בקאָמפּאַניע אין די טליתים, מען רעדט און מען דאַווענט כלומר׳שט. האַלט מען אינוועניג אין שוהל ביי קדושה, גיט מען זיי אַ ידיעה, שפּרינגט מען קדוש, קדוש, אויף דער גאַס!

איך בין אויך אַנהויב הערבסט געקומען קיין שאבא, נישט צוליעב

דעם, צו עסען דארט ווינטרויבען, װי צוליעב אויסרוהען זיך א ביסעל פון דער ארבייט מיינער א גאנץ יאהר. אלע טאג פלעג איך אויפ- שטעהן פריה און שפאצירען איינער אליין צווישען די וויינגערטנער, עטהעמען פרישע לופט און הנאה האבען פון גאטס וועלטעל, דאס שענע.

ב.

איינמאָל שפּאַציר איך מיר צווישען די ווייגנערטנער עפּיס פערטראַכט און אַ קייכענדיג הוסטעלע פון ערגיץ האָט מיך אַרויסגעבראַכט פון מיינע געדאַנקען. איך טהו אַ קוק, דערזעה איך, עפּיס אַ מענש שטעהט פאַר מיר, אין דרייען געבויגען, קייכט, הוסט, האַלטענדיג אויסגעשטרעקט צו מיר די הענד, רייבענדיג מיט די שפּיצען פינגער, מיט אַ קרימעלע און אַ פּנים׳ל פון אַ נעביך, באַלד טאַקי געווען צו דערקענען, אַז דאָס איז אַ יוד און בעט אַ נדבה. איך קוק מיך אײַן איהם אין פּנים, אַז איך טהו מיך אַ חאַפּ צוריק, מאַכענדיג שטאַרק פערוואונדערט:

— רב יעקב פּנחס!!

דער יוד קוקט זיך אַיין אויך אויף מיר, מינעט זיך און זאָגט, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ:

— יאָ, יאָ, יעקב פּנחס בין איך!... שלום עליכם רבי מענדיל!

— עליכם שלום!

רב יעקב פּנחס׳ן, אָדער ווי ער האָט ביי אונז דאָרט געהייסען אויפ׳ן ווייבס נאָמען, יעקב פּנחס שיינדעל־מיריל׳ס, האָב איך געקענט מכּמה שנים. איך האָב איהם געקענט פאַר אַ בּנעימות׳דיגען, סטאַפּעטשנעם מענשען, מיט שעהנע בּענעהמונגען, חאָטש ער איז געווען אַ מלמד כּל ימיו. די מלמדים זענען פאַר קנאה געווען איהם פאַרביסענע שונאים, פלעגען דייטען אַלע אויפפיהרונגען זיינע צום שלעכטען, אויסטראַכטען אויף איהם וואָס ניט געשטויגען ניט געפלויגען, כּדי אָנפּייפען איהם אין דעם מלמדות, געמורמעלט אויף איהם, אַ שטייגער, ער קוקט אַריין

בגנבה אינ'ם באור פון משה אָדעסער, חאַפּט אויך אַ קוק אין די יודישע גאַזעטעס און לייענט אַריין דעם קאָפּ אין דקדוק. נאַראָנים האָבען געגלויבט און געווען אין כעס. קלוגע האָבען געוואוסט, אַז ס'איז אַ ליגען און געלאַכט. היינט ווייס איך זיכער, אַז מען האָט איהם אומזיסט חושד געווען. היינט ערשט פערשטעה איך, אַז איך האָב ניט פערשטאַנען, אין דער יוגענד, דאָס דקדוק=רש"י אויפ'ן פּסוק „בראשית ברא", וואָס רבי יעקב פּינחס האָט מיר אין חדר דערקלערט, און ער אַליין, מחילה, האָט עס אויך ניט פערשטאַנען. נאָר דענסטמאָל, אַז רבי יעקב פּנחס האָט עס מיר דערקלערט מיט קולות, מאַכענדיג מיט הענד און פיס, שטאַרק פערפלאַ[illegible], האָב איך מיר געשראָקען און געזאָגט: איך פערשטעה, פערשטעה! דאָך אַ ביסעל אמת איז פאָרט געווען אין די מלמדים'ס רייד. רב יעקב פּנחס פלעגט ליעב האָבען אַריינוואַרפען אין זיינע בריפלעך טערפקע לשון=קודש=ווערטער, און שרייבען מליצה'דיג, כמעט נישט צום פערשטעהן, ווי יענע בריה'ס אַ מאָל. איינמאָל האָט ער זיך ניט געהיט און געוואָרפען מיט פראַגע=צייכענס, מיט אויסרופונגס=צייכען אָהן אַ שיעור. וואָס אַ וואָרט,—אַ פראַגע צייכען; וואָס אַ וואָרט—אַ געשריי; אַזוי אַז די מלמדים האָבען זיך איבערגעשראָקען און געזאָגט און געזאָגט.

שיינדיל=מיריל, רב יעקב=פּנחס'עס ווייב, איז געווען אַ בערייִדעוודיגע יודענע, מיט אַ געמבע, אַזוי אַז זי האָט גערעדט ביי זיך אין שטוב האָט מען געהערט אויף דער צעהנטער גאַס. פלעגט גרינג זיך אָנצינדען, אַריינקומען אין כעס און גריך טאַקי זיך איבערבעטען, אפשר אַ מאָל הונדערט אין טאָג. דעם מאַן איהרען האָט זי געאַכט און פלעגט אָבהיטען איהם מיט זיין עסען און טרינקען, מיט זיין גלעזעל ציקאָריע אין דער געהעריגער צייט. רב יעקב=פּנחס האָט זי ליעב געהאַט, זי געפאָלגט און, ווי דער שטייגער איז פון באַנק=קוועטשער, טאַקי מורא געהאַט פאַר איהר אויך. שונאים פלעגען זאָגען, אַז זי געוועלטיגט איבער איהם און האָט זעהר „אַ שווערע האַנד". אַז אַ מאָל איז איהם געשוואָלען געווען דאָס פּנים, האָט מען געזאָגט, דאָס איז געקומען פון אַ האַנד, פון שיינדיל=מיריל'ס האַנד!

אַקעגען אַ היגשע ווייל'ע בין איך און רב יעקב פּנחס געשטאַנען שווייגענדיג און צומישט. ער איז געווען צומישט און האָט זיך געשעמט, וואָס ער האָט אויסגעשטרעקט צו מיר די האַנד, בעטען אַ נדבה, און מיר האָט שטאַרק געריסען דאָס הארץ, וואָס איך האָב איהם געביך

געזעהן אין אזא צושטאנד. דערנאך בין איך ארוים מיט א ווארט, און שטאמלענדיג, גלאט אזוי זיך, געזאגט:

— יא, אזוי געהט עס אין דער וועלט!... האט זיך עס מיר גאר אומגעריכט אונטערגערוקט רב יעקב פנחס היינט!... נו!...

רב יעקב-פנחס האט טיעף פוג'ם הארצען א זיפץ געטהון און קיין ווארט ניט גערעדט.

— וואס זיפצט איהר אזוי, רב יעקב פנחס — מאך איך צו איהם פריינדליך, ווילענדיג איהם טרייסטען — אט געהט א נייע יאהר אויף אונז יודען צום גוטען, אט, אט האבען מיר סכות, דעם ליעבען יום-טוב, זמן שמחתנו!

— עט! — מאכט רב יעקב פנחס, פארקרימענדיג זיך ווי אן אנגע'ברוגז'ט, מיט פעראכטונג, א מאך געבענדיג מיט דער האנד — וואס מיר „זמן שמחתנו?" היינט איז „זמן" ניט קיין „זמן" און שמחה ניט קיין שמחה.

רב יעקב פנחס האט מיר אויסגעזעהען, ווי ער איז מיט זיינע רייד מבזה די ימים-טובים און געטראכט ביי מיר, אפשר ניט אומזיסט טאקי האבען די מלמדים אמאל איהם חושד געווען, אז ער פארעט זיך מיט דקדוק און קוקט אריין אין „יענע" מיני ביכלעך. און ווי איך וויל איהם דא מאכען א בעמערקונג, רופט זיך אן רב יעקב פנחס ווייטער:

— „זמן שמחתנו זאגט איהר. אט דורך די צוויי ווערטער איז די גאנצע צרה...

— זייט-זשע מוחל, איהר רב מענדיל! איך זעה, ניש'קשה, אז איך קום אייך אוים ריין משוגע, אדער גאר א אפיקורס. מען טאר אבער ניט בעשולדיגען א מענשען ביז מען הערט איהם פריהער ניט אוים, און אלסדינג וואס מיט איהם האט זיך פאסירט.

— אדרבה. דערצעהלט. רב יעקב פנחס — רוף איך מיך אן — קומט, מיר וועלען זיך דא אזוי געהן און איהר וועט דערצעהלען קומט, קומט, איך בעט אייך!

ג.

— די מעשה דערפון איז אַזוי — הויבט ר׳ יעקב פּנחס אָן צודערצעהלען, אויסשנייצענדיג פריהער די נאָז און אַ פּאָהר־געבּענדיג מיט אַלע פינף פינגער איבּער׳ן פּנים און איבער דער באָרד — אַז אונזערע הייליגע חכמים זאָגען: „איז אַנ׳עם־הארץ אַ חסיד טאָר מען ניט וואוינען בּיי איהם, ניט שטעהען אין „זיינע ד׳ אמות״,— זענען זיי טאַקי גערעכט. איהר הערט? וועה, וועה איז מיר, וואָס איך האָב זיי ניט געפאָלגט, און איך מיט נאָך עטליכע שכנים האָבּען מיר געוואוינט בּיי אַייזיק־בער, דעם פּראָצענטניק אין הויז. אַייזיק־בער דעם פּראָצענטניק קענט איהר דאָך, אַז ער איז אַ גרויסער עם־הארץ און אַ ווילדער חסיד; אַז ער לאָזט זיך דערקענען צו אַ אָרימאַן אין אַ שלעכטער צייט, דערבאַרמט זיך און לייעט איהם אַלע וואָך ביסלעכווייז קרן מיט פּראָצענט, נעהמענדיג בּיי איהם אַ וועקסעל אויף צוויי מאָל, דריי מאָל אַזוי פיעל, וויפיעל דער חוב בּעטרעפט. אַזאַ מכּה מיט מכּה׳לעך זאָל זיך איהם, רבונו של עולם, זעטצען! ער האָט דאָך מיר געטהון אַזוינס וואָס אַ שרעק. דערפון אָבער וועל איך דערצעהלען שפּעטער, איצט אַז איך דערמאָהן זיין נאָמען, „קוועטשט עס מיך אין בּויך״ און מוז אויסלאָזען צו זיין קאָפּ מיט אַ קללה. לאָז ער געהן צו אַלע רוחות, און איך קעהר מיך אום צו מיין ענין. בּקיצור, האָב איך מיט נאָך עטליכע שכנים געוואוינט אין שכנות בּיי אייזיק־בּער׳ן, די כּפּרה זאָל ער ווערען! אַז ס׳איז געקומען די צייט פון סכּות, האָבּען די שכנים זיך גענומען צו מאַכען אַ סוכּה. איך בּין אויך צוגעשטאַנען צו זיי ווי אַ שותף, מיט אַ עצה, און מיט אַלץ וואָס נאָר מעגליך. זיי זענען געקומען מיט זייערס, דער מיט אַ

אַ פלאָקען, יענער מיט אַ טשאָלענטברעטיל, איינער מיט אַ שטייג פון עופות, דער אַנדערער מיט פערזשאַווערטע טשוועקעס און איך מיט אַ לאָקשענברעטיל, מיט פאַרפלאָנטעטע שנירלעך און אַ צושאָטענע, אויסגעריבענע ראָגאָזשע. און אייזיק-בער, געשוואָלען זאָל ער ווערן ווי אַ באַרג, ער האָט אָבגעגעבן פאַר דער סוכה ביי זיך אין הויף אַ ווינ-קעל, וואו די בהמה ליגט און נעכטיגט אַ גאַנץ יאָהר. „די מצוה פון סוכה, האָט ער געזאָגט, איז אַזוי גרויס, אַז אַ כפרה פאַר איהר דער גאַנצער צער בעלי-חיים. ניש'קשה, דער רוח וועט די בהמה ניט נעה-מען, אַז זי וועט זיך וואַלגערן זיבען טעג אויפ'ן מאַרק. אַי וואָס זי וועט מיר געבען ווייניגער מילך, אָדער זי וועט גאָר פגר'ן? נו, וועט גאָט ברוך-הוא ממלא זיין מיין שאָדען". — איהר פאַרשטעהט? דערמיט האָט ער געגעבען אונז אָנצוהערעניש, אַז די סוכה איז אינגאַנצען זיי-נע, וואָרום פון איהר שטעהט איהם דאָך פאָר צו ליידען אַ גרויסען היזק. בקיצור, ווי די מעשה איז, די סוכה איז פאַרטיג געוואָרען מיט אַלע זאַכענישען, ווי געהעריג. צוויי ברעטער און קרומע קלעצלעך האָ-בען געדינט פאַר ביינק. זיטצען אויף זיי האָט מען בעדאַרפט אויף משקולת, נישט צוטהון זיך אַ מינדסט ריהרעלע, מען זאָל הלילה ניט פאַלען און ברעכען האַלז און געניק. אַ גרויסע לאָקשענברעט איז גע-לעגען אויף אַ פעסעל פון אוגערקעס און געדינט פאַר אַ טיש, ביי וועל-כען עס האָבען נישט געגעסען אַלע שכנים מיט אַ מאָל, נאָר בעדאַרפט איינע די אַנדערע איבערוואַרטען, די אַרוים יענע אַריין. און עסען האָט מען בעדאַרפט מיט קאָפּ. ניט צוריהרען זיך צום טיש גראָבליך מיט דער האַנד, דאָס לאָקשענברעט זאָל ניט אַראָפּפאַלען, חס-ושלום. איז דאָך, דאַכט זיך, גאַנץ גוט. הערט-זשע ווייטער, זייט מוחל. אַז מען איז די ערשטע נאַכט יום-טוב אַריין אין סוכה קידוש מאַכען הויבט זיך אויף ווי געוועהנליך איז אין דער דאָזיגער צייט, אַ גרויסער שטורם-ווינד און לעשט אויס די בענשליכט. עס ווערט אַ רעש אַ געטומעל, אַ חאַפּעניש, אַ צוטרעטעניש צווישען די שכנים. אין אַ שעה צוויי אַרום צינדט מען ווידער אָן אין סוכה די ליכט און עס געהט אַריין די ערשטע וואַך, אין וועלכער עס צעהלט זיך דער בעל-הבית, ימח שמו, און איך. ווי נאָר מען טראָגט מיר אַריין די יויך הויבט אָן גיסען אַ קאַלטער אָסענדיגער רעגען — און קאַפּ, קאַפּ אין טעלער. אייזיק-בער, פערחאַפּט זאָל ער ווערן, וואָס איז אַנ'עם-הארץ און אַ חסיד, וויל ניט הערען דעם רעגען און דוקא זיטצען אין סוכה. היינט אַז ער,

ימח שמו וזכרו, טהוט אזוי, אַ פשיטא שוין איך, מלמד, וואָס מיינע חברים זוכען זיך צו מיר, צו פערשוואַרצען מיך מיט רכילות פאַר די בעלי־בתים. ער, די כפרה זאָל ער ווערען, זיצט זיך אין אַ פיקסען־פעלץ און ס'איז איהם וואַרם. מיין פעלץ אַקעגען ליגט נאָך פון פסח אָן פאַר־זעצט אין לאָמבאַרד און איך זיץ אין איין קאַפאָטע און ציטער פאַר קעלט. דעם גאַנצען טאָג, ערב יום־טוב, בעדאַרפט איהר וויסען, האָב איך אין מיין מויל נישט געהאַט, מיין חייב איז געווען שטאַרק פאַר־טראָגען מיט דעם קאָכען, באַקען אויף יום־טוב. און אַז ווייבער זענען פאַרטראָגען, ווייסט איהר דאָך, אַז זיי זענען אין איין כעס. איז דער מאַן הונגעריג, איז גלייכער פאַר איהם דענסטמאָל איינהאַלטען זיך און שווייגען איידער איינשטעלען זיך און שמועסען פון עסען. מילא, פאַר־שטעהט איהר דאָך, אַז איך האָב געהונגערט נישט צו רעדען קיין וואָרט. און וואָס לאָזט זיך אויס? איך געה אַריין אין סוכה נאָך אַזאַ תענית, אָבפּאַסטען זיך דאָרט, גיסט אויף מיר אַ רעגען. דאָס געקעכטס ווערט אייז־קאַלט, איך ציטער פאַר נעץ, פאַר קעלט און עס, מ'שטיינס־געזאָגט, אין איילעניש, אין האַפעניש, דערוויטערט פון ווייב און, קינדער, — איך דאָ אין סוכה בין אַליין, ווי אַ אַלמן, און מיין ווייב דאָרט אין שטוב — ווי אַ אַלמנה.

וועט איהר דאָך זאָגען: פשיטא! וואָס לאָזט מיך דאָ יעקב פּנחס הערען? אַלטע געוועהנליכע מעשיות, וואָס קומען פאָר תמיד, אַלע יאָהר, און יודען נעהמען עס אָן פאַר ליעב, זיצען אין סוכה און זענען פרעה־ליך. אמת, גערעכט טאַקי! מהאי טעמא בין איך דאָך מקצר און רעכען ניט אויס די אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס האָט זיך געמאַכט אין סוכה, ווי אַ שטיינער, די קאַליזשעס וואַסער, וואָס זענען געשטאַנען דאָרט פון רעגען, די מעשה מיט דער ברעט, וואָס איז אַראָבגעפאַלען, דורך אַ קליין ריהרעלע, פון דעם פעסעל, אינאיינעם מיט'ן געפעס מיט הכל בכל כאשר לכל. די מעשה מיט דער בהמה אייזיק־בער'ס, אַ מכה איהם אַ גרויסע, ווי איהר האָט זיך פערגלוסט קראַצען זיך אָן דער סוכה, האָבען געציטערט, זיך צושאָקעלט די ווענט און געפאַלען די ביינק מיט די, וואָס זענען געזעסען דערויף! די מעשה מיט די ווייבער, וואָס האָבען געשיקט די מאַנען זייערע אין סוכה אַריין כמעט דאָס גאַנצע פלייש, דאָס גאַנצע ביסעל יויך וכדומה, כדי ניט פערשעמט צו ווערען פאַר לייט, פאַר פרעמדע דאָרט, און אַליין, זיי און די קינדער, האָבען געהונגערט געבעך. און וואָס פאַר אַ טעם האָבען די מענער געפיהלט אין דעם

עסען, בעטראַכטענדיג דאָס, עס האָט זיי געטריפט דאָס בלוט, זיך גע־
וואָרגען מיט איטליכען ביסען. נאָך און נאָך אזעלכע מעשיות, וואָס מאַ־
כען זיך סוכות־צייט און גאָרנישט! יום־טוב איז יום־טוב און יודען זע־
נען יודען. פון די מעשיות רעד איך ניט. עס זיי געהען אוועק אינאיי־
נעם מיט דעם יום־טוב און עס בלייבט פון זיי קיין זכר ניט. איין מעשה
נאָר וויל איך דערצעהלען, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אַ אייביגען רושם
אויף מיר און אויף מיין הויזגעזינד, וואָס צוליעב איהר בין איך אריין
אין אַ גרויס אומגליק, בין עלענד, אָרים, שטאַרק געפאַלען, ווי איהר
קוקט מיך אָן

ד.

די לעצטע ווערטער האָט געזאָגט רב יעקב פנחס, בעוואַשענדיג זיך מיט טרעהרען.

אַ פּאָר מינוט האָט רב יעקב פנחס געשוויגען, דערנאָך האָט ער אויסגעווישט די אויגען און ווייטער דערצעהלט.

דעם דריטען טאָג חול־המועד סכות וועל איך אייביג ניט פערגעסען. אַ ביטערער, פינסטערער טאָג איז עס געווען, אַ אָנהויב צו אַלע מיינע צרות, וואָס נאָכדעם, ווען איך רעד פון'ם דאָזיגען טאָג, ווער איך צוקאָכט, אין קאָפּ איז מיר אַ אויסמישעניש און אַז איך רעד, האַפּ איך איין וואָרט פאַר'ן אַנדערען. איך וועל אייך איבערגעבען ווי ווייט איך קען.

מיעד, הונגעריג, צובראָכען פון דער אַרבייט יענעם טאָג, בין איך אַהיים געקומען, אין דער־גיך אָפּצועסען און לויפען צוריק צו דער אַרבייט. איהר ווייסט דאָך, אַז „זמן שמחתנו" איז דער אָנהויב „זמן" פאַר מלמדים, צו בעקומען קינדער און צונויפשטעלען אַ חדר. דאָס איז ממש אַזוי שווער ווי „צו קינד" געהן. מלמדים בוצקען זיך דענסטמאָל איינע מיט די אַנדערע, דער יענעם פאַרלויפט דעם וועג, איטליכער טהוט וואָס ער קען, צו בעקומען נייע קינדער און אָנפּייפען יענעם אין חדר. אַלע מיטעל זענען דענסטמאָל רעכט — רכילות, מסירות, פאַלשע שבועות, שקרים, וואָס נאָר מעגליך.

לויף איך אַריין אין שטוב געשווינד, זאָגענדיג צו מיין ווייב אין איין אָטעם: עסען!... ניטאָ קיין צייט!... נעהמט מיין ווייב די אַלע ספּראָנאַלען: אַ טישטוך, מעסער, זאַלץ, אַ קריגעל וואַסער מיט אַ האַנד־

טוך, מיר אין האנד גיט זי צום טראָגען אַ שיסעל מיט הייסען קאָליש און אזוי בעלאָדען לאָזען מיר זיך געהן גיך פונ׳ם שטוב אין הויף אריין. ווי מיר קומען צו דער סוכה — טפרר! — דאָס טהירעל איז פער־שלאָסען! וואָס טהוט מען? גיט מיר איבער מיין ווייב דאָס קריגעל וואסער, דאָס טישטוך מיט דעם האנדטוך ווארפט זי מיר ארויף אויפ׳ן אַקסעל און זי אליין לאָזט זיך געהן צו די שכנים פרעגען וועגען דעם שליסעל. און בעת זי געהט זיך ארום פון איין שכן צום אנדערען, שטעה איך מיר אין הויף, איינגעהילט מיט דעם טישטוך ווי אַ טלית, דאָס קריגעל וואסער אין דער לינקער האנד, די שיסעל קאָליש אין דער רעכטער, און קען מיך ניט ריהרען פון אָרט, ווי צוגעשמידט צו דער ערד. דער טאָג איז געווען אַ וואָלקענדיגער, אַ אָסענדיג רעגענדיל האָט זיך געזייהט ווי דורך אַ זיפּ און אריין אין שיסעל געקעכטס.

איך שטעה ווי אין געהאַקטע וואונדען און אין קאָפּ פּיקט מיר דער „חדר", אוי ועה, טאָמער וועלען זיך יענע פערהאַפּען צו די בעלי־הבתים און אוועקנעהמען די קינדער, אויף וועלבע איך האָב איין אויג. 'עדע מינוט האָט זיך מיר געצווינגען ווי אַ שעה. ווען ניט די מורא פאַר מיין ווייב, וואָלט איך אַ וואַרף געטהון די שיסעל מיט די אַלע זאכען און וואָלט אנטלאָפען. מיין ווייב געהט דערווייל ארום צווישען די שכנים — אהין־אהער, ניטאָ ביי זיי קיין שליסעל! געהט זי דאָך צו איזיק־בער׳ן, געהן זאָל ער אין דער־ערד אריין! זאָגט דאָס ווייב זיינס, די ארורה: ביים מאַן איז דער שליסעל. זאָגט מיין ווייב: געהט נעהמט ביי איהם דעם שליסעל. זאָגט דאָס ווייב זיינס: מיין מאַן שלאָפט. זאָגט מיין ווייב: איי־ער מאַן שלאָפט און מיין מאַן איז הונגעריג. זאָגט זיין ווייב: אייער מאַן קען וואַרטען. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן קען אויפשטעהן. צולאָזט זיך זיין ווייב אויף מיין ווייב מיט זידלערייען. גיט מיין ווייב אָפּ זיין ווייב די זידלערייען צוריק מיט אַ צוגאָב. שטעהט אויף איזיק־בער, קיין תחית המתים זאָל ער ניט אויפשטעהן, בייזערט זיך אויף מיין ווייב, שטאַרק אין כעס, נעהמט און שטופּט זי ארוים פון שטוב. שרייעט מיין ווייב געביך זעהר פערביטערט, פערזאַמלען זיך אין אַ רעדעל אַלע מענ־שען אין דעם הויף פון קליין ביז גרויס. עס ווערט אַ טומעל, אַ קאָכע־ניש, עס דערגרייכט ביז צו אַ געשלעג און פערציהט זיך העט ביז נאָך מנחה־צייט.

— פאַרטרויערט, פאַרשעמט קעהר איך מיך אום מיט מיין ווייב אין שטוב אריין. זי געביך, גיסט אויס איהר האַרץ, רעדט, טענה׳ט.

ווינט, און איך דאַווען מעריב, לייען קריאת=שמע, פאַל ווי אַ דער'הרגעטער אויפ'ן בעט און שלאָף אָהן עסען, אָהן טרינקען. אויפהאַפּענדיג זיך אויף מאָרגען. דערפיהל איך שטאַרקע קאָפּשמערצען, די גלידער זענען מיר שווער און קען ניט ריהרען מיט איין אבר. פון בעט קען איך שוין ניט אַראָפּ. הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט דאָקטורים. זאָגט מען, דאָס איז מיר געקומען פון אַ שטאַרקע פערקעלטונג אין סוכה און אויפ'ן הויף, בשעת איך בין געשטאַנען דאָרט אָנגעלאָדען ווי אַ אייזעל אונטער'ן פרייען הימעל. בקיצור, — איך בין אָפּגעלעגען אַ היבשע צייט קראַנק, פאַרדולט, נישט צו=וויסען אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. אַז איך האָב מיך אויפגעכאַפּט איז שוין געווען לאַנג, נאָך בין=הזמנים, נאָך „זמן שמחתנו" הייסט עס. די מלמדים האָבען מיר צונומען דעם חדר, און איך בין געבליבען אויסגעשטעלט — אָהן פרנסה!

— און אַז דאָס שלים'מזל נעהט, שלעפּען איהם זיך נאָך פיעל אַנדערע צרות. עס דויערט ניט לאַנג, בעקום איך אַ פּאַפּירעל פונ'ם „מיראָוואָי סודיאַ" וועגען אַ חוב פון צוויי הונדערט רובעל, וואָס איך בין שולדיג אויף אַ וועקסעל אייזיק=בער'ן, פערהאַפּט זאָל ער ווערען. בלייב איך מיט מיין ווייב פאַרגאַפט, קוקען איינער דעם אַנדערען אָן, נישט צו פערשטעהן תחילת, וואָס דאָס בעטייט, אפשר איז עס אַ טעות. איך מאַך מיר האַרץ און נעהם מיך טרייסטען מיין ווייב, לאַכענדיג דערביי מיט גרינע ווערם. זיי זיך ניט מצער, שיינדיל=מיריל, זאָג איך, ניש'קשה. איך וועל געהן און זאָגען להד"ם! לא, מיט אַ אלף. און ווי איך רעד אַזוי, לאָזט מיין ווייב אַרויס אַ געשריי אויף אַ וויינענדיג קול: אוי, אַ וועהטאָג אַ גרויסער. דאָס שמעקט אַוודאי מיט די הונדערט רובעל, וואָס מיר האָבען אַמאָל געליהען אָט ביי דעם גזלן אויף חתונה צו מאַכען אונזער טאָכטער, חסיא=גיטיל! — ע, וואָס רעד'סט=דו, זאָג איך צו מיין ווייב, גאָט איז מיט דיר, די הונדערט רובעל האָבען מיר דאָך שוין גאַנץ לאַנג אויסגעצאָהלט קרן מיט פּראָצענט אַלע וואָך! — נו, און דער וועקסעל אונזערער וואו איז? פרעגט מיין ווייב, אָט דער וועקסעל, דער טאָפּעלער, אויף צוויי הונדערט רובעל, וואו איז? — דער וועקסעל, פרעגסט=דו, וואו איז? זאָג איך שטאַמלענדיג, ער איז איבערגעבליבען ביי איהם... אויסגעמעקט זאָל ער ווערען, ביי איהם... אוי, ביטער! שרייעט מיין ווייב, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט אַ געוויין, געוואַלד, שוטה, וואָס האָסט=דו איבערגעלאָזט דעם וועקסעל ביי דעם רוצח אין די הענד? — מילא, וואָס איז דאָ אַזוינס? זאָג איך,

דער וועקסעל איז דאָך אַ אָפּגעצאָהלטער, איז דאָך די עבירה אויף איהם, אויף איהם, וואָס ער האָט עובר געווען אויף אַ לאו און געהאלטען אָפּגעצאָהלט וועקסעל ביי זיך אין שטוב! — מ־ל־מ־ד! לאָזט מיין הייב אַרויס אַ געשריי און בלייבט אין חלשות.

— דעם סוף דערפון ווילט איהר הערען, רב מענדיל, אוי, הלוואי אַזאַ סוף אייזיק־בער׳ן. אין דר׳ערד אַריין ער מיט אַלע פּראָצענטניקעס זיין גלייכען! עס האָט ניט געדויערט לאַנג, האָט מען מיר איבערגעשריבען אַלע זאַכען אין שטוב, האַק און פּאַק מיט די בעבעכעם, עפּענטליך פאַרקויפט אַלסדינג און מיר זענען געבליבען בלוטאָרם און נאַקעט, ווי די מאַמע האָט אונז געהאַט!

ביי די ווערטער איז רב יעקב פנחס געבליבען שטעהן שטיל, אַרויפלייגענדיג די האַנד אויפ׳ן פנים, און האָט געזיפצט, געריבען די אויגען. דערנאָך קעהרט ער זיך אום צו מיר און זאָגט:

— איך וועל אייך ענדיגען די מעשה בקיצור, וואָרום דערצעהלען אַלסדינג אַקוראַט איז איבער מיינע כחות, אַזוי שרעקליך איז דער סוף. די לעצטע צרה מיינע טרעפט איבער אַלע מיינע פריהערדיגע צרות אינאיינעם — מיין ווייב איז פאַר גרוים צער קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען!...

ד.

קוים האָט רב יעקב פּנחס געענדיגט, איז ער זיך פאַרגאַנגען אין הוסטען און געשפּיגען מיט בלוט ווי אַ לונגענזיכטיגער.

איך שטעה מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ און פאַרטיף מיך אין די געדאַנקען איבער דעם גאַנצען ענין פון סוכה. סוכה איז אודאי אַ גרויסע מצוה, נאָר, רבונו של עולם, אַזא מצוה, וואָס געהער זיך אָן אינגאַנצען מיט ארץ ישראל, וואָס געפאַלט אין דער צייט, ווען מען זאַמעלט די תבואה פון די פעלדער, די טרויבען פון וויינגערטנער און הייסט דעריבער „חג האסיף". — וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס מיט חוץ לארץ, וואו מיר זענען „לופט־מענשען", לעבען מיט נסים, פעריאָגט. פערוויסט, האָבען ניט קיין נחלאות, קיין גיטער און האָבען ניט וואָס צו זאַמלען, רבונו של עולם! יודען ווילען נעביך מקיים זיין אַ מצוה, טהון דיין געבאָט, נאָר אוי, וועה־געשריען, דאָס האַרץ רייסט פאַר רחמנות, ווי שווער אַזוינס קומט זיי אָן. דאָס האַרץ פאַרלויפט מיט בלוט צוועהענדיג, ווי עלענדע, דערשלאָגענע מאַכען זיך לוסטיג — אַ שמחה, אַ פרייד, כדי מקיים זיין דיין געבאָט, וואָס דו האָסט געהייסען פרעהליך זיין!... וואָס איז עס פאַר אַ „חג האסיף", אַ יום־טוב פון זאַמלען, אז ס'איז ניטאָ וואָס צו זאַמלען ?!..

און ווי איך שטעה דאָ אַזוי און טראַכט, דערזעה איך פאַר מיר אַ גאַנצע קאָמפּאַניע מענשען געהענדיג אויפ'ן וועג, מאַנסבילען מיט ווייבער אינאַיינעם, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, מיט שטעקלעך אין די הענד און טאָרבעס אויף די פּלייצעס.

— פון וואנען זענען עס יודען? — פרעג איך די קאמפאניע, אז פ האט זיך אפגעשטעלט נעבען מיר.

— מיר, פון וואנען זענען מיר? ענטפערען אפ אלערליי קולות אינאיינעם — פון אקערמאן זענען מיר. קיין שאבא געהען מיר.

— אויף ווינטרויבען-עסען ביי די דייטשען?

— אויף נדבות קלייבען ביי יודען, וואס קומען אויף ווייג-טרויבען.

— וואס-זשע אזוי שפעט? פאר וואס זענט איהר ניט געקומען פריהער?

— ניש'קשה. האט ניט קיין זארג! מיר האבען געטהון ווי דער סדר העולם איז. די „ימים-נוראים"-צייט איז, ווי עס פיהרט זיך אין דער וועלט, א צייט אויף נדבות זאמלען ביי אונז ארימע לייט. דעם גאנצען חודש אלול זענען מיר פארנומען אויפ'ן בית-עולם, צונויפנעה-מען פון די, וואס קומען אויף קבר אבות. ערב יום-כפור שטעהען מיר מיט אויסגעשטרעקטע הענד אויפ'ן שולהויף און שטעלען אויך קערות, טעלער אין די שולען און בתי-מדרשים. א צינד, אז מיר האבען זיך אפ-געפארטיגט אין שטעדטיל ביי אונז, געהען מיר אויף דער ארבייט, צו-נויפנעהמען ביי'ם צונויפגעפאהרענעם עולם אין שאבא. ניש'קשה! — רב יוד! לאזען זיי אוים דעם שמועס, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט א געבעט — ניט, ניט א נדבה, רב יוד, און מאכט אונז א גו-טען „פעטשאטיק"

איך שטעה א רגע שטיל, קוק און טראכט. פון איין זייט זעה איך נוים ארבייטען, זאמלען פון די ווייגערטנער, פון די פעלדער, און פון דער אנדער זייט, מיר אקעגען זעה איך יודען מיט טארבעס, יודען קבצנים, וואס זאמלען נדבות אויף בית-עלמין'ס, אין הייזער, אין שולען, אין מארק און אין די גאסען! איך טראכט, טראכט און עס רייסט זיך מיר ארוים טיעף פון הארצען א קרעכץ מיט די ביטערע ווערטער:

— אוי, אז-אך און וועה צו אונז, מיר האבען, יא, יא, מיר האבען א „חג האסיף", א יום-טוב פון זאמלען — א „חג האסיף" פון גלות.

וואָס הייסט חנוכה?

וואָס הייסט חנוכה?

— אַ גרויסער נס איז מיר געשעהען אום חנוכה.

— וואָס עפּיס „מיר", שמואל? פאַר וואָס ניט „אונז"? ס'איז דען ניט פּונקט אַזוי מ י י ן נס, ווי דיינער?

— יאָ, ליעבער איגנאַץ, אַ גרויסער נס איז געשעהען אום חנוכה, מ י ר און ניט דיר.

— געה טענה מיט אַנ'אַלטען בית-מדרש'ניק! בּיי אייך קומט אויס, אַז מיר, היינטיגע יודען, זענען גאָר קיין יודען ניט, אַז די אַמאָ-ליגע באַנק-קוועטשערם האָבען עפּיס אַ מין קאָנטראַקט מיט'ן רבונו-של-עולם, אַ מין חזקה אויף יודישקייט.

— דאָס וואָס דו זאָגסט, איגנאַץ, איז גאָר ניט שייך צו דער מעשה, וואָס איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען. אגב איז היינט בכלל ניט קיין צייט פאַר אַזוינע ויכוחים. היינט איז דאָ בילבערע אַרבּייט: האַפּען אַ קערטעל און עסען לאַטקעס און פערברייינגען מיט היימישע מענשען. אָט צוליעב דעם האָב איך דיך טאַקי פערבעטען צו מיר, ברודער. נאָר אַזוי ווי די איבעריגע געסט זענען נאָך ניט געקומען און דו האָסט שוין בעריהרט דעם דאָזיגען הארבּען ענין, מוז איך דיר דע-רויף איינגאַנצען אָבענטפערען. פערשטעהסטו מיך, יודען זענען מיר אַלע, סיי פרומע, סיי משכילים, סיי נאַטספּאָרכטיגע, סיי פרייע. איך למשל, בּין פון קינדווייז-אויף געזעסען „באהלי שם", אין חדרים, אין ישיבות, און דו ביסט געגאַנגען אין שקאָלעס און האָסט ניט געוואוסט, וואָס הייסט אַ „עול-תורה", פונדעסטוועגען זענען מיר ביידע יודען. נאָר וואָס דען איז צווישען אונז דער חילוק? מיר האָט זיך דאָס יודישקייט

איינגעגעסען אין הארץ, אין מוח און אין אלע רמ״ח אברים, נאָך בראָט פיהלט אין אַ יודישען מנהג אַ בעזונדער טעם, אונז ליעגט עס אין די ביינער, סיי מיר ווייסען דאָס, סיי מיר ווייסען דאָס ניט. מיר מעגען אפילו נאָכדעם אראָב פונ׳ם וועג, מיר מעגען זיך אפילו, חס ושלום, שמד׳ען — דעם טעם פון יודישקייט קענען מיר שוין קיינמאָל ניט פערגעסען. נעהם אָבער אַזוינע ווי דו, — מענשען וואָס זענען קיינמאָל ניט געזעסען על התורה ועל העבודה, בעל־תשובה׳ניקעס, וואָס האָבען פון קינדהייט־אָן דעם יאָך פון יודישקייט אויף זיך ניט געטראָגען, — אַזוינע קענען ניט פיהלען דעם אמת׳ן טעם פון אַ יודישען מנהג, פון אַ יודישער מצוה, זיי מעגען אפילו ווערען וואויל און גוט און מקיים זיין אלסדינג מיט דער גרעסטער כונה.

— געה שוין געה, וואָס דו רעדסט, שמואלן אַזוי טענה׳ן דאָך אלע בטלנים אין בית־מדרש הינטער׳ן אויבען. גלאַט געבעקעט, געחקירה׳ט איז דער וועלט אריין. דאָס דאַרף מען דאָך ערשט דערווייזען.

— דערווייזען? אדרבא! איך קען דאָס דערווייזען מיט גאַנצע פעק ביישפּיעלען, מיט גאַנצע אוצרות פאַקטען, צעהן, הונדערט...

— גוטען אָבענד! גוטען אָבענד!... וואָס קאָכט איהר זיך דאָ אַזוי, וואָס איז דאָס ביי אייך פאַר אַ געפּילדער? איהר׳ט זיך, קענטיג, אַזוי פערטיעפט אין הלכות קאָרטען, אַז איהר׳ט גאָר ניט געהערט, ווי מיר זענען אריינגעקומען. שוין צוויי מאָל האָבען מיר אייך געזאָגט גוטען אָבענד!

— אַ — אַ, ברוכים הבאים! ברוך הבא פאַני טודרוס, פאַני ירח, פאַני גימפּעל. פאַני... פאַני...

— שאַט! אום חנוכה איז גאָר ניטאָ קיין „פאַני“, אום חנוכה איז מען זיך נוהג צו זאָגען „ר׳ ב׳“ טודרוס, „ר׳ ב׳“ גימפּעל, פּונקט ווי אום שבת זאָגט מען „מגדול“ שטאָט „מגדיל“. נאָר ניט דאָס זענען מיר אייסען. דער עיקר: פון וואָס ריידען דאָס יודען מיט אַזאַ אימפּעט? אפשר האָבען מיר אייך איבערגעריסען אינמיטען, רב שמואל, טאָ לאָזט זיך ניט שטערען. טאָמער איז אַ סוד, וועלען מיר דערווייל איבערגעהן אין עס־צימער זאָגען דער בעל־הבית׳טע אַ גוטען אָבענד.

— חלילה! מיר זענען דאָ ניט עוסק בנסתרות. זיצט, יודען, וועט איהר אויך הערען. איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען אינגאַנצען, וואָס פאַר אַ נס ס׳איז מיר געשעהן אום חנוכה.

— אדרבא, דערצעהלט, דערצעהלט, וועלען מיר הערען. נאָר מאַכט ניט קיין שהיות. ס'איז דאָך עפּיס חנוכה אויף דער וועלט. יו דען שפּיעלען אין קוויטלעך און אין קאָרטעז. ווי זאָגט דער פּסוק: הלילה הזה כּלו אָקע. אַ רענדעל אַ מינוט...

— די מעשה איז גראָד ניט קיין לאַנגע. דער גאַנצער תּוך שטעקט אייגענטליך ניט אין דער מעשה אַליין, נאָר אין דעם פּועל-יוצא, וואָס זי האָט געהאַט פאַר מיר שפּעטער. דעריבּער איז בּיי מיר געוואָרען אַ מנהג צו דערמאָנען זי אַלע יאָהר אום חנוכּה.

אין יענער צייט, און אפשר נאָך איצט אויך, איז פאַר יודישע יונגלעך, וועלכע זיצען נעבּעך פערשפּאַרט אין חדר ווי די היהנער אין שטייג, פון אינדערפריה בּיז ניין אַ זייגער אויפדערנאַכט, ניט געווען קיין שעהנערע צייט, ווי די אַכט טעג פון חנוכּה. אַ קליינינקייט הניכּה! פון לערנען איז מען פריי, חנוכּה-געלד נעהמט מען בּיי טאַטע און מאַמע, פעטערס און מוהמעס, זיידעס און באָבּעס, אין דריידעל שפּיעלט מען, מסחרים מאַכט מען, און אַז גאָט העלפט, שפּאַלט מען נאָך קאָר-טאָפליעס אויף צווייען און מע מייסטרעוועט פון זיי חנוכּה-לעמפּלעך פונ'ם טאַטענ'ס וועגען, — הכּלל, מע לעבּט ווי גאָט אין אָדעס. איך געדענק, גראָד דעמאָלט, צום אַכטען ליכטעל, בּין איך געווען אויפגע-לעגט גאָר אויף אַנ'אַנדער אופן. די אַכט חנוכּה-לעמפּלעך, וואָס האָ-בּען געבּרענט אויף אַ פענסטער נעבּען דער טהיר, האָבּען אין מיינע אויגען אויסגעזעהען ווי די בּעכערס פון דער גאָלדענער מנורה אין בּית-המקדש; די קנייטלעך האָבּען געשיינט און געפינקעלט, ווי אַכט לויטע-רע שטערענדלעך. אין שטוב איז ליכטיג און וואַרים, די מאַמע פרע-געלט שמאַלץ, דער ריח פון גריוועז און ציבּעלעס פערגעהט אין דער נאָז און קיצעלט. דער טאַטע זיצט מיט געסט אַרום טיש און מען איז זיך מפלפל אין דברי-תּורה. יודען ריידען מיט אַלע אברים, מען מאַכט מיט די הענד, מען דרעהט דעם גראָבּען פינגער, מען מאַכט משונה געוואַלדען. הכּלל, ס'איז ליהודים... פון וואָס רעדט מען? מטנינא דיומא, פערשטעהט זיך. אַלע מאָל הערט זיך פון דעם רעש אַ שאלה: „וואָס איז חנוכּה?“ יודען קנייטשען מיט די שטערענס, פערקרימען זיך זעהר שטאַרק, בּייסען דעם שפּיץ בּאָרד, מען זעהט בּעשיינפּערליך: זיי קענען זיך ניט פערענטפערען די האַרבּע קשיא: „וואָס הייסט חנוכּה?“ איינער פון דער קאָמפּאַניע שטעהט אויף, דערצעהלט דעם עולם עפּ'ס אַ „תנו רבּנן“, פערטיעפט זיך אין דעם עניז, געפינט אַלע מאָל נייע

פשטים, דרשנ׳ט מיט גרויס התלהבות, שארפט זיך א מוח. איך האב פון די אלע שעהנע פערפלאנטערטע דרשות פערשטאנען נאר איינס: „גוים האבען מטמא געווען אלע בוימלען, וואס אין היכל, און אז די חשמונאים האבען גובר געווען און האבען זיי פערטריעבען, האט מען געפונען נאר איין קריגעל מיט בוימעל, וואס איז געווען פער׳חתמ׳ט מיט דעם כהן־גדול׳ס חתימה. דאס קריגעל האט געקענט קלעקען נאר אויף איין טאג, איז געשעהן א נס און מ׳האט געלייכט דערמיט גאנצע אכט טעג". מחמת איך בין געווען דעם אויפדערנאכט זעהר בגלופין און מחמת דער יום־טוב חנוכה איז ביי מיר געווען זעהר חשוב, האב איך, א פיצעל, א שנעק, זיך ניט געשראקען פאר א טאטען און פאר פרעמדע יודען מיט בערד און האב א זאג געטהאן כמשיח לפי תומו:

— א גרויסע מציאה! אכט טאג פון א קריגעל איז גאר קיין נס ניט. אט, א שטייגער, ווען מע וואלט געלייכט פון איין קריגעל א גאנץ יאהר און סע וואלט געווען א גאנץ יאהר חנוכה, אט דאס פערשטעה איך, אט דאס וואלט געהייסען א נס. מען וואלט פטור געווארען פון דעם מלמד מיט זיינע פעטש און סטוסאקעס...

איך האב נאך ניט אויסגעלייעט ענדיגען, האט מיר דער טאטע אראבגעלאזט א פאטש הגדול הגבור והנורא.

— פרא אדם! הולינקעס גלוסט זיך איהם. סע וואלט נאר ארומגעלאפען, ווי א שייגעץ, ניט טהאן א האנד אין קאלט וואסער. אויסוואקסען א גוי, א חאמולע, אט דאס ווילסטו, הא? — אזוי האט דער טאטע געשריענען, און איך וואלט מסתמא פון איהם געלייזט נאך ניט איין פליאסק אין פנים, איז מיר אבער געשעהן א נס: דאס היטעל איז נאך פונ׳ם ערשטען פאטש אראבגעפליגען אויף דער ערד. איידער איך האב זיך אנגעבויגען, איידער איך האב עס דערלאנגט, האב איך דאך געמוזט פערדעקען דעם הוילען קאפ מיט דער פאלע פון דער קאפאטע, איז דעם טאטען דערווייל אבגעגאנגען דער כעס... וואס שמייכעלסטו איגנאץ, מאכסט חוזק?

— פונקט פערקעהרט! איך זעה, אז איך בין געווען אומגערעכט מיט מיינע טענות, דעריבער שמייכעל איך איצט.

— גלויב מיר, ליעבער איגנאץ, דו ביזט שטענדיג אומגערעכט, ווען דו בעשולדיגסט מיך אין אזוינע זאכען. און ווייסטו פאר וואס? וויל דו ביזט, גוטער ברודער, א בעל־תשובה, און אין יעדען בעל־תשובה שטעקט א שטיק פאנאטיקער, וואס טשעפעט זיך, זוכט חסרונות

אין יענעם איז משונה שטאַרק צופריעדען, ווען ער געפינט עפּעס אַ פּגם אין אַן׳עלטערען — עס מעג דאָס זיין אַ טאַטע, אַ זיידע, אָדער גלאַט אַזוי איינער פון פריהערדיגען דור. קיינער אויף דער וועלט ווערט ניט אַזוי צעקאָכט פון אַ מינדסטער זאַך, קיינער איז ניט דן זיין חבר לכף־חובה, ווי אַ בעל־תשובה. און טאַקי דעריבער, וואָס זיי, די בעלי־תשובה׳ניקעס, האָבען ניט די מדה פון סבלנות, בעקומען זיי, ס׳זאָל זיי צו קיין חרפּה ניט זיין, אַ מאוס׳ן שם און מ׳האָט מורא צו שטעהען אין זייערע ד׳ אמות.

— נאָר דעם פּאַטש אַליין, — האָט שמואל ווייטער דערצעהלט, — וואָלט גאָר ניט געווען כּדאי צו דערמאָנען, ווען ער וואָלט מיט דער צייט ניט געמאַכט אין מיר קיין איבערקעהרעניש און וואָלט מיך ניט געבראַכט צו נייע געדאַנקען.

— אַייער זכות, רבּותי, לאָזט איבער אויף אַן׳אַנדערם מאָל, — האָבען זיך אַריינגעמישט די געסט, — איצט קאָנטשעט די מעשה, נאָר מאַכט עס בקיצור.

— הכּלל, דער פּאַטש, וואָס איך האָב דעמאָלט בעקומען פון׳ם טאַטען, איז ניט געגאַנגען לאבוד. דער גאַנצער שמועס וועגען חנוכּה, דעם טאַטענס נעם, דער אומגעריכטער פּאַטש — אַלסדינג איז מיר געבליעבען אין זכרון און דאָס האָט מיך געטריעבען נאָך יונגערהייט צו קלעהרען און עוסק צו זיין אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכּה?״ פון אָנהויב האָב איך געוואוסט, ווי אַלע יונגלעך, אַז אום חנוכּה זאָגט מען „על הנסים״ און אין „על הנסים״ שטעהט: „אין דער צייט פון מתתיהו בן יוחנן חשמונאי מיט זיינע זיהן די כּהנים איז אויפגעשטאַנען מלכות יון הרשעה אויף דעם פאָלק ישראל צו מאַכען עס פערגעסען די הייליגע תורה. און הקדוש ברוך הוא האָט געטהאָן אַ נס און האָט איבערגעענטפערט שטאַרקע אין די הענד פון שוואַכע און רשעים אין די הענד פון צדיקים און מוטוויליגע אין די הענד פון די וואָס לערנען זיין תורה. נאָכדעם האָט מען אויסגערייניגט דעם בית־המקדש און אָנגעצונדען ליכט און איינגעפיהרט אַכט טאָג חנוכּה״. האָב איך מיר פון דעם געדרונגען אַזוי: די שטאַרקע — דאָס זענען די יונים, די שוואַכע — דאָס זענען מתתיהו מיט זיינע זיהן מיט די איבעריגע עהרליכע יודען, לומדים, באַנק־קוועטשערס, אַ שטייגער ווי די היינטיגע מלמדים, רבּנים און בטלנים, וועלכע זיצען אין בית־מדרש און זענען עוסק בתורה. יענער צד איז מסתמא אַרויסגעגאַנגען אין דער מלחמה

מיט פערד און מיט רייטוואָגענס, מיר — מיט תשובה, תפלה וצדקה. אז ס׳איז געווען אַ יהודי המכבי אויף דער וועלט און אַז ער מיט זיינע ברידער זענען געווען שטאַרקע הילד־לייט, וועגען דעם האָב איך, פערשטעהט זיך, קיינמאָל ניט געהערט און דער רבי האָט מיר אויך ניט געזאָגט קיין האַלב וואָרט. אַז איך האָב נאָכדעם דערהערט אין דער היים ביי אונז, מ׳איז זיך מפלפל אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכה?“ — האָב איך מיר אָייגעלערנט דעם פשט, אַז דאָס, וואָס עס שטעהט אין „על הנסים“, איז אַפנים ניט אינגאַנצען קלאָר און סע פערענטפערט ניט אַלע קשיות. די דרשה מיט׳ן קריגעל בוימעל, וואָס ס׳האָט געקענט קלעקען נאָר אויף איין טאָג און מ׳האָט דערפון געלייכט גאַנצע אַכט, האָט זיך מיר אויך ניט געלעגט אויפ׳ן שכל: וואָרום זעלט׳ס אַנדערש זיין, אַז ס׳איז אַזוי, וואָלט דאָך דער נס געדויערט נאָר 7 טעג. פאַר וואָס זשע האָט מען אַיינגעפיהרט 8 טעג? — אָט אַזוי פון קלערעניש צו קלערעניש, פון זוכעניש צו זוכעניש, ביז איך האָב זיך געלאָזט איינריידען פון יצר הרע און האָב געכאַפט אַ קוק אין ספרים חצונים — אין ידישע היסטאָריע, הייסט עס. דעמאָלט ערשט האָבען זיך מיר געעפענט די אויגען און איך האָב געפונען אַ ענטפער אויף מיין קשיא.

— אַצינד, רבותי, הע־הע, וויים איך, וואָס הייסט חנוכה!

דער חילוף

דער חילוף

אין חודש אדר, זאָגט די גמרא, מרבין בשמחה — פרעהען זיך יודעלעך אויף וואָס די וועלט שטעהט. דער שניי ווערט צוגאַנגען, אויף די וועגען — אַ טוואַן, יודישע קינדער, פערשמירטע פערדריפּעטע ביז איבער'ן גאַרטעל, הויבען זיך אָן שאַרפען אַ מח, וואו נצהמט מען אויף פסח, הכלל, ס'איז זמן שמחתנו...

אָט אין דעם חודש בעקום איך אַ בריוועל פון מיינעם אַ גלופסקער אַ בעקאַנטען, אַז איך זאָל למען השם זעהען קומען וואָס גיכער אין זיין מקום אַריין האַק-און-פּאַק — מיט דעם ביידעל און מיט די פעקלעך ספרים, אויף צומאַכען אַ חילוף: פאַר מיינע אַלטע מינים סחורה וועל איך פון איהם בעקומען די היינטיגע נייע סחורה: דהיינו, אַלערליי מיני זאַמעל-ביכער, מעטאָדעס, פּאָעזיע, בילדער און סקיצען, העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, ערצעהלונגען פסיכאָלאָגישע, עקאָנאָמישע. געזעלשאַפטליכע, נאָך פיינע קונציגע זאַכענישען, אַזוינע און אַזוינע, חנוכה-לעמפּלעך און נאָך עפּיס — אויך. דער דאָזיגער בעקאַנטער מיינער האָט אַ סך פרנסות און וועניג ברכות: ער איז אי אַ מוכר-ספרים, אי אַ מעקלער, אי אַ שטיקעל מחבר, אי אַ שטיקעל פערלעגער און דערביי איז ער אַ קבצן, דוקא אַ גרויסער, גיט פאַר יודישע קינדער געדאַכט. דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך איהם נישט זעהר שטאַרק געגלויבט, ווייסענדיג, אַז בשעת-הדחק איז ער, ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ ליגנער, ווי דער שטייגער איז פון פיל סוחרים אַזוינע, וואָס חאַפּען אַריבער די מאָס ביים קויפען און פערקויפען סחורה. זייערס איז גינגאָלד און פון יענעמס מאַכען זיי אַש.

דעריבער לייענענדיג אין זיין בריוועל, ווי ער מאַכט אַתל פון דער אַלטער סחורה און לויבט אין טאָג אַריין די נייע, האָב איך ניט געמאַכט דערפון אַזאַ פירוש. עט!... פונדעסטוועגן האָב איך זיך מישב געווען, אַז צראָפּפּאָהרען קיי, גלופּסק איז גאָר ניט קיין קרומע זאַך. וואָס וועל איך מיך האַלטען מיט מיין סחורה? שוין זיך צוגעגעסען. מעגליך, יענע איז ערגער, נאָר גוט־שלעכט, בעסער־ערגער — האַנדלען בעדאַרף מען! דעם פויערס ווערטיל טאַקי: ניחיי הירשע אַבי אינשע. זאָל זיך זיין אַ ערגערער אַבי אַ נייער בעזעם..

געוואָלט האָב איך פאָהרען טאַקי באַלד, כּדי איך זאָל נאָך אָנציהען קיין גלופּסק אויף פּורים און זעהען די בעריהמטע גלופּסקער פּורים־שפּיעלער, וואָס אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָהר זענען זיי, נעבעך, פּראָסטע נאַראָנים, און אַז עס קומט פּורים ווערען זיי מיט אַ מאָל דורכגעטריעבענע חכמים און עס שיט זיך פון זיי גלייכע־ווערטלעך, ווי פון אַ לעבעדיגען זאַק. פּונקט, ווי די גרויסע שכּורים, להבדיל, וואָס גראָד אום־פּורים זענען זיי ניכטער. איז עס אָבער מיר ניט בעשערט געווען: איך האָב, ווי אויף צו להכעיס, געמוזט בלייבען נאָך עטליכע טעג אין דער היים.

האַלטענדיג ביי דער נסיעה האָב איך ברעה געהאַט צו קומען פונ'ם וועג אַ היים אויף פּסח, אם־ירצה־השם. דעריבער האָב איך פאַר'ן פאָהרען געזעהען זיך פערזאָרגען מיט אַלע גוטע זאַכען, וואָס אַ יוד דאַרף האָבען אויף אַזאַ יום־טוב. רב ליב דעם מלמד האָב איך געבעטען מיך אין זינען האָבען מיט מצה־שמורה, און דעם וויב האָב איך געזאָגט: למען־השם זאָלסט ניט זשאַלעווען קיין ראָזינקעס, קיין וואַסער, און זאָלסט מאַכען צמוקים־וויין כּיד המלך. און אַ זאַק קאַרטאָפּליעס זאָלסטו קויפען און געזונט־שמאַלץ און אַ געהאָדעוועטע אינדיטשקע לכבוד יום־טוב. אַי וואָס, טאָמער וועט דיר פעהלען געלד, זאָלסטו זיך דאַרווים גאָר נישט מאַכען און פערזעצען דיין ציהרונג, אַ פּאָר חפצים פון בעל־הבתישקיים, זאָלסט נישקשה גאָר קיין יסורים ניט האָבען. השם־יתברך וועט מסתמא מצליח זיין מיין וועג, וואָס דען? און צוריקקומענדיג אַ היים בשלום, וועלען מיר, אם־ירצה־השם, האָבען אַ פרעהליכען פּסח. מיר וועלען עסען קניידלעך און חרעמזלעך, פאַרטריִנקען ראָזינקעס־וויין, מיט לאַקריצע און וועלען זיך וואויל טהאָן. — דאַכט זיך, בעוואָרענט צלמיינג, וואָס טהוט אָבער גאָט?

גאָט האָט געשיקט אויף דער וועלט אַ רעגען מיט אַ שניי, אַ

אויסמישעניש פון „גרייפעלעך", וואַסער מיט נאַסע שטיקלעך אַייז אינאיינעם,
און דער וועג איז געוואָרען שלעכט ניט צו ריהרען זיך פונ'ם אָרט — ניט
מיט קיין וואָגען, ניט מיט קיין שליטען, ניט מיט פערד און ניט צו
פוס. ביטער! — איך האָב זיך קוים מיט צרות געשלעפט אַ תחום=שבת
אַ טאָג, יעדער טריט האָט געקאָסט מיין בידנע פערדיל אַ סך בלוטיגען
שווייס, עס האָט זיך נעביך געשלעפט אַ פּאָר טריט — און בעך, מיט'ן
קאָפּ אין דער ערד! געפאַלען, אויפגעשטאַנען, אָבגעגאַנגען נאָך אַ פּאָר
טריט — און ווייטער געפאַלען, און איך, שלימזול, געה ביי דער זייט
קנעט די בלאָטע, אויסגעשמירט, ווי אַ רוח פון קאָפּ ביז די פיס,
גליטש מיך און פאַל איטליכע מינוט, פאַל און קרעכץ:
אוי!

און געקרעכצט האָב איך ניט נאָר אויף מיר אַליין, נאָר אויך אויף
דעם פערדעלע, מיין בידנע פערדעל נעבעך! פאַר וואָס קומט עס איהם
נעבעך אַזוי פאַרשוואַרצט צו=ווערען? און נאָך צוליעב וועמען? צוליב מיר,
באשר איך האָב געוואָלט מיט אַ מאָל פטור ווערען פון אלע אלטע
לענער=סחורה, האָב איך דערמיט אָנגעלעגט אַ פולען וואָגען, איבער
דעם פערדעל'ס כחות, אומ'ברחמנות, פאַרגעסענדיג זיך, אַז ס'איז
אַ צער=בעל=חיים.

כל=זמן דער בחור מיינער האָט זיך נאָך מיט צרות געשלעפט —
געגאַנגען און געפאַלען, געפאַלען און אויפגעשטאַנען, געקראָכען אויס
דער הויט און איז דאָך געגאַנגען — האָב איך זיך געמאַכט ניט וויסענ=
דיג, איהם נאָך געוויזען אַ בייטש, געשריענען און געטריבען. אָבער
אַז דאָס פערדעל איז סוף כל סוף גאָר אינגאַנצען פערקראָכען אין אַ
זומפּ ערגיץ אונטער אַ באַרג און האָט זיך אויסגעצויגען אין בלאָטע,
ווי גרוים ער איז, אויסשטרעקענדיג די פיס און דעם ווידעל און גע=
בליעבען ליעגען, ניט צוריהרען מיט קיין אבר — האָט דאָס יודישע
האַרץ זיך אָנגערופען אין מיר מיט אַ מוסר, אַזוי: נאַרישער יוד איינער!
האָסט גענומען אַ כשר'ע בהמה און איהר פערהאומערט דאָס לעבען מיט
שווערער אַרבייט, מיט אַ גוזמא בינדלעך ספרים דיינע, מיט פעקלעך
שמות! יעדע זאַך האָט דאָך אַ שעור, ציגעל און שטיינער, אַ שטייגער,
קען מען אָנלעגען אויף אַ פערדעל נאָר ביז אַ מאָס, אַ ניט וועט עס
ניט אויסהאַלטען, און דו האָסט אַרויפגעלעגט אויף דיין פערדעל, אויף
אַ עלענדע בעשעפעניש, די גאַנצע משא פון דעם יודישקייט, דעם
גאַנצען עול פון יודישע פעקלעך! וואָס=זשע האָט זיך אויסגעלאָזט?

דאָס ג"בע בעשעפעניש מוטשעט זיך נעבעך, קייכט, געהט-אויס מיט אַלע כחות, קען זיך ניט ריהרען פונ'ם אָרט און פאָכט מיט דער נשמה. גיעב אַ קוק, ווי עס ליעגט פאַר דיר אָהן אַ סימן פון לעבען, ממש ווי א נבלה.

מילא. צו־וואָס לאַנג ברייען? פריהער איז עס געווען „ווי אַ נבלה", שפעטער אַ ביסעל אַז געוואָרען טאַקי אַ נבלה — מיין פערדעל איז נע'פגר'ט!..

איך בין געגליכען געוואָרען אין יענער צייט צו אַ קאַפיטאַן, וואָס זיין שיף איז איהם אונטערגעגאַנגען אינמיטען דעם ים. איינער אַליין שטעה איך אינמיטען וועג. און אַ ים פון בלאָטע שפרייט זיך מיר אַרום און אַרום. דאָס פערדעל ליעגט טויט, דער וואָגען איז ביז איבער די אַקסען אין בלאָטע, מאָרגען איז ערב־פסח, און מיר איז ביטער און פינסטער אויף דער נשמה. איך ווייס ניט, וואָס מען טהוט, וואָס מען הויבט אָן צו טהאָן. אַ יוד האָט דאָך אָבער אַ רבונו של עולם, אַז ס'ווערט איהם שוין גאָר ענג, דערמאָנט מען זיך אָן זיין ליעבען נאָמען. אַזוי האָב איך אויך געטהאָן. ס'איז געווען מנחה-צייט. האָב איך מיך אויסגעקירעוועט מיט'ן פנים קיין מזרח, געזאָגט פטום הקטורת, געדאַוועט פאַמעליכען, בנעימות'דיג, מיט כונה, געצויגען דאָס דאַווענען ביז ס'האָבען זיך בעוויזען שטערען. הקדוש ברוך הוא האָט געהערט מיין תפילה און האָט מיר געוויזען עפיס ווי אַ פייערעל פון דערווייטענס און האָט מיר אַריינגעגעבען אַ געדאַנק, איך זאָל געהן אַהין וואו עס לייכט זיך. האָב איך טאַקי אַזוי געטהאָן און האָב זיך געלאָזט געהן צום פייערעל, בין געקראָכען אויף הענד און אויף פים גוטע צוויי שעה ביז איך האָב זיך דערשלאָגען צו אַ גוי'עש שטיבעל. הינטער אַ גרויסען וואַלד. דער גוי האָט אויף מיר תחילת געקוקט מיט רוגזה, נאָר אַז ער האָט אָבער דערזעהען, אַז איך שטעה פאַר איהם אַ דערשראָקענער, אַ דערציטערטער, מיט אַן'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, איז ער חייכער געוואָרען און האָט מקיים געווען אין מיר די מצוה פון הכנסת־אורחים, ער האָט מיך מכבד געווען מיט געבראָטענע קאַרטאָפליעס, מיט אַ גלעזעל וואַ־רימס און האָט מיר געגעבען אַן'אָרט איבערצונעכטיגען אין שאָפּע. אויף מאָרגען האָב איך איהם אַיינגעבעטען, ער זאָל איינשפאַנען אין מיין ביידעל אַ פאַר אָקסען און זאָל מיך אָבפיהרען קיין בויבעריק, וואַרום די נאָהענטסטע שטאָדט איז געווען בויבעריק. דערפאַר האָב איך איהם, אַ חוץ זיין געצאָהלטס, מתיר געווען אָבצושינדען די פעל פון מיין

בע'פגר'ט פערדעל און צו נעהמען במתנה פאַר אַ זכר פון איהם די פאַדקאָוועס. דאָס האָב איך געטהאָן מפני דרכי שלום, זאָל אַ ערל ניט זאָגען, אַז אַ יודען טהאָר מען גישט טהאָן קיין טובה, ער ווייסט גישט זי אָפּצודאַנקען!

קיין בויבעריק בין איך אָנגעקומען צווישען טאָג און נאַכט, ווען עס איז שוין קיין לעבעדיגער נפש ניט געווען אין גאַס, אַלע, גרויס און קליין, האָבען שוין געדאַווענט אין די שולען. דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך דערפון שטאַרק הנאה געהאַט. אַ יוד, פערשטעהט איהר מיך, האָב ליעב אומעטום אַריינשטעקען די נאָז, אַלסדינג אַ טאַפּ טהון מיט דער האַנד, אַ יוד האָט ליעב אַלסדינג צו ווּיסען. נו-נו, ווי מיינט איהר אַ שטייגער, ווען מען דערזעהט מיך, אַ בעקאַנטען יודען, מענדעלי מוכר ספרים, ווי איך פאָהר דאָס אין ביידעל מיט אַ פּאָר אָקסען, וואָלט מען זיך מסתמא צונויפגעלאָפען קינד און קייט, מען וואָלט געמאַכט אַ וואַרע, ס'וואָלט זיך גע'רעש'ט, געפילדערט מיט אַ הורא פון מיין כבוד וועגען. איך בין מיך אָבער אַ יוד פון אַ גאַנץ יאָהר, אַ פשוט'ער חי וקים, איך בין זיי מוחל און אַנטלויף פון אַזאַ כבוד.

אין בויבעריק האָב איך אַ בעקאַנטען, אַ גוטען ברודער פון אַמאָליגע יאָהרען; ער איז אַ מוכר-ספרים'ניק ווי איך און איז בעוואוסט בכל תפוצות ישראל מיט'ן נאָמען הענדעל בויבעריקער פון בויבעריק. האָב איך געהייסען דעם גוי, ער זאָל מיך צופיהרען צו הענדעל'ס דירה. פאָהרענדיג האָב איך צייט געהאַט צו פערטיעפען זיך אין געדאַנקען. אָקסען, ווי ס'איז בעקאַנט, זענען ניט קיין לויפערס, געהען זיך טריט ביי טריט, מיט ישוב הדעת, פּאַמעליכען, נישט געאיילט, און מעלה-גרה'ן. זיץ איך מיך אין וואָגען, און קיי אויך איבער די אַלע בייזע בעגעגענישען, וואָס האָבען זיך אין וועג מיר געטראָפען. טראַכט מיר, קיי איבער און ביינק אַהיים צו די בני-בית. ס'טהוט מיר וועה דאָס האַרץ, וואָס ס'איז פערשטערט געוואָרען מיין יום-טוב, וואָס איך וועל ניט זייען צען אויבען-אָן ווי אַ מלך נעבען דער מלכה. די אינדיטשקע האָב איך אויך דערמאָנט צו גוטען, מסתמא אַ וואוילע, אַ פעטע אינדיטשקע, גאָר אַ מחיה. עס נעהמט מיך אָן אַ חשק, עס ביינקט זיך, און עס ציהט עפּיס אינוועניג... די אָקסען קריכען, שלעפּען זיך דורך געסלעך און הינטער-געסלעך, ביז זיי שטעלען זיך אָפּ לסוף פאַר הענדעל'ס שטוב.

אַ שטיקעל צייט שטעה איך אין דרויסען פאַר דער טהיר מיט אַ פערקלעהמט האַרץ. דאָס איז געווען, מ'שטיינס-געזאָגט, אַ שטעהען פון

אַ פאַרשוין, וועלכער טראַכט איבער, שטעהענדיג כעני בפתח, אפשר טרעפט ער אָן צו יענעם אין אַ שלעכטער שעה; אפשר וועט דער בעל־הבית אויף איהם קוקען קרום. נאָר וואָס טהוט ניט אַ יוד פאַר נויט? פאַר נויט וואַרפט ער זיך אָן אויף יענעם, פאַר נויט איז ער מטריח פרעמדע מענשען, פאַר נויט שטופט ער זיך אַריין אומגעריכט און פאַר נויט ווערט ער אַ אורח. איך מאַך מיר האַרץ, שטרעק אויס די האַנד צו עפענען די טהיר. איך עפען זי שאַ, פּאַמעליכען און זי מאַכט גע־וואַלדען, איך שטילערהייט — און זי קוויטשעט, ריפּ־סקריפּ, מיט קולי קולות, אַקוראַט ווי זי האָט צו עמיצען טענות. איך בין אַריינגעקומען אין אַ פינסטער פאָרהייזעל, אַנ׳אַיינגעבויגענער, אַ ניונקעלע, באַלד האָ־בען זיך אַלאָז געטהאָן די שטוב־מענשען, מיר געמאַכט אַ שעהנעם קבלת־פנים מיט אַ פרייד, אַ געשריי און פאַר גרויס שמחה זענען זיי געווען צעמישט, צוטומעלט, ניט צו וויסען וואָס ס׳טהוט זיך מיט זיי. איינער לויפט אין שטוב אַריין מיט אַ בשורה, מיט אַ געוואַלד. געקו־מען!... ער איז דאָ! דאָ! אַ צווייטער שרייט אין איין אָטעם: אַ ליכט! אַ ליכט! ציגדט אָן אַ ליכט! אַ ווייבערש קול הער איך, צוקער־זיס, פול מיט חן, מיט ליעבשאַפט און מיט לייטזעליגקייט: און באַלד פליהט אַרויס הענדום־פענדום אַ יודענע, זי האָט מיך שיער ניט אַרומגעהאַפט קושען און האַלזען, זי מאָהלט, מישט־אויס פריינדליכע רייד מיט טענות אין איין אָטהעם, פרייהט זיך און בייזערט זיך אינאיינעם: אַ גאַסט, אַזאַ גאַסט!... סטייטש פאַרוואָס אַזוי שפּעט? מיינס איז ניט לייטעס... איך בין צודרעהט געשטאַנען ווי אַ נעכטיגער. נאָר וואָס איך האָב געוואָלט עפענען אַ מויל, זיך פערענטפערען און דערצעהלען, וואָס מיט מיר האָט זיך געטראָפען, האָט מען אָנגעצונדען אַ ליכט — און מיר זענען אַלע געבליעבען פערגאַפט שטעהען מיט אָפענע מיי־לער, ווי די גולם׳ס!

אַ שענע סצענע, כ׳לעבען!...

די מעשה דערפון איז געווען אַזוי: הענדעל איז געהאַט אוועקגע־פאָהרען מיט סחורה אין וועג אַריין, ער האָט נאָך אויף שבת־הגדול געוואָלט קומען אַהיים און איז אַלץ ניט געקומען, האָבען זיינע בני־בית שטאַרק יסורים געהאַט. און אַז איך בין דאָ צווישען טאָג און נאַכט אין דעם טונקעלען הויז אַריינגעקומען, האָבען די קינדער געמיינט, דאָס איז דער טאַטע, און דאָס ווייב האָט געמיינט: דאָס איז דער מאַן אויף גוטס געקומען. איז געוואָרען אַ שמחה, אַ גדולה. און אַז זיי האָבען

פערוועהען דעם מצות, וועגען זי געבליעבען שטעהן מיט אויפגעשטעל־טע גאנץ אין אויסגעשטעלטע אויגען.

הענדעל'ס ווייב, איהר איז טאקי פערשטערט געוואָרען די שמחה, זי האָט טאקי געהאט יסורים, וואָס דער מאַן איז ניטאָ אין דער היים אויף פסח און קען ניט זיין קיין מלך. דאָך אָבער, פון דער אנדע־רער זייט, האָט זי געדאַנקט און געלויבט זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט איהר בעשערט אַ היימישען מענשען אויף אָבריכטען דעם סדר. זי האָט זיך בעזעצט אויף אַ הסב־בעט אויבען־אָן ותמליכו תחת הענ־דעל און זי האָט זיך געטהאָן קעניגען אָנשטאָט הענדלען!

און איך האָב אויך געדאַנקט און געלויבט דעם אויבערשטען, וואָס ער האָט געטהון מיט מיר נסים; וואָס ער האָט פון מיין אַרום־וואָגלענישען־זיך, פון מיין גלות מיך געבראַכט אין אַ היימישער שטוב צו זיצען די היינטיגע נאַכט ווי אַ מלך אין בויבעריק און צו עסען מרור און ביצים און פיש און קניידלעך און צו זאָגען פאַר איהם און פאַר הענדעל'ס ווייב די הגדה מיט אַ געזאַנג און מיט אַ לויב, הללויה!

אָבער ניט מיר אליין האָט זיך געטראָפען אַזאַ נס צו ווערען אַ מלך אומגעריכט. ווערליג איך בין געוואָהר געוואָרען שפּעטער מיט שפּע־ליבע טעג, האָט זיך הענדל'ען אויך געטראָפען פונקט דער אייגענער נס דעם אייגענעם פסח.

די מעשה איז געווען אַזוי.

הענדעל בויבעריקער האָט אָנגעלעגט אַ פול ביידעל מיט ספרים און איז אַוועק פון בויבעריק איבער דער סביבה, ווי זיין שטייגער איז אַלע פאַר פסח. האָט זיך געמאַכט דאָס אייגענע מיט הענדלען, וואָס מיט מענדל'ען: אַ שניי מיט אַ רעגען, אַ טוואָן מיט אַ בלאָטע, קאַ־ליושעס מיט גריבער, צרות און שלעק איבער'ן גאַנצען וועג. זיין פערדעל איז אויך געגאַנגען און געפאַלען, זיך געוואַלגערט און געזונ־קען אין בלאָטע. נישטמעהר אויב דאָס פערדעל איז אַרויס מיט דעם לעבען און ניט געוואָרען קיין נבלה, איז דאָס, חלילה, ניט פאַר זיין גבורה, וואָרום געווען איז דאָס אַ דאַרס, אַ קוואַרס, מיט קראַנקע פיס, מיט אַ בעלמע אויף אַ אויג, און מיין פערדעל איז לכל הדעות געווען אַקעגען איהם אַ געזונטער, אַ שענער. נאָר וואָס דען? אין יענע קאַנטען, וואו הענדעל איז געפאָהרען, איז די בלאָטע שיטערער און מאַכט ניט אָן אַזוינע אומגליקען, ווי די געדיכטע שטעהענדיגע בלאָטע אַרום בויבעריק און גלופּסק. האָט זיך הענדעל פּאַוואָלינקע געשלעפּט

מיט זיין פערדעל, געקראָכען מיט מיה און מאַטערניש און אָנגעקומען קיין קאַבצאַנסק פונקט ערב פסח פאַר נאַכט. פאַרפאָהרען איז ער גלייך צו מיר, האָט אָפּגעריכט מיט מיין ווייב גאַנץ פיין דעם סדר, געזעסען אויף מיין הסב-בעט און געקיניגט אָנשטאָט מיר, שטאַרק צופריעדען, וואָס גאָט האָט איהם צוגעשיקט אַ מקום-מנוחה.

—עס האָט מיר דערצעהלט טאַקי הענדעל אליין, ווען מיר האָבען זיך בעגעגענט נאָך יום-טוב אינמיטען וועג. מיר האָבען זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער, ווען מיר האָבען זיך דערוואוסט פון דעם חילוף.

און אַז איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען הענדלען פון מיין נסיעה קיין גלופסק צו אויסבייטען דאָרט אַלטע ספרים אויף נייע, האָט ער געמאַכט עפּיס אַ זויערע מינע נישט צו ריידען אַ וואָרט. דערנאָך האָט ער אַ שאָקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ און געזאָגט

— איהר מעגט, כ'לעבען, דאַנקען גאָט, וואָס איהר זענט אָפּגעקומען מיט'ן פערדעל. אַ שענע ריינע כפרה, כ'לעבען!

איך האָב אויף הענדלען אויסגעשטעלט אַ פּאָר אויגען

— וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן, רב מענדעל? איך זאָג אייך מזל-טוב, וואָס אייער פערדעל איז גע'פגר'ט, וואָרום צוליעב דעם זענט איהר בעהיט געוואָרען פון אַ נסיעה קיין גלופסק, און פון אַ מיאוס'ן עסק דאָרט. איהר מעגט, כ'לעבען, זיין צופריעדען, וואָס אייך איז נישט אויסגעקומען איינצוהאַנדלען יענע טהייערע סחורה. אַנ'אומגליק איז עס, אַ צרה, אַנ'אָנשיקעניש, ניט קיין סחורה. איך בין אייך, בנאמנות, שטאַרק מקנא איצט האָט איהר אַ האָפנונג פטור ווערען אינגאַנצען פון דעם שענעם מסחר מיט ספרים, אַ-אין דר'ערד אַריין אי די אַלטע, אי די נייע! הלואי וואָלט מיין פערדעל אויך געווען איינגענומען אַ מיתה משונה נאָך פריהער מיט אַ יאָהר, וואָלט איך ניט געוואוסט פון דער נייער סחורה און וואָלט ניט דערלענגט אַ מטמון מיט געלד. ס'איז דען ספרים? שטיינער איז דאָס, קלעצער, ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען. איך זאָג: דערלעגט, נאָר איהר מעגט מיר גלויבען, סע אַרט מיך ניט אַזוי דאָס געלד, ווי דער אייגענער כבוד. איך האָב דאָך צוליעב דער גאָלדענער סחורה געמוזט ליידען חרפות מיט בזיונות אויפ'ן פוד. מיט וועמען האָב איך דען געהאַט צו טהאָן? מיט אָרימע בעלי-עבירות, מיט ישיבה-בחורים, וואָס גלוסטען צו השכלה און האָבען ניט קיין נראָשען ביי דער נשמה, מיט מלמדים

פון די ל"ו בעהאלטענע אפיקורסים, מיט יונגלעך קונדסים, וואס
א מויל האט עס פייער פלאם און אין די קליינע אותיות'לעך —
לא מיט אנ'אלף, מיט בחורים, וואס זענען שטומפיג אויף דער
עברי. און טאמער האב איך יא אמאל אין א יובל געזעהען פ
יודען א דערוואקסענעם מענשען און א לייטישען בעל־הבית פון די
וואס איך פלעג זיי אנביטען מיין סחורה, וויל איך האב געהערט, אז זיי
זענען, ווי זאגט מען עס, א ביסעל דאס... האב איך אויך געהאט ווענ
נחת. ניין, רב מענדעלי, נאך אמאל זאג איך אייך, ס'איז א גליק פאר אייך
בנאמנות, וואס דאס פערדעל אייערס איז גע'פגר'ט! הלואי וואלט מיין
פערדעל אויך פארהאפט געווארען מיט דער סחורה אינאיינעם!

און פונדעסטוועגען, מיינט ניט, רבותי, אז הענדעל'ס גרימצארען
האט געהאט עפיס א ממשות, חלילה! הענדעל האנדעלט נאך עד היום מיט
ספרים, ווי א־מאל, און איך בין אויך א מוכר־ספרים'ניק, ווי פריהערי
נאך דענסטמאל אפילו, אינמיטען וועג, ווען הענדלען איז א ביסעל אפ־
געגאנגען דער כעס, האבען מיר שטעהענדיג אויף איין פוס געמאכט
א שטיקעל בייט. איך איהם האב געגעבען חקירה־ספרים, מאמרים און
דרשות און ער מיר — א סך קינות און סליחות. וואָרום אויף קינות
און סליחות איז דעמאלט גראד געווען א צייט: ס'איז געגאנגען חעסנע,
אומעטום האט אנגעהויבען שפראצען, וואקסען, און אחינו בני ישראל
האבען זיך געגרייט צו קלאג, צו געוויין און תעניתים.

שבת

שבת.

א.

אויף אַ שמאָל וועגעלע, וואָס שלענגעלט זיך אויפ׳ן פרייען פעלד, פערפאַלען ווערענדיג אַמאָל צווישען יונגע צוויינהאַפטיגע וועלדלעך, שלעפּט זיך פּאַמעליכען מיט אַ סקריפּ אַ פול אָנגעפּאַקט פוהר׳ל. דאָס פערדיל, אַ דאַרס, הויט און ביין, מיט אַ גלאַט־נאַקעט פּנים, ווי ביי אַ מענשען להבדיל, הויבט פיסלעך, אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיץ צינגעל, העצקעט זיך שטעהענדיג, דאַכט זיך, אַלץ אויף איין אָרט. און וואָס אַ העצקע, רופען זיך אָב די צעלעכצטע רעדלעך מיט אַ בייזער אויף אַ משונה הייזעריגען קול און דאָס פוהר׳ל שפּרינגט אונטער מיט אַ קרעכץ — אָט דאָס איז סענדער׳ל קאָראָבּיינִיקס „מרכבה", זיין רייטוואָגען, אויף וועלכען ער פאָהרט מיט זיין קרעמיל סחורה אין די אַרומיגע דערפער, אויך אויף ירידן אין די קליינע שטעדטלעך, זיצענדיג רייטענדיג אויפ׳ן ראַנד וואָגען, ביי איין זייט, און בּיידע פיס טאַלעבּענדרען זיך איהם אַראָבּהייננענדיג כמעט ביז דר׳ערד.

ס׳איז חנוכה־צייט, לאַנגע נעכט, קורצע טעג. אַ משוגענע קאַפּריזנע פּאָגאָדע. צעהן פאַרענדערונגען אין אַ שעה — קאַלט און וואַרעם האָט מען פון איהר. אָט בּלאָזט זי פון זיך גאָר אַ שרעק, און אָט איז זי מילד, שטיל און גוט. געגוג צרות איז סענדער׳ל, נעביך, די גאַנצע וואָך פון איהר אויסגעשטאַנען. ער האָט פאַרזוכט דעם טעם פון גערִיכטע און שיטערע בּלאָטעס. דאָס פערד־און־וועגעלע איז אַריין אין אַ בּעל־עגלה׳ש טינטעריל, אין אַ קאַליזשע הייסט עס, ער האָט געשטופּט, געשלעפּט אויסשמירענדיג זיך ווי אַ שוואַרץ־יאָהר, און ווען

דער אויבערשטער זאָל ניט געווען צושיקען אַ פויערעל איהם צו הילף, וואָלטען זיי אַלע איינגעזונקען געוואָרען דאָרט. ערשט דאָנערשטאָג אין אָוועגד האָט געחאַפּט אַ פרעסטיל, אונטערגעטריקענט די בלאָטעס. ביי נאַכט האָט געשיט אַ שנייעלע און איינגעהילט די ערד מיט אַ נייעם ווייסען מאַנטעל. אין רויט פורפּעלען מאָרגען־קלייד האָט פרייטאָג פריה זיך בעוויזען די זון מיט איהר ליכטיגען פּנים און זי איז געווען זעהר אַ גוטער, אַ אָנגעליינטער גאַסט. עס האָט געלויכטען, געשימערירט אַרום און אַרום, אַ נחת, אַ פרייד אומעטום!

נאָך אַ גאַנצע וואָך אַרומוואָגלעניש לאָזט זיך עס אַצינד סענדער'ל, ווי געוועהנליך, אויף שבת צו ווייב און קינדער אַהיים קיין קאַבצאַנסק. אַ היבש שטיק וועג אויף אַ גלאַטען, ברייטען פלאַץ, פון ביידע זייטען מיט הויכע וועלדער סאָסנעס, איז סענדער'ל אָבגעפאָהרען טשאַקענדיג, מיט אַ פרעהליך הארץ, פיהלענדיג אין דער לופט דעם ערב־שבת און די שיינקייט פון גאָט'ס וועלט'ל אַרום איהם. ווי אַ דין־פוחקע וואַטעל איז אויסגעשפּרייט אויף דר'ערד אַ קלאָר־ווייס אויסגעפּאַלען שנייעלע, בעלייגט מיט פליטערלעך, וואָס שפּילען פאַר די אויגען אין אַלערליי קאָלירען. וואונדער־שיין נעהמען זיך אוים די שניי־בענדער, ווי זילבער־נע טרעסטען אויף די גרינע היטלען פון הויבע סאָסנעס. מחנות־וויז טראָגען זיך אויבען אין דער פרישער ריינער לופט ראָבען, קונדייסים, מיט אַ רעש, אַ געפּילדער, אָט פליהען זיי זיך צונויף אַלע צוזאַמען, טאַנצענדיג אַ קאַרעהאָד, און אָט צופליהען זיי זיך אין פערשיעדענע זייטען. אַ רייזענדער ציזשיק קומט פון ערגיץ צופליהען זוכענדיג די פרנסה, שטעלט זיך אָב אויף אַ צווייגעל אַ ווייל[ע] אָבּרוהען, זאָגט אָב זיין מזמור — און מאַרש ווייטער. און נאָר פלוצלינג שפּרינגט אַרויס פון וואלד עפּים אַ חיה'לע, אַ העזעלע אָדער אַ קראָליקעל. טהוט זיך אַ לאָז, יאָגענדיג־שפּרינגענדיג איבער'ן שנייעלע, קוים בעריהרענדיג עס מיט די קליינע פיסלעך, און פוץ אַריין אין דעם אַנדערען וואלד אַקעגען.

סענדער'ל האָט הנאה. ער פיהלט פונדערווייטענס די היים, די רוה. דאָס פערדיל, דאַכט זיך, האָט אויך הנאה. עס וויסט וואוהין עס פאָהרט, אַז מאָרגען איז דער טאָג, וואָס זינט עס איז אַריינגעפּאַלען צום איצטיגען בעל־הבית, צו דעם מין צוויי־פיסיגען פאַרשוין מיט באָרד און פאות, רוהט עס תמיד אין שטאַל, נישט צו טהון קיין שום אַרבייט. און אויפהייבענדיג די קאָפּ, אונטער־

שמייסענדיג זיך מיט דעם עק, נעהמט עס זיך געהן אַ ביסעל ניכער.

אין אַ שעה אַרום אָבער, אַרויספאָהרענדיג פונ׳ם וואַלד, ווערט דער וועג שלעכט. דער שנייי צעשמעלצט, די צוגעפרוירענע בלאָטע לאָזט, דאָס פאָהרען ווערט שווער. ביז אַ היים איז נאָך ווייטליך. און דאָס פערדיל קוים וואָס ריהרט זיך, עס שטעקט אַ שפּיץ צייגנעל, אַרבייט, העצקעט זי נעביך ווי ווייט נאָר מעגליך. די סכנה בלייבען אין דער מיט וועג איז גרויס... ביטער

ב.

די זון קריכט אַראָפּ פון די שפּיצען בוימער דאָרט בײ'ם ראַנד פון דעם האַלב־קײלעכדיג־געװעלבטען הימעל, און שאָטענס ליעגען זיך כּסדר, אַלץ װאָס װײטער טונקעלער, טונקעלער, אויף קאַבצאַנסק, בע־דעקענדיג איהר די חרפּה — איהרע שמוציגע געסלעך מיט װיסטע־ניעדריגע הײזלעך. יאָ, עס זעהט אוים טאַקי װי צום „בעדעקענס" — עס קומט אָן די כּלה, די פּרינצעסין שבּת! אָנגעצונדענע ליכטלעך, איהר לכּבוד, לױכטען אַרױס װי שטערענדלעך דורך איטליכס פענסטער, אָבּ־שלאָגענדיג זיך אויף דר'ערד, פון בײדע זײטען גאַס, אין העלע־גילדע־נע פּאַסען. יודען, מחותּנים, אָבּגעטובל'טע, אין זײדענע, אין רײנע קאַ־פּאָטעס, געהען אויף קבּלת־פּנים גיכער אין שוהל אַרײן. דער פּאַרקלי־בענער עולם דאָרט שפּרינגט „בּואי בשלום" מיט'ן פּנים צו דער טהיר. שרײענדיג פרעהליך מיט געזאַנג:

בּואי כלה, בּואי כלה,
ס'קאָציל קומט, ליעבע כּלה!

און בשעת קבּלת־פּנים אין שוהל זענען די גאַסען לײדיג, מען זעהט דאָרט ניט קײן לעבעדיג בעשעפעניש, סײדען אפשר אַ פאַרשפּע־טיגדיגען בעל־מלאכה לױפענדיג פון באָד אין אײן אָטהעם, אָדער אַ מײ־דעל אָבּטראָגענדיג אַ געליהען פענדיל וכדומה צו אַ שכנה. מען הערט נישט קײן קול, סײדען אפשר אַ מאָל אַ רופען דעם שבּת־גױ צו אַ פאַרלעשענדיג בענש־ליכט, אָדער אַ מעקען פון אַ ציעג, אַ קרעה פון אַ האָהן ערגיץ פונדערװײטענס.

שאַ!...

און באלד לאָזען זיך הערען טריט — מען געהט! לאָזען זיך פארנעהמען שטימעם — מען רעדט! דאָס געהען יודען פון שוהל רעש׳דיג, שמועסענדיג צווישען זיך און געהען זיך פונאנדער איטליכער אין זיין געסיל, איטליכער אין זיין רוה.

עס לאָזט זיך זעהן געהענדיג דאָרט א יוד, אָנגעטהון שבת׳דיג — א ווייכע העמד מיט א אויפגעלייגטען קאָלנער, אויפ׳ן קאָפּ א סאמעטע־נער קאשקעט, פארוויקעלט מיט א גרינער וואָלענער שאָל, די פאות פייכטליך, א ביסעל אונטערגעפרוירען, הענגען ווי סטרעמפּליעס, און דאָס פנים פריש, אויסגעפריעט. בעקאנטע ביים בעגעגעניש זאָגען איהם: גוט שבת, ר׳ סענדער!

יאָ, דער דאָזיגער ר׳ סענדער, דאָס איז טאַקי אונזער סענדעריל קאָראָביינינק, אָבער נישט דער וואָס פריהער, נאָר עפּיס גאָר ווי אין א נייער הויט. דאָרט אין זיין פארוואָגלעניש איז ער, משטיינס־געזאָגט, א מין בעשעפעניש, א געקנייטשט, אין־צעהנטען איינגעהויקערט יודעל, פארפינסטערט, פארשמירט, צעבראָכען. קומענדיג א היים, האָט ער זיך אראָבגעהאַפּט אין מרחץ, אראָבגעוואָרפען פון זיך דעם שמוץ און זיך אויסגעגלייכט די ביינער. אצינד האָט ער אַנ׳אַנדער פנים. ס׳איז איהם צוגעקומען א נייע נשמה־יתירה, פון א העכערער מדרגה, און ער אליין איז אויך אויסגעוואַקסען, דאכט זיך, העכער מיט א קאָפּ.

— א גוט שבת, גוט שבת דיר, ליבהאָרציגער סענדעריל!

ג.

עס שטעהט זיך פאַרשטופּט אין אַ קאַבּצאַנסקער געסיל אַ שטיבּעל. אַ שטיבּעל ווי אַלע יודישע שטיבּלעך דאָרט — אַ נידריגס, אַ עלענדס, אָהן אַ הויפעל, אָהן אַ פריי שטיקעל פּלאַץ, אָהן אַ בּוימעל, אָהן אַ גרעזעל; אַ שטיבּעל, אַ נאַקעטס, נישט געטינקעוועט פון דרויסען, אָהן פּוץ, אָהן צאַצקעס אינוויינג — אַ דירה, מ'שטיינס-געזאָגט, אַ חירע, אָנגעזועצט ווי נח'ס תיבה מיט אַ היבּש געזינדעל. קומט דער ליבּער שבת-קדש, פרייטאָג צונאַכטס — ווערט אָט דאָס אָרעמע שטיבּעל ווי פערוואַנדעלט אין אַ צויבּער-שלאָס! עפּיס אַ בּעזונדערער געטליכער חן איז אויסגעגאָסען אינווייניג אויף אַלסדינג, וואָס געפינט זיך דאָרט. טאַקי גאָר ווי די שכינה רוהט אין איטליכס ווינקעלע, און דאָס האַרץ פיהלט עפּיס אַזוינס, וואָס איז נישטאָ אין די גרויסע שיינע פּאַלאַצען.

ווי אַ היים געליבּטע מעוּבּרת'ע פרוי אין אַ בּרייטער ווייסער בּלוזע זעהט אויס דער פריש אָבּגעווייסטער, בּרייטבּייכיגער, הייסער בּאַקאויווען, וואָס איז מעוּבּרת מיט אַ פאַרוקטען טשאָלענט, און וועט מאָרגען אַרויסבּריינגען פון זיך אויף דער ליכטיגער וועלט אַ אויסגעפּריעטע קאַשע מיט אַ פעטען מאַרך-בּיין און אַ שיין-פאַרבּרוינטען לאָקשען-קוגעל, אַ כּפּרה פאַר איהם אַלע היינטמאָדישע אויפגעיורענע, אויפגעבּלאָזענע פּאַשטעטען. געל, פריש אָבּגעשמיערט מיט אַחרע איז די ערד, די פּאָדלאָגע הייסט עס, און שיינט ווי דער בּעסטער געוועקסטער פּאַרקעט. בּענש-ליכט בּרענען אין ריין אויסגעשייערטע מעשענע לייכטער אויפ'ן

טיש, בעדעקט מיט א ווייסען טישטוך, און גיבען צו א בעזונדערען חן. צוויי פרישע חלות מיט געלכלעך-אבגעשמירטע פנים'לעך און מיט שווארצינקע אויגעלעך פון טשערנישקע. אין א געשליפען פלעשיל דער-ביי פינקעלט ראזינקעס-וויין און בעט זיך אין קידוש-גלעזעל אריין. ס'איז „מנוחה ושמחה", א ליכטיגקייט, א ליבע ווארעמקייט און שטוב. עס פיהלט זיך א ריח פון געפילטע פיש, דער צימעס שטעהענדיג אויפ'ן פריפעטשעק ביים טשאלענט-ברעטעל, איינגעדעקט מיט א קישען — גיט די שמוכט. עס פארנעהמט אין נאז, עס וועסערט אין מויל, עס גלוסט זיך, עס ווילט זיך פארזוכען. ווייב און קינדער אויסגעצוואגענע אויסגעפוצטע ווארטען, הארכען זיך צו צו א מינדסטען שארך אין דרויסען. און אט טהוט זיך א עפען די טהיר. א קאלטער שטראם לופט רייסט זיך אריין פון דער גאס אין שטוב, אין דער געשטאלט פון א רעגענבויגען, אין חעלכען עס רויטלען זיך די פלעמלעך פון די בענש-ליכט — און דאכט זיך, עס שוועבען ברענענדיגע שרפים: מלאכים וואס בעגלייטען א יודען פרייטאג צונאכטס פון דער שוהל, זיי קומען עס דא, אריינפיהרענדיג צו זיך אין שטיבעל אונזער סענדערלען!

אבזאגענדיג דעם געזינד „גוט שבת!" לעבעדיג, פרעהליך, נעהמט זיך סענדעריל בעגריסען די געסט, די הייליגע מלאכים מיט א ברייטען שלום-עליכם.

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא—
זייט געגריסט, איהר גאטס מלאכים,
מיר געשיקטע אין מיין רוה,
פונ'ם מלך-מלכי-מלכים,
פון הקדוש-ברוך-הוא!

און באלד הויבט זיך אן די סעודה, דער גרויסער באנקעט מיט קידוש, מיט די געשמאקע מאכלים מיט די זמירות און לויב-געזאנג. סענדעריל זיצט ווי א חתן אויבען-אן, דאס ווייב נעבען איהם, דער איבעריגער עולם ארום טיש און מען טהוט זיך וואויל. עס טרעט ארויס א גוטער מלאך מיט א רעדע, מיט אדרעסען און ברכות אין נאמען פון זיינע חברים, גוטע מלאכים, וואס געפינען זיך

דא אין שטוב. ער לויבט און זאגט: „דו האסט זיך געמיהט מיט אלע דיינע קרעפטען, אלסדינג ביי דיר איז ווי געהעריג, גוט און שיין״. אויסלאזענדיג דערמיט: „יהי רצון — הלואי אויף וויטער ביי דיר אזוי!״ דער שלעכטער מלאך מינעט זיך, ענטפערט, נישט ווילענדיג, אמן און ברוקעט אונטער אויך א שבח...

אַ גרויע האָר

א גרויע האר

אז דער בייזער ווינטער געהט־אהין און וועסנע ביי אונז אין לאנד—טהוט זיך אין גאטס וועלטיל אומעטום! אלע מיני באשעפענים: פונים קליינעם ווערעמיל ביז דעם מענשען, דעם גרויסען פיינע־בריה, טהוען זיך א נעהם צו דער ארבייט זייערער גאנץ געשמאק—רייניגען און ראמען, בויען און פערריכטען נעסטען, הייזלעך און דירות אין לעכער און שפאלטען, אין וועלדער און אין פעלדער, אין שטעדט און דערפער. דענסטמאל הערשט דאס ווייב אין שטוב, נאר א שרעק. אויף איהר בעפעהל ווערען געעפענט די טאפעל־פענסטער, ארויסגעטראגען, איבערגעטראגען טיש און ביינק, קאסטענס, שאפעס און בעטען. זי גיט אב איטליכען דערפון זיין ארט, אויסשטעלענדיג זיי ווי זי וויל, און וועה איז דעם, וואס שטעלט זיך איהר אקעגען און ברייגנט זי אין כעס אריין, זי ווערט אנגעצונדען און איז בערייט איהם צו פערברענען מיט דעם מויל. א קלוגער מאן בעהאלט זיך דעריבער דענסטמאל ערגיץ אין א ווינקעל—און שא!

עס שמעקט מיט פסח, ביי אידען איז שוין דער יום טוב אריינגעבראכט אין שטוב. מען איז, ברוך השם, מיט דער ארבייט פארטיג און ביי „זיי" געהט ערשט די רעכטע ארבייט מיט דעם צוגרייטען זיך לכבוד זייער יום־טוב.

און גבריאל כּרפּס, אַ קלוגער מענש, אויך אַ מאַן אַ קלוגער, זיצט אין אָהער איינער אַליין בײַ זיך אין צימער, נעבען שרייבּ-טיש, אַראָבּגעלאָזט זי נאָז, פאַרקנייטשט דעם שטערן, וואַרפענדיג אָפּטער אַ בּליק אויף אַ אַלטער צעריפּעטער שאַפע, וואָס שטעהט דאָרט אין אַ ווינקעל, און מען זעהט, ווי שטאַרק בּעטריעבּט ער איז, פערטיעפט אין די געדאַנקען.

גענוג וואַרפעניש, פערפּאָלגעניש איז די דאָזיגע שאַפע אויסגע-שטאַנען זינט זי איז צו כּרפּס'ן אין הויז אַריינגעפאַלען, בּיז זי איז לסוף פערוואָרפען געוואָרען אַהער, אין דעם דאָזיגען צימער, וואו זי שטעהט שוין אַ צייט מיט יאָהרען פעררוקט, ווי אַ קבּצן, אַ בּעטלער, הינטער די שענע, פערפּוצטע שאַפעס, ניט וואַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַדאַמס נישט אין איהר מאַנס אויגען, אַזוי אַז מען האָט זיך אין איהר גאָר פאַרגעסען, גלייך ווי זי וואָלט אויף דער וועלט נישט געווען. און היינט אַז די מאַדאַם כּרפּס האָט גע-קאָמאַנדעוועט אין שטוב, צוקוקענדיג זיך גוט, ווי אַ בּעל-הבּית'טע, אין איטליכם ווינקעלע, עס זאָל שיינען, פינקלען אומעטום, איז דער צאָרן איהרער אויף דער שאַפע צום שלים-מזל געווען אַזוי גרויס, אַז זי האָט בּעפוילען, די שאַפע זאָל אין שטוב זיך נישט געפינען; נישט אַנדערש, מען זאָל אַזאַ מצאָצע, אַזאַ מיאוס'קייט, אין קעלער אַראָבּוואַרפען, צו אַלדי-רוחות, פוילען זאָל זי אינאיינעם מיט אַלע אַלטע, אָבּגעדינטע שמאַטעס דאָרט. אַצינד האָט זיך כּרפּס אין דער שאַפע דערמאָנט און דאָס שיידען זיך מיט איהר איז איהם געווען זעהר שווער. אָבּער וואָס זאָל ער טאָן, אַז גענען דעם ווייבּס בּעפעהל קען מען ניט געהן. איהם אַליין האָט זי דאָך נישקשה אויך גוט מכבּד געווען היינט. ער האָט, נעבּעך, געליטען, געדאַרבּט, פערבּראַכט אַ טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

זיצט זיך כּרפּס איינער אַליין טרויעריג, פערטראַכט און אַראָבּ-געלאָזען דעם קאָפּ. פּלוצלינג הויבּט ער זיך אויף פונ'ם אָרט און קומט-צו צו דער שאַפע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט אַ פריינד פאַר'ן אַוועקפאָהרען. ער עפענט די שאַפע, נעהמט אַרויס פון צווישען פערשטויבּטע, פערשימעלטע, ענג-אָנגעשטעלטע ספרים דאָרט, אַ גרויסען האַלבּעגבּויגענדיגען, דיק-גראָבּען ספר, טאָוולען פון בּרעטלעך מיט לעדער איבּערגעצויגענע, צונויפשפּילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בּעטראַכט דעם ספר, שאָקלענדיג מיט

דעם קאָפּ, גערם און לעגט איהם אַנידער אויפ׳ן טיש. ווי כּאלד אָבער ער האָט זיך געזעצט, אויפגעעפענט דעם ספר און אַריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האָט זיך אַ חאַפּ געטאָן געשווינד פונ׳ם בּיינקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ בּיס געטאָן, און זיך געלאָזט געהן הין און הער איבּער דעם צימער שטאַרק צודולט, אַזוי אַז ער האָט נישט בּעמערקט, ווער ס׳איז גראָד בּשעת מעשה אַריינגעקומען אַהין.

— כּרפּס! — טהוט אַ זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז אַ וויילע געשטאַנען בּיי דער טיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

כּרפּס דרעהט זיך אוים שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פּנים צו יענעם, וואָס רופט איהם אָהן בּיים נאָמען, קוקט איהם שאַרף אָן און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט אַ געשריי:

— אַ־אַ, זרחי!... אָט וואָס הייסט אַ גאַסט, אַ ליעבּער טייערער גאַסט!

— וואָס־זשע מאַכסט דו, כּרפּס מיינער, בּיזט־דו, האַ, רעכט געזונד?

— ווען בּיסט־דו געקומען און פון וואַנען געקומען? וואָס שטעהסט־דו בּיי דער טיר, ליבּער זרחי מיינער?

— געקומען בּין איך היינט... אַרומפאָהרענדיג וועגען מיינע געשעפטען בּין איך אין איינוועגס געקומען אַהער, אין דיין שטאָדט אַריין.

כּרפּס און זרחי בּיידע זענען געבּירטיגע פון איין שטאָדט, חברים, גוטע בּרידער פון קליינערהייט; בּיידע האָבּען געשעפּט תּורה בּיי איינע מלמדים בּיז זיי זענען געוואָרען בּחורים; בּיידע זענען צוגלייך אַרויס פונ׳ם חדר און געגאַנגען אין די שקאָלעס; בּיידע זענען פון די שקאָלעס אַרויס מיט דיפּלאָמען, געבּילדעטע, לייטישע מענשען, און בּיידע האָבּען פאַרגעסען דאָס יודישקייט האַק־און־פּאַק מיט דער תּורה, וואָס זיי האָבּען געלערענט יונגלווייז, און זיך אָבּגעגעבּען מיט זייערע געשעפטען, איטליכער אין זיין אָרט, וואו ער האָט זיך בּיזעצט, האָבּען גענומען ווייבּער, געהאַט קינדער און געלעבּט גאַנץ בּרייט. אַ טאַטען האָט כּרפּס געהאַט זעהר אַ פיינעם. ער איז געווען, עליו השלום, אַ יוד מיט׳ן פולען מויל, אַ יוד אַ הייכער, אַ גוטער, אַ פרומער און אַ וואויל־לערנער. ער האָט גבריאל׳ן, דעם זוהן זיינעם, איבּערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כּלי־בּית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפע ספרים, דער

אָרון־קודש — דאָס הייליגסטע, טייערסטע אין זיין לעבען. די כּלי־בית זענען געווען זעהר אָנגעלעגט, מען האָט זיי געבּרויכט בּיי גבריאל'ן אין הויז צו יעדער צייט, און דאָס אָרון־קודש'ל — אָט די שאַפֿע מיט הייליגע ספרים, איז געווען אַ איבּריגע זאַך, אָהן אַ שום נוצען: מען האָט זיך דערמיט געוואָרפען אַהין־אַהער און פערשטופּט לסוף אין אַ ווינקעל, נישט האָבּענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבּען האָט כּרפּס געלעבּט גאַנץ פריי. די גאַנצע פיהרונג בּיי איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שניט, פער'גויאישט, הייסט עס. פונ'ם יודישקייט איז איהם איבּערגעבּליבּען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוח, גרינג זיך צושפּילענדיגע נעבּליטען און צאַפּלענדיגע נערווען.

אַצינד אַז כּרפּס האָט דאָ געכאַפּט עפּיס אַ ציטער און איז געוועָן שטאַרק צוקאָכט, איז בּיי איהם זעהר אָנגעלעגט געוועָן, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געטאָן, ליבּער פריינד, וואָס דו בּיסט געקומען! — זאָגט כּרפּס, אַרומנעהמענדיג דעם חבר זיינעם — זעץ זיך, איך בּעט דיך, אָט אויף דעם ווייכגעבּעטען שטול, די פים דיינע „לעהן־אונטער" אויף דעם בּיינקעלע, אָט אַזוי, אַזוי... אַצונד דערצעהל מיר, וואָס מאַכסט־דו? ווי געהט עס דיר?

— האַ, וואָס איז דאָס?! — מאַכט זרחי פערוואונדערט, צו־קוקענדיג זיך צו דעם ספר, וואָס ליגט אָפען אויפ'ן טיש — דעם „שולחן ערוך" האַלטסט דו! די דינים פון פסח לערענסט דו?

כּרפּס בּלייבּט צומישט און ווייס נישט, וואָס צו ענטפערן.

— מיר זענען דאָ אייגענע מענשען — זאָגט זרחי מיט אַ פריינד־ליכען שמייכעל — פאַר מיר, נישקשה, האָסט דו זיך נישט צו שעהמען. פון ווען אָן, זאָג נאָר, בּיזט־עס געוואָרען אַ בּעל־תשובה?

— פון ווען אָן? פרעגסט־דו! פון היינט, פון היינטיגען אָבּענד! און אָט דאָס, דאָס, וואָס מיך האָט געבּראַכט צעדצו! — האָט כּרפּס זיך געמאַכט האַרץ און געזאָגט, טייטלענדיג מיט אַ פינגער אין דעם ספר — קוק נאָר אַהער, זעה וואָס ליגט אַזוינס דאָ?

— אַ צוריכּענע וואַנץ, — רופט זיך אָן זרחי — פונ'ם אַלטען דוד'ס וואַנצען האָט אַ וואַנץ דאָ די קבורה געהאַט און ליגט זיך רוהיג אַזוי דאָ אין דעם קבר, שוין אַ צייט מיט יאָהרען.

— און דאָס, האַ, וואָס איז!

— דאָס? אַ האָר איז עס. אַ גרויע האָר!

— דאָס איז מיין פאָטערס, עליו השלום, פון זיין באָרד אַ האָר! — זאָגט ברפּס שטאַרק גערירט — אָט דאָס דאָזיגע האָר איז אַרויסגעפאַלען איהם פון דער באָרד בשעת ער האָט מיט מיר, אין מיין יוגענד, געלערענט „הלכות פּסח" אָט אין דעם ספר, און איז געבליבען דאָ ליגען ביז הייטע, שוין אַ דרייסיג יאָהר! דאָס גרויע האָר איז מיר צו די אויגען געקומען אַצונד, ווען דער לעצטער פונק יודישקייט מיינער שטעהט אין סכּנה, איינגאַנצען אויסגעלאָשען צו ווערען, אַז קיין זכר אַפילו זאָל דערפון ביי מיר אין הויז נישט בלייבען. איך זאָג עס אַקעגען די הייליגע ספרים, זאָג איך עס, אַקעגען דעם יודישען שאַנץ אָט אין דעם ארון קודש, וואָס דער טאַטע האָט מיר איבערגעלאָזט בירושה. דער טאַטע מיינער, ווי דו ווייסט, איז נישט בעזעסען קיין גרויס רייכקייט, קיין גיטער, דאָס גאַנצע פערמעגען זיינס אויף דער וועלט איז בעשטאַנען אָט אין דעם שאַפּעלע, אין דעם ארון, וואָס עס איז איהם טייערער פון בריליאַנטען, בעסער פון גינגאָלד, און דאָס האָט ער איבערגעלאָזט ירושה מיר, זיין קינד, זיין געבירטה נאָך איהם! וואָס־זשע לאָזט זיך אויס אַצונד? אָט דער דאָזיגער אָרון, די שאַפּע, הייסט עס, וואָס זעהט אויס אַלטפּעטעריש, נישט מיט דעם פּוץ, היינטמאָדיש, וואָס שטעהט אָבגעזונדערט, אָהן אַ שום געברויך אַזאַ צייט מיט יאָהרען, און האָט דעריבער בעקומען אַזאַ געשטאַלט, אַזאַ פינסטער פּנים, — אַצונד, הער נאָר אַ מעשׂה, אַצונד איז אויף איהם אַרויס אַ פּסק, ער זאָל בעגראָבען ווערען אויף אייביג! דאָס ווייב מיינס זאָגט: פע! אַז אַזאַ שברי כלי מיט׳ן ביסעל אָרעמקייט, וואָס דרינען, זאָל פערנעהמען אַ פּלאַץ אין אַ לייטישער דירה, צווישען שענעם מעבעל און אָנגעמאָלטע גולם׳ס, זיין אָרט איז אין אַ לאָך ערגעץ אין קעלער. און עס האָט מיר נישט געהאָלפען די רעד, נישט מיט גוטען, נישט מיט בייזען אויסצימאַכען די דאָזיגע גזרה און האָב היינט דערפון געהאַט גרויס עגמת נפש דעם גאַנצען טאָג. אמת טאַקי, שוין אַ פּופצעהן און אפשר טאַקי אַ צוואַנציג יאָהר, אַז די דאָזיגע שאַפּע מיט די ספרים זענען מיר אַרויס פונ׳ם זינען, אָבער אַצונד אַז מען וויל דערפון מאַכען אַ תּל, רייסט מיר דאָס האַרץ, דערמאָנענדיג זיך, אַז דאָס איז מיר איבערגעגעבען געוואָרען אַ ירושה פון עלטערן, דערמאָנענדיג זיך אויף אָן מיין טאַטען, אין מיין יוגענד. אין מיין

—

וואָס זענען מיר איינגעבאַקען טיעף אין הארצען דערמאָנענדיג זיך דאָס אַלצדינג, בין איך געגאַנגען, כמעט אַליין נישט צו וויסען, אַז איך געה, האָב אַרויסגענומען אָט דעם ספר, וואָס ליגט פאַר דיינע אויגען, און אויפעפענדיג איהם טהוט זיך מיר אַ וויי דעם טאַטענס גרויע האָר דאָרט, בלייב איך צומישט, טויט מיט אַלע אברים . . .

יאָ, ס׳איז מיר בעפאַלען אַ שרעק. אַזוינס אָבער, וואָס מיט מיר איז געשעהן דערנאָך, אין אַ ווײלע אַרום, איז נאָך פיעל שרעקליכער, גאָר קיין פערגלייך. נאָר לאָז זיין גענוג — האָקט כרפס איבער אין דערמיט זיין שמועס — זיי מיר מוחל, איך בעט דיך, ברודער, וואָס איך האָב מיך דאָ צורעדט, אויסגיסענדיג מיין האַרץ, עפּיס גאָר טאַקי ווי אַ יודענע, נישט וויסענדיג קיין דרך־ארץ און פאַרגעסענדיג זיך, ווי אויפצונעהמען אַ גאַסט. סטייטש, אַזאַ טייערער גאַסט, ווי דו, קומסט צו מיר אין הויז, אינטערעסיר איך מיר נישט מיט איהם, נאָר איך רעד אַלץ פון מיר. איך בעט דיך, ליעבער פריינד, דערצעהל מיר דו, וואָס דו מאַכסט, וואָס דו טהוסט!

— איך וועל דיר דערצעהלען, כרפס מיינער, אַלסדינג דערצעהלען, אָבער מיט דעם תנאי אַז דו זאָלסט פריהער אָבדערצעהלען מיר די מעשה דיינע אינגאַנצען, נישט צו פערפעהלען איין וואָרט, ווארום דו קאָנסט מיר נישט מאַכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואָס איך האָב פון דיין איטליכס וואָרט. דערצעהל־זשע איך בעט דיך, און איך וועל הערען און שווייגען. דו ביזט געבליבען שטעהן דערביי: אַזוינס, וואָס מיט דיר איז געשעהן אין אַ ווײלע שפּעטער איז נאָך פיעל שרעקליכער.

—אַזוי טאַקי, אַזוי — הויבט כרפס אָן ווידער צו דערצעהלען— דער שרעק מיינער איז געווען אַזוי גרויס, אַז מיר איז פערגליווערט געוואָרען דאָס בלוט און כ׳בין אַרויס פון די כלים. אַ מענש אפילו אַזעלכער, וואָס האַלט נאָר דערפון, וואָס עס זאָגט דער שכל, וואָס ער טאַפּט עס אָן און פיהלט מיט זיינע חושים, ווייטער איז גאָר נישט— מיט איהם קאָן זיך אַמאָל טרעפען, אַז אומשטענדען אַזוינע זאָלען איהם אַראָפּפיהרען פון׳ם זינען, ער זאָל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אַזוינס, וואָס לאָזט זיך נישט אָננעהמען. אָך דאָס האָר, באַלד ווי איך האָב דערזעהן, האָט אָנגעהויבען פאַר מיינע אויגען אַליין וואַקסען מעהר און מעהר — און אָט

איז אַ באָרד, אָט איז אַ פּנים, און אָט איז דער טאַטע איינגאַנצען שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט אַקעגען דער שאַפע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפּיס מיט אַזאַ בליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פערדראָס, אי שטראָפרייד, אי אַ קלאָגען זיך אויף בעליידיגונג, אי אומעט און זאָרג; אַזאַ בליק. וואָס דרינגען איז דאָ פאַר דיר געבראָטענע לייד, צופּעניש, שטעכעניש אין לייב און אין דער נשמה. אָ, רבונו של עולם, דונערען און בליצען, שפּיזען און פיילען איידער אַזאַ מורא׳דיג שרעקליכען בליק!... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר׳ט מיך, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט ביז איצט שטעלען זיך מיר לעבעדיג פאָר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז ביי מיינע עלטערן, אין די חדרים ביי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בתי מדרשים, אַלע מיינע גענג, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים-טובים און שבתים שטעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסדינג און זעה מיך אַליין טאַקי אויך. די אַלע יענע זאַכען קומען מיר נישט פאָר איינע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפּעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענטקייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כח המדמה. אויב איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאַכען, וואָס מיר האָט זיך געדאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאַכען, אַלע בילדער יענע זענען עפּיס צום האַרצען, גוט-מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרוים ליעבע צו גאָט, כבוד און שענקייט צום פאָלק ישראל, הייסע געפיהלען פון עפּיס אַ בייענקעניש, וואָס ציהען, ציהען ביי דער נשמה... ווי שען, אַ שטייגער, איז דאָס בילד:

אַוועק איז דער ווינטער, דער שנעע איז צוגאַנגען, פּסח-צייט איז געקומען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען ביי אונז אין שטעדטיל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע זיצען מיר אין חדר אַרום טיש, דער רבי אין דערמיט, מיר שאָקלען זיך און לערנען „שיר השירים“ מיט אַלע אויסריידענישען פון רש״י, זינגענדיג הויך אויף אַ קול אַלע איינאיינעם שטאַרק פערפלאַמט, אַזוי: „ישקני מנשיקות פיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כנסת ישראל, די וויסטע אַלמנה, אין גלות, וואָס טהוט טאָן גלוסטען צו איהר געליבטען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זיינער,

איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטאָן מיט איהר אַמאָל אין דער יוגענד. אָ, זאָגט זי, ווער וואָלט געבען, ער זאָל מיך טאָן ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל!... שחורה אני, שוואַרץ מיאוס בין איך מיט מיינע זינדיגע מעשׂים ונאוה אָבער שען מיט די מעשׂים פון מיינע עלטערן, די הייליגע אָבות... אל תראוני, זאָגט זי, קוקט מיך ניט אָן מיט געשפעט שאני שחרחרת, וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, ניט אַזוי בין איך געבוירען געוואָרען, ששזפתני השמש, מיך האָט אָבגעבּרענט די זון; בני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערב רב פונ׳ם לאַנד, צווישען וועלכע איך בין אויפגעוואַקסען, נחרו־בי, האָבען געצאָרענט, געפייערט אויף מיר, שׂמוני נוטרה את הכרמים מיך געמאַכט פאַר אַ היטערין פון זייערע וויינגערטנער, כרמי שלי, מיין וויינגאַרטען, וואָס איז מיר בירושה פון מיינע עלטערן, לא נטרתי האָב איך ניט געהיט...
ענטפערט דער געליבּטער איהר: אם לא תדעי לך׳ אויב דו ווייסט ניט, ווי צו ראַטעווען זיך פון בּעצווינגער, אַז דיינע קינדער זאָלען ניט אויסמישען זיך, פערלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, געה־זשע דיר בעקבי הצאן אין די טריט פון דיינע אָבות, וואָס האָבען מקבל געווען מיין תּורה, ורעי את גדיותיך, און פיטער דיינע ציגעלעך על משכּנות הרועים, ביי די געצעלטען פון די פּאַסטוכער ישׂראל׳ס.

אַך וויפיל זיסע הייליגע געפיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויסגעדריקט! דו כּנסת־ישׂראל, דו ביזט עם די ליבּע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עם צאן קדשים, דיינע ציגעלעך, ליבּע האַרצדיגע קינדערלעך, און די פאַסטוכער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינען יעגע געוויסע לידעל דער מאַמעס, ווי זי פערוויגט מיך, זינגענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אונטער גבריאל׳ונום וויגעלע
שטעהט אַ קלאָר־ווייס ציגעלע
. . . .
תּורה וועט ער לערנען,
ספרים וועט ער שרייבען
אַ גוטער פרומער יוד וועט ער בלייבען.

און ווי איך בין דאָ אַזוי פערטיפט אין די כּנסת־ישׂראל. געה פּשוט אויס פאַר מתיקות, וואַרפט זיך מיר די ווייסטע שאַפע פאַר די

אויגען. גראָבע געזונדע הענד שלעפען זי אַהין אין איהר בעגרעבעניש, אין קעלער, און זי סקריפעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און איטליכער סקריפ איהרער לעכערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפעט און די פערשימעלטע, מיט שטויב בעדעקטע ספרים שרייען פון איהר אַרוים מיט אַ קלאָג: הוי, וועהגעשריען אויף די ציגעלעך, אַז זיי ווערען צאַפּעס, אַז זיי אַנטלויפען פון זייערע פאַסטוכער און שפּרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער טאַטע ברעכט די הענד, פליקט די באָרד, רייסט אויף זיך די האָר, שאָקלענדיג אויף מיר מיט דעם קאָפּ, טהוט אַ גלאָץ מיט די אויגען און — פערשווינדעט...

איך בין זיך מודה — לאָזט כרפּס אויס זיין שמועס — אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איך האָב אַצונד איבערגעלעבט, האָט אויף מיך אַזוי געווירקט, אַז איך בין איצט אין האַרצען טאַקי אַ שטיקעל בעל=תשובה, און עס וועט מיר ניט אַרען, טאָמער וועסט דו אויס מיר לאַכען און זאָגען: אַז=אָך=און=וועה צו דיין בילדונג, צו דער חכמה דיינער, משטיינסגעזאָגט, אַז אַ האָר קאָן זי אומוואַרפען.

— זיי רוהיג, ברודער! — ענטפערט זרחי — איך בין נאָך פריהער פון דיר געוואָרען אַ בעל=תשובה, אויך איבער אַ מעשה ווי ביי דיר, מיט דעם חלוק נאָר, דאָס וואָס דיר איז פאָרגעקומען עפּיס ווי אין חלום, האָט זיך עס מיר געמאַכט טאַקי אויפ'ן וואָהר, און דאָס וואָס מיט דיר האָט זיך געמאַכט דורך דיין פאָטער, דאָס אייגענע טאַקי האָט זיך מיר געמאַכט דורך מיין זוהן. ס'איז עפּיס בעשיינפערליך נאָר אַ נס.

כרפּס שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען און פאָדערט=אויף שווייגעדיג דעם פריינד זיינעם מיט דעם בליק, ער זאָל איהם די ווערטער זיינע דערקלערען. זרחי מאַכט ניט לאַנג שהיות און הויבט אָן צו דערצעהלען.

— פּאַדיי, דאָס ערשטע קינד מיינס, דער בכור, ווי באַלד ער איז געבוירען געוואָרען, האָב איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויסצובילדען דעם „מענשען”, וואָס אין איהם. דאָס הייסט אויסבילדען איהם אַזוי, אַז ער זאָל טויגען צום לעבען פון אַ וועלט=מענשען, ווי איינער פון זיי, ניט נאָר צו אַ בעגרענעצט לעבען אין ענגשאַפט צווישען יודען, און אויף אַזוי וויט וויפיעל דאָס יודישקייט דערלאָזט. יודען, ניט=יודען — זאָל איהם כלל ניט אויסמאַכען. אָנלאָדען אויף זיך אַ משא יודישקייט און אַראָבוואַרפען עס דערנאָך פון זיך — איז דען ניט פיעל

גלייבעד גאָר פון לכתחלה דערפון ניט צו וויסען? צו וואָס, איך בעט דיך, דאָס איינשפּאַנען און דאָס אויסשפּאַנען זיך — אַזאַ אומזיסטע אַרבייט, אויף וועלכער איך, זיין טאַטע, האָב אָוועקגעהאָרעוועט אַ צייט, ביז איך בין פון איהר פּטור געוואָרען. וויפיעל, אַ שטייגער, האָסט אַב אַ יודען פייבוש, נעבעך, דער גע׳מלאכה׳טער נאָמען זיינער פּאַווזוטיא, ניט אַזוי ווי ער שטעהט פערשריבען? דאָס פּלאָנטעניש אין די נעמען מאַכט דאָך אָן אַ פּלאָנטעניש אין זיינע עסקים, אין נויטיגע פּאַפּירען, און ברענגט איהם אַמאָל אויך פיעל שאָדען. פּע, כ׳לעבען! אַז מעהר נעהם, טאַטע, און זאָג: ויקרא שמו בישראל פּאַוונוטיאַ... דעריבער טאַקי איז פאַדיי מיינער אויסגעוואַקסען אָהן תורה, אָהן יודישקייט, דאָס לערנען זיינס און זיין לשון איז געווען אינגאַנצען ווי ביי ניט קיין יודישע קינדער.

פאַדיי איז געווען זעהר אַ גוט יונגעל, אַ פרעהליכס, אַ לעבעדיגס. געלערענט האָט ער אין דער היים ביי גובערנאַנטקעס לעהרער ביז ער האָט אויסגעהאַלטען עקזאַמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אַריין אין גימנאַזיע. יענער טאָג פון דעם אַריינטרעטען זיינס אַהין איז ביי מיר געווען אַ יום=טוב, פאַרגעסענדיג מיך אינגאַנצען, וויפיעל דאָס האָט מיר אָבגעקאָסט געלד, מיה, לויפעניש, געבעט און אומכבוד. איך האָב מוחל געווען דאָס אַלסדינג און זיך געפרעהט, אַבי ער איז אַריין. נאָר אָבער מיין ווייב, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען, זי האָט, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער אויסצוויינען זיך אין פריידען, יענעם טאָג געגאָסען טרעהרען, דערמאָנענדיג זיך, וויפיעל געזונד און יסורים האָט איהר געקאָסט די דאָזיגע שמחה.

עס געהט אַוועק אַ צייט, זעה איך. פאַדיי מיינער איז עפּיס אַראָב פּונ׳ם פּנים, אומעטיג, פערטראַכט, גאָר ניט דער וואָס פריהער. אַזוי איז ער, דאַכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואָס=זשע דען? האָב איך דאָס צו=גערעכענט צו דעם איבערגאַנג פון די יונגעלשע יאָהרען אין די יאָהרען פון אַ בחור, פאַרשטעהסט דו? — און מיך בערוהיגט. שפּעטער אַביסעל מיט אַ צייט, הויבט מיין זוהן אָן מיר צו פערגעבען שאלות, ווי אַ שטייגער: טאַטע, פון וואָס פאַר אַ נאַציע ביזט דו? טאַטע, וואָס, אַ יוד בין איך? טאַטע, האַ, וואָס איז אַ יוד אַזוינס? טאַטע, זאָג, עסען איבערהויפּט יודען קנאָבעל און ציבעלעס? טאַטע דאָס, טאַטע יענעס, גאָר אָהן אַיין עק. איך האָב אַרויסגעזעהען, אַז אונזער ברודער עשו שטעקט דאָ אין דערמיטען.

ער האָט דאָס יעקב׳ס קינד דערקלערט דאָס, וואָס דער טאַטע האָט עס געמאַכט פאַר איהם אַ שוויגן; ער האָט עס אָנגעהויבען איהם פערזוכען צו געבען די ביטערע גלות-טראָפּענס, צו בעטריבען זיין געמיטה, זיין לעבען. איך האָב מיין זוהן תמיד געענטפערט אויף זיינע שאלות מיט אַ האַלבען מויל, אַפּי אויסצודרעהען זיך, און בכלל האָב איך איהם געראַטהען, ער זאָל אָנבויגען דעם קאָפּ און זיך ניט צוהערען צו יענעמס נאַרישקייטען, געבענדיג עס איהם צו פערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל „דער עלפאַנט און דאָס הינטעל" און אַרויסנעמענדיג דערפון אַ מוסר-השכל גאַנץ חכמה׳דיג, אַז אַ מענש, אַ קלוגער, בעדאַרף, ווי דער עלפאַנט דאָרט, אַראָבשלינגען אַלע בעליידיגונגען פון יענע בילערס און זיך דערוים גאָר נישט מאַכען. דער זוהן, אַ פנים, איז ניט צופרידען געוועזן פונ׳ם טאַטענס עצה, וואָרום, ער איז אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער מעהר אומעטיגער געוואָרען, זיך דערווייטערט פון מענשען, בעזונדערס פון מיר, עפּיס ווי ברוגז אויף מיר, און געזעסען איינער אַליין פערשפּאַרט ביי זיך אין חדר.

איינמאָל קומט פאַדיי פונ׳ם קלאַס זעהר שטאַרק צוקאָכט און לויפט אַריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די מאַמע, מיין ווייב הייסט עס אַ שוואַכע, אַ קרענקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט ביי זיך אין צימער און האָט עס ניט בעמערקט. ווי באַלד מען האָט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פאַדיי איז ניט אַריין צום טיש, בין איך אַריין צו איהם. איך טרעף איהם ליגען אויפ׳ן בעט, מיט דעם פנים אַראָב, איינגעהילט אין קישען. עס קומט מיר באַלד אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, ער האָט זיכער היינט געהאַט אַ שלעכטע בעגעגעניש, און האָב איהם, נעבעך, שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם—און ער ענטפערט ניט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסען, אַנקוקענדיג איהם, נעבעך, אין אַזאַ לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאָל, מיט אַ ריהרענדיגער שטימע—און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פנים זיינס. אַך, ווי שרעקליך ער האָט אויסגעזעהן דענסטמאָל! דאָס פנים האָט איהם געפלאַמט און די אויגען זענען איהם פערלאָפען פון טרעהרען.

—וואָס איז דיר, מיין זוהן?—פרעג איך איהם שטאַרק געריהרט.

און ער זיפצט און זאָגט עפּיס מיט פערדראָס:

— וואָס פרעגסט דו מיך? ווייסט דען ניט אַליין, אַז איך געפין מיך דאָרט צווישען פיינד? געוויס האָבען זיי מיר געטאָן אין דער גאַל ביז אַצונד, און היינט האָבען זיי מיך געפייניגט נאָך מעהר, אויס-

וואָרפענדיג מיר אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, און דעם יום-טוב פּסח, וואָס, לויט זיי זאָגען, איז דער דאָזיגער יום-טוב ביי יודען טאַקי היינט...

ווי אַ דונער האָט מיך געטראָפען, אַזוי בין איך געוועזען צומישט הערענדיג אַזוינס, און ניט געקענט אַרויסברייגגען פון'ם מויל קיין וואָרט. געפיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען ווי דער ים געשטורעמט אין מיר, און די נשמה מיינע האָט עס געוואָרפען פון איין חוואַליע צו דער אַנדערער נאָר אומצוקומען פאַר גרויס ליידן!

איך פיהל די צרות פון מיין זוהן, פיל זיין ביטער געמיט און דאָס האַרץ מיינס פלאַגט מיך און זאָגט: דיין זוהנס דאָזיגע צרות האָסט דו דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האָט ער דאָך זיי צו פערדאַנקען! דו האָסט אַוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאָל זיך דערמיט ניט אָנגעהערען, נאָר מיט דער מענשהייט אַליין, ניט צו בערעכענען זיך, אַז מענשהייט איז אייגענטליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זענען באמת דאָ נאָר נאַציאָס, פעלקער, און דער סך-הכל פון זיי, פון די אַלע פעלקער אינאיינעם רופט מען מענשהייט. עס קומט אַזוי פיעל אויס קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאָל זאָגען. בוימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס געהט עס מיך אָן אַ בוים? דער עקר איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האָסט דו דיר איינגערעדט, און צווייטענס, לאָז שוין זיין אפילו אַזוי מענשהייט — איז דאָך די קשיא. פאַר וואָס איז ביי דיר אויסגעקומען, אַז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אַט דורך דער נאַציע, וועלכע דו האָסט פאַר דעם זוהן דיינעם אויסגעקליבען, און דורך ד י י נ ע ר, חלילה-וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריכען קיין בויבעריק?... זעה נאָר, דיין זוהן, פאַר וועלכען דו האָסט געזוכט דאָס גליק ניט אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצונד געוואָרען! וואו איז זיין גליק, וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָבגעריסען און פון'ם פרעמדען פאָלק ניט אויפגענומען, הענגט ער דאָך, נעבעך, אין דער לופטען — און פערפינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יוגענד! יודישע קינדער פון קליינערהייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין דעם גוטען יודישקייט זיי ליגען גוט אין טעם יעגע מנהגים, צערעמאָניעס און פיעל אַנדערע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען-לעבען און אין דעם כלל יודישען לעבען, וואָס פערזיסען זייער יוגענד און פערווירצען זייערע טעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָן זיך איז דיין יוגענד, דערמאָן זיך,

אַ שטייגער אין דעם סדר פּסח, ביי דיינע עלטערן אין הויז! די שכינה פּשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף איטליכער זאַך דאָרט — אויף דעם שען-געגרייטען טיש מיט די כוסות, אויף דעם טאַטען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום טיש, און דו אַליין האָסט דאָך געשיינט, געלויכטען, זיך געשמאָלצען פאַר גרויס פרייד. דערמאָן זיך, ווי דאָס האַרץ פלעגט זיך דיר פרעהען בשעת די ימים-טובים, וויפיעל נחת, וויפיעל פערגעניגען איטליכער יום-טוב האָט דיר פערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום-טוב ביי דיר גאָר ניט, וואָכענדיג, און דיין זוהן איז געוואָהר געוואָרען, אַז ביי יו-דען איז היינט פּסח פון „זיי"... אומגליקליך איז דיין זוהן, וואָס ביי פרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס ביי יו-דען איז ער אַ פרעמדער!!

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער און זויער איז מיר געוועזען צו יענער צייט! מיין זוהן ליגט אויפ'ן בעטעל, דער'הרג'עט, דערשלאָגען צו ליעב מיינע זינד, און איך שטעה בבושה וחרפה, שלאָגענדיג מיך אָשמנו, ביים דאָזיגען קרבן — און דאָס האַרץ, אַי טהוט מיר וועה!...

היינט אַז איך דערמאָן מיך דערינען, וואונדערט מיך אויף זיך אַליין, ווי אַזוי האָב איך מיך איינגעהאַלטען טאַקע באַלד ניט צו פערריכטען דעם פעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מיין זוהנ'ס ערציהונג, אויס רחמנות אויף איהם און אויף מיין כבוד טאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפרנסה, וואָס פיקט אין מוח, פערשלאָגט די געפיהלען פונ'ם האַרץ. און אַלסדינג ביי מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער, נאָר דאָס, וואָס איך האָב נישט געטאָן, האָט געטאָן די צייט.

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אַז דער לערער פון היסטאָריע, אַ המן, איז זיך געזעסען איינמאָל אויף דער קאַטעדרע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תלמידים. פלוצלים טראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמאָרע צו טאָן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָ-בעל! אַלע אויגען, וויפיעל עס זענען געווען אין קלאַס, ווענדען זיך צו מיין זוהן, אָנקוקענדיג איהם מיט שפּאָט, און דאָס פּנים זיינס מינעט זיך איהם, נעבעך, פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפּיס אַ וואָרט אַקעגען דעם לעהרער.

קורץ, עס ווערט איהם נישט געשיינקט — מען שטופט איהם ארויס פון גימנאַזיע.

איך האָב זיך מיישב געווען, ווי באַלד אַרויסגעשטופט, זאָל זיין אַרויסגעשטופט, מער וויל איך שוין נישט שוואַרצען דאָס פנים פאַר די לעהרער. פאַר דעם גאַנצען פעקעל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זוהן זאָל ווידער אין גימנאַזיע אַריינטרעטען. לאָז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דאָ אויסלערנען די תורה, וואָס איז נויטיג אויף אַריינצוגעהן אין אוניווערזיטעט. איך האָב איהם אָבגעגעבען אַ בעזונדער שטיבעל, איינגעצאַנען פאַר זיך, כדי ער זאָל דאָרט קענען לערנען, אַרבייטען פריי, אומגעשטערט.

צו מיין זוהן אין שטיבעל האָבען אָנגעהויבען אַריינצוקומען עפּיס זייע חברים זיינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאַלטען בשעת אַ פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאָהל זייערע געווען ווייניג, דערנאָך איז די צאָהל פון די חברים געוואַקסען אַלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפּטערס, פלעגען זיי מאַכען צווישען זיך עפּיס אַ שמועס, האַמפּערענדיג, שפּאַרענדיג זיך מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי. צווישען די דאָזיגע חברים האָבען זיך געפונען שילער פון אַלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה־בחורים און גלאַט אַזוי זיך בחורים — קאַפּאָטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפּלעך, קאַשקעטלעך, קאַטערוכעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אַלע חברה־לייט ניט געווען צום האַרצען. איך האָב איבערגעטראַכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואָס ווילען פאַרבעסערן די וועלט, קען דאָך, חס־ושלום, מיך טרעפען אַיין אונגליק דורך זיי. איך געדענק דאָך נאָך די אַמאָליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס פון זיי, נעבעך, איז געוואָרען. אַ טייל זענען געזעסען, אָבגעקומען אין תפיסה, אַ טייל זענען פערשיקט געוואָרען אַזש וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און אַ טייל האָבען הונגעריג, עלענד זיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדענקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אַמאָל מיט דער דאָזיגער קאָמפּאַניע און שיער־שיער זענען מיר אויך ניט אַריין אין אַזאַ צרה. פאַר אַ געשלאָגענעם הונד — איז דאָ אַ ווערטעל — טהאָר מען קיין שטעקען ניט ווייזען. דעריבער, אַז איך האָב דאָ געזעהן די חברה יונגע לייט קומען אָפט צו מיין זוהן, האָט אויף מיר תמיד געציטערט די הויט. אַ מינדסטער

שאָרך האָט זיך מיר געדאַכט ווי טריט — האַ-האַ, מען געהט!... די מלאכי-חבלה קומען בדק'עווען ביי מיר אין הויז.

זאָגען-זשע מיין זוהן, אַז איך וויל ניט ליידען, די דאָזיגע חברים זיינע זאָלען קומען צו איהם, דאָס האָב איך ניט געוואָלט. גאַנץ פשוט, ווייל מיין זוהן איז שוין אַרויס פון די קינדערשע שיכלעך און האָט שוין זיין דעה, הייסט, אַז איך וועל מיט איהם אָנהויבען מיט בייזען, וועט ער מיך ניט הערען. בפרט נאָך, ווי מיר האָט זיך אויסגעוויזען איז ער שוין פון לאַנג ביי זיך אין האַרצען געווען אויף מיר יעפּים אכּיסעל אָנגעדרודעלט. אַ חוץ דעם האָב איך מיך בעטראַכט, פיעל בעסער איז פאַר מיר מיט מיין זוהן, אַז די חברים זאָלען געהן צו איהם איידער ער זאָל געהן צו זיי. מען בעדאַרף נאָר שטילערהייט גוט אכטונג געבען אויף איהם אַזוי, אַז ער זאָל עס ניט בעמערקען.

און אַזוי טאַקע האָב איך עס געטאָן.

אַז מיין זוהן איז איינמאָל געגאַנגען מיט חברה שפּאַצירען, האָב איך מיך אַריינגעכאַפּט צו איהם אין שטיבעל, איבערגעקוקט דאָרט דאָס שאַפקעלע מיט די ספרים און אַלע האָבען זיך דערוויזען כּשר. טהו איך דערנאָך אַ בליק אויפ'ן טיש און דערזעה אויף איהם דריי ספרים און איינם אַ אָפען ביכעל. איך קוק מיר צו, בלייב איך פערגאַפט — איך געפין אַזוינס, וואָס מיר האָט קיינמאָל ניט גע-קאָנט גאָר איינפאַלען! צוויי ספרים, הערט אַ מעשה, זענען פון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עפּים אַ מעטאָדע, אַלע אויף לשון קודש, און אין דעם ביכעל שטעהען פערשריבען לשון קודש'דיגע ווערטער, פערטייטשט אויף רוסיש — און די האַנדשריפט איז מיין זוהנס!...

הייסט דאָס אַ פּנים, אַז פאַדיי האָט זיך גענומען צו תנ״ך, צו לשון קודש. נאָר פון וואַנען קומט צו איהם אַזוינס און ווער איז דאָס דער רבּי זיינער? טאַ! מאַך איך, ס'איז ניט צו פערשטעהן, מען בעדאַרף עס איבערלאָזען דער צייט.

עס האָט ניט געדויערט לאַנג, קומט מיין זוהן צו מיר מיט אַ קשה, איך זאָל איהם ניט אָבזאָגען, פאַרבעטען צו מיר אין הויז, מאָרגען אין אָווענד איין עולם מענשען פון זיינע בעקאַנטע, דענסמאָל איז געווען חנכּה. אָך, האָב איך געזאָגט, מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! איך וועל נאָך מאַכען פאַר דעם עולם אַ קערמישעל אויך, טראַכטענדיג ביי זיך, אַט לאָזען יודישע קינדער זיך שפּילען חנכּה אין קאָרטען, ווי דער שטייגער איז, און אַגב טאַקי וועל איך אָנשמעקען, וואָס פאַר

אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייב מיינס איז צופרידען געוועזן דערמיט און צוגעגרייט אַ מאָהלצייט פון דער פולער האַנד. וואָס זאָל איך דיר זאָגען, מיין ליעבער, ביי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאָל אַזאַ שמחה ניט געוועזן ווי אין יענעם אָבענד. דער גרעסטער טייל עולם איז בעשטאַנען פון יונגע לייט: בחורים און מיידלעך, גימנאַזיסטען, סטודענטען און קלויזניקעס, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע צווישען זיך פריינדליך, ליעבליך, לעבעדיג, פרעהליך טאַקי פונ׳ם הארצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פנים!

אין זינען האָבענדיג מיינע געסט, האָב איך מוחל געוועזן אויף מיין כבוד, אַנידערצוזעצען זיך אויבענאָן אויף אַ שטול, נאָר וואָס דען, איך האָב מיך אַרומגעדרעהט, אַרויס, אַריין, זעהן, ווי אַ בעל הבית, אַז אַלסדינג זאָל געטאָן ווערען ווי געהעריג. דעריבער בין איך ביים אַריינקומען אין שטוב געבליבען פערוואונדערט, זעהענדיג ווי דער עולם רעש׳ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פאַטשט מיט די הענד. איך שטעה, בעטראַכט מיך אַ ווייל אַ און פערוואונדערט מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשה, פאַדיי שטעהט און דרשה׳ט פאַר׳ן עולם, און אַלע שרייען איהם בראַוואָ!

דער סוף פון דער דרשה זיינער, וואָס איך האָב זוכה געווען צו הערען, איז אַזוי:

„משיח — זאָגט פאַדיי פערפלאַמט און דאָס קול זיינס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פאָלק שטעלט זיך פאָר, דער תכלית זיינער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם ביי דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח׳ן זעהט דאָס פאָלק אַ קוואַל פון לעבען און ליכט פון גערעכטיגקייט און יושר, פון פריידען און גליק. און די אייגענע מעשה, וואָס מיט דער זון איז און דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח׳ן און דעם פאָלק. די ערד, ווי מיר ווייסען, שטעהט דאָך ניט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען, זי געהט און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פנים צו דער זון וואָס שטעהט, בעקומט זי פון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שענעם גוט מאָרגען, אַ גוטען טאָג! אַ וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פאַרגעהט. דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. באמת אָבער איז גאָר פאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אָט דאָס טאַקי איז אויף משיח׳ן מיט׳ן פאָלק אויך געזאָגט געוואָרען. אַ פאָלק, וואָס שטעהט, גאָר נישט צו

כאָן, און וואָרט, האָפט אויף משיח׳ן, ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר טאַקי דיענען איהם, דעם פאָלק הייסט עס, פאַר אַ בעוויז אַז ס׳איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבען. אָבער משטיינס-געזאָגט, אַזאַ לעבען! אמת לעבען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך ניט פוילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כבוד געהן צו משיח׳ן. וואָס מעהר אַ פאָלק פלייסט זיך צו פאַרבעסערן זיין שטאַנד, צו פאַרגרע-סערן זיין קאַפּיטאַל פון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם געגעבען געוואָרען אַ מתנה פון זיין ליעבען נאָמען; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ כח בייצוקומען אַלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויפ׳ן וועג, און עס געהט, געהט אַלץ העכער—מעהר נעהענטער קומט אַזאַ פאָלק צום ציעל און עס הייסט, משיח, דער דערלעזער זיינער, איז צו איהם געקומען!...

ראיות דערויף איז אין דער וועלט-היסטאָריע דאָ איבערגענוג. איז נאָהענט צו איהר ציעל אַ נאַציע צוגעקומען, ווערט זי אויפגעקומען. צו זיין אַ נאַציע איז נאָר יענע ווערט, וואָס קען, ווייסט איהר ווערטה. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז יודען. דאָס דערצעהלט אונז היינט גאַנץ קלאָר אונזער יום-טוב חנוכה, וואָס מיר מאַכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים, אין וועלכע די ליעבע צום פאָלק, די ליעבע צום יודישקייט האָט ווי אַ פייער...

נאָר איידער נאָך פאַדיי האָט אויסגעפיהרט אינגאַנצען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען, איז די שטוב פול געוואָרען מיט אַ רעש, אַ גע-פליעסקעריי, אַזוי אַז עס האָבען געציטערט די ווענד. מיין ווייב, זאָל געזונד זיין, שמעלצט זיך פאַר פרייד, ווערט ברייטער ווי לענגער, הערענדיג ווי מען לויבט אין טאָג אַריין איהר זוהן. איך האָב אויך געגאָסען כבוד אין זיין זכות. דער עולם גיט מיר די הענד מיט אַ ווינשעניש, ווי ביים אָבגעבען אַ מזל-טוב, זאָגענדיג: הלואי ווי ער אַ סך אַזוינע ביי יודען! און איך שטעה, ווי אַ תם, חאַטש נעהם מעלק מיך אויס, שטעה און מאַך מיט די אַקסלען, טראַכטענדיג ביי זיך: „וואָס פיר אַ גרויסער גאָט דו ביזט, רבונו של עולם! און ווי גרויס זענען די וואונדער דיינע, וואָס דו טהוסט אין דיין וועלט!" ווער וואָלט זיך עס געריכט, אַז פאַדיי, ער — אַ געבוירענער „אסימי-לאַטאָר", פרעגט איהם בחרם וואָס יודען, וואָס יודישקייט, אַ יודיש אות האָט ער קיינמאָל אפילו אין די אויגען ניט געזעהן, ער זאָל

שטעען אַזוי פאַר זיין נאַציע, פאַר כלל ישראל; זאָל זיין אַזוי פער=
קאָכט פאַר'ן יודישקייט און זאָל דרשה'נען אַזוי ווי אַ למדן!

נאָך פיעל אַנדערע האָבען געהאַלטען רעדעס אין יענעם אָבענד
דאָס אויפלעבען אויף דאָס ניי פונ'ם יודישען פאָלק — דאָס איז איטלי=
כען געלעגען אין מויל, דערינען זענען אַלע געווען איינס, נאָר אין
די וועגען, ווי אַרום צוקומען דערצו, האָבען די מיינונגען זיך גע=
טיילט, איטליכער איז זיך געגאַנגען מיט זיין דרך, מאַכענדיג צונישט
דעם אַנדערען, איז דערפון אַרויסגעקומען אַ שפּאַרעניש, אַלע האָבען
זיך געהיצט, געווען פלאַם פייער.

איינער עפּיס אַ צוטראָגענער, וואָס דער ישיבה=בחור ליגט איהם
אויפ'ן פנים, אין אַלע זיינע געננ; רעדט אויף אַ קוויטש, אויפשטע=
לענדיג דעם גראָבען פינגער, און אויסברייענדיג משל לעמעשקע ווי
אַ חריף, אַ בעל=מוח — חאַפּט זיך אַרויף אויף מיין זוהן מיט אַ געדראַנג
און גמרא=ניגון:

— וויל זרחי, זאָגט ער, לאָזט מיך הערען אַלץ פאָלק, יודיש=
קייט וכדומה, איז דאָך די משמעות, אַז ער האַלט ווי יענער מאָן=
ראמר, וואָס דער עיקר איז ביי איהם דאָס... קולטורע, חכמת
ישראל, מיין איך, און ציון איז לאַו דוקאָ. משיח איז גאָר דאָס...
און דאָס קען דאָך קומען אומעטום דאָס... איז דאָך געדרונגען, אַז
ער איז ניט קיין ציוניסט, ניט דאָס, נאָר אַ דאָס, אַ לאומי, אַ נאַציאָ=
נאַליסט מיין איך!

— פּלוצים קומט אונטער נאָך איינער, עפּיס ווי פון דער זייט,
און פריש, געזונד און משוגע טהוט ער זיך אַ זאָג:

כדי צו ראַטעווען דאָס יודישקייט, דאָס שריפטליכע ווי דאָס
דליכע, האַק און פּאַק מיט די אַלע הייליגע ספרים, וואָס דערפון
איינענטליך האָט זיך גענומען דער יודישער פאָלקס=גייסט, אָדער ווי
סט מען עס, נאַצ'אָנאַליטעט, פראָסט גערעדט, דער יוד מיט די ביי=
— איז אויב נאָר עס איז געמאָלט אַ בעזונדערע יודישע מדינה,
זי געמאָלט זיין וואו מען וויל, נאָר נישט אין ארץ=ישראל,
זדינה אַ לייטישע, ווי עס בעדאַרף צו זיין, איז אונמעגליך היינט
ערינדען אויף יענע געזעץ און מצוות, וועלכע זענען געווען צוגע=
פּאַסט צו יענעם שטייגער לעבען פאַרצייטענס, וואָס איז משונה ווייט
ווי דימעל פון דער ערד, פונ'ם שטייגער לעבען אין היינטיגער צייט.
דעריבער איז — גרינדען אַ לאַנד אין ארץ=ישראל און נישט האַלטען

אַסך זאַכען, אויך די מצוות, וואָס געהערען זיך אָן על פּי־דין מיט דעם לאַנד, הייסט דאָך אַזוי פּיעל, ווי פערבויגען די תורה׳לע, אָבּ־זאָגען זיך דערפון. פּיעל זאַכען אַזוינע, ווי תפלות ובקשות און מנהגים אין דעם לעבען, סיי אין שוהל, סיי אין דער פאַמיליע, וואָס האָבען אַריינגעזעצט אין דעם פאָלק אַ יודישע נשמה, אַ יודיש הארץ מיט בעזונדערע יודישע געפיהלען, וועלען דאָך מוזען אין דעם לאַנד אויפהערען, ניט צו קענען גאָר פאַר׳ן מויל געבראַכט צו ווערען. קומט דאָך אויס, אַז די אויפלעבונג פונ׳ם לאַנד איז אַ טויט פאַר ישראל. אָנגענומען אַפילו, אַז ישראל וועט דאָרט אויפשטעהן תחית־המתים, נאָר עס וועט דאָך אָבער זיין גאָר איין אַנדערער, אַ נייער ישראל, ניט די תורות, ניט דער פאָלקס־גייסט, ניט די געפיהלען, עפּיס גאָר איין אַנדער מין בריה, ניט דער אייגענער וואָס פריהער, און מיט אַזאַ תחית־המתים איז אַ מענש ניט צופריעדען. איטליכער וויל, ער זאָל בלייבען דער אייגענער, אַזוי ווי ער איז, אויף תמיד. אינו־דומה אין חוץ־לאָרץ—קען דער יוד זיך גרינדען אַ לאַנד אויף דעם שטייגער פון היינטיגער צייט, ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די גע־זעצען פון זיינע תורות. ער בעדאַרף זיך דערפון ניט אָבּזאָגען, נאָר עס זאָגען ווי אַ יהי רצון, אַזוי ווי מיר זאָגען היינט: „יהי רצון, עס זאָל זיין דער ווילען פאַר דיר, גאָט אונזער גאָט פון אונזערע עלטע־רען, דאָס עס זאָל זיין אונזערע רעד פון די לעפּצען באַוויליגט צו פאַר דיר גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געווען דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואָלטען מקריב געווען פאַר דיר די געווירצען... גלייך ווי מיר וואָלטען, וואָלטען און וואָלטען... דעריבער.

— דעריבער שאַ, שאַ! — איז אויף איהם אַרויף דער עולם פון אַלע זייטען מיט אַ געשריי אין מיטען די רעד, און ער האָט זיך ווי אַ קעצעלע אַרויסגערוקט, שאַ, שטיל.

מילא אין קאָרטען, ווי דו זעהסט, האָט מען ניט געשפּילט. מען האָט פערבראַכט דעם אָבענד זעהר גוט, רעדענדיג אַלץ וועגען כלל ישראל. ווער פון זיי איז גערעכט, האָט געזאָגט גלייך. דרינגען געה איך ניט אַריין. מיר זענען איטליכענס רעד געפעלען, ווייל זיי זענען הערצליך, אויס ליעבע צום פאָלק.

אַצונד ווייס איך שוין, וואָס פאַדיי איז און ווער זיינע חברים זענען אַזעלכע. אומזיסט האָב איך זיי חושד געווען פריהער. ניט די וועלט פערבעסערן ווילען זיי, נאָר דאָס פאָלק זייערס. זיי ווילע־

מיטהעלפּען איינצוגעבען דעם פאָלק אַ פרישען גייסט — ער זאָל אָנהויבען זיך צו קענען, צו פיהלען זיין כבוד, זיין אייגענעם ווערטה און ניט צו פערלירען די האָפנונג זיינע אויף שפּעטער. ווילען אויך אויפפרישען, אויפלעבען דעם פאָלקס אַלטע שפּראַך, די שפּראַך פון דער תורה, פון זיינע הייליגע נביאים. ניט אומצוואַרפען זענען זיי אויסען, אדרבה נאָר צובויען, צו דערלעבען זעהן יודישע קינדער זיצענדיג ווי בעלי־בתים ביי זיך אין לאַנד. דאָס זענען פונ׳ם נייעם שניט מענשען, פון וועלכע מען האָט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך, אָבגעריסענע פון דעם יודישען בוים, און בעהעפטען זיי ברידערליך צוריק צו זייער פאָלק דורך ליטעראטור, שפּראַכע און יודישע געשיכטע. די וואָס קענען יודיש, נעהמען זיך אונטער ביי זיי צו לערנען יענע, וואָס קענען ניט, איבערגעבענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אָט די דאָזיגע לייט, זיי האָבען עם געיודישט פאַדייען און נאָך אַזוינע נפשות ווי ער, געבענדיג זיי שטונדען אין דעם יודישקייט. און מיין זוהנס שטיבעל האָט זיי געדיענט פאַר אַ וואויל אָרט, אויף צונויפצוקומען זיך דאָרט, איבערשמועסען און בעראַטען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

היינט בעטראַכט זיך נאָר — לאָזט אוּם זרחי זיין דערצעהלונג — די גבורות פון מיין זוהן, אַז ער האָט געקענט צושטעהן אַזוי צו זיין פאָלק! אַזעלכע וואָס פון קליינוויז אויף זענען זיי איינגעטונקט געווען אין יודישקייט און עלטערוועהרענדיג האָבען זיי זיך דערפון אויסגעטאָן — אַזעלכע, זאָג איך, איז נאָך דאָ אַ האָפנונג, אַז אפשר אין דעם זכות פון זייערע עלטערן, כשרה יודען, און אין דעם זכות פון דער תורה זייערער, מיט וועלכער זיי האָבען זיך אָנגעזאָפּט אין דער יוגענד, וועלען זיי זיך צוריקהאַפּען צום יודישקייט. אָבער וואָס איז דאָ צו האָפען פון קינדער. וואָס די טאַטעס זייערע אַליין זענען אַראָב פונ׳ם וועג און פערפיהרט מיט זיך זיי, זייערע קינדער, ניט צו געבען זיי פערזוכען פונ׳ם יודישקייט אַ לעק? אַזעלכע אַז זיי קעהרען זיך אום צו זייער פאָלק, איז ווירקליך טאַקי אַ גרויסער נס, וואָס טרעפט זיך זעהר זעלטען. ביי פאַדייען איז נאָך גרעסער דער נס, וואָס ניט גענוג ער אַליין האָט זיך צוריקגעקעהרט, האָט ער נאָך צוגעצויגען אויך מיך, דעם טאַטען זיינעם!

אויך דאָס מוז איך דיר זאָגען, אַזוי ווי דער תשובה טאָן פאַדיי׳ס, וואָס איז ניט ערצויגען געוואָרען יודישליך ווי איך, איז חשוב׳ער פון

מיינס, פונקט אַזוי חשוב׳ער פון מיינס איז אויך דיין תשובה טאָן: איך אַליין בין דאָך געוואָרען אַ בעל־תשובה ערשט נאָך דעם, אַז איך בין געקומען צו אַזוי פיעל חרפות־בזיונות; געגוג האָבען שונאים משונה ווילד, נעבעך, געאַרבייט, אַריינגעלעגט אין מיר אַזוי פיעל מיהע, ביז זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ יידען, — און דו האָסט אַ גרויע האָר דערזעהען, אַט די האָר פון דיין פאָטער, כיזט דו באַלד איבערגעביטען געוואָרען. דאָס וואָס אַזאַ האָר האָט געווירקט אויף דיך אין אַ רגע, האָבען שונאים געווירקט אויף מיך ערשט נאָך אַ צייט מיט יאָהרען. — כבוד, גרויס כבוד דיר, ליעבער פריינד! כבוד, גרויס כבוד דעם טאַטען דיינעמס גרויע האָר!...

— כבוד. גרויס כבוד דעם זוהן דיינעם! — האָט כרפס אָבגעענטפערט שטאַרק געריהרט — כבוד, גרויס כבוד אויך די חברים זיינע, יונגע לייט, די שוועלבעלעך, וואָס ברענגען די בשורה פון אַ וועסנע, די בענייאונג, די אויפלעבונג פון אונזער פאָלק! — — —

אַ געשמאַק דערקוויקענדיג ווינטעל האָט זיך שטיל שוועבענדיג אַריינגע׳גנב׳עט אין צימער דורך דעם אָפענעם פענסטער צום גאָרטען צו. דיביידע פריינד האָבען איבער דאָס געשפּרעך, קעהרען זיך אוים מיט דעם פּנים צום גאָרטען. איינגעהמענדיג גרויס פערגעניגען פונ׳ם ערשטען סימן לעבען, וואָס די וועלט ווייזט אַרוים, פונ׳ם ערשטען ריהרען זיך איהרם ביים אָנהויב וועסנע נאָך אַזאַ לאַנגען, שטאַרקען ווינטער־שלאָף. קוים קוקען אַרוים פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קוים פוקען גיך די בוימער, נאָך נאַקעט. אָהן אַ מלבוש פון גרינע בלעטער — קלינגט שוין דאָס לעבענסליעד אין דער גאַנצער וועלט! אָט דאָס ליעד האָבען געזונגען היינט לעבעדיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צווייגען; זשאַבעס אין קאַליוזשעס, טייכען; פליגען, בינען ביים אַרויסקריכען פון לעכער, שפּאַלטען. די זון איז היינט אַרויס פון איהר פוטער־פאַס פרעהליך, אָנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פּנים, זי געקושט ליבליך, ווארעם, ווי אַ חתן אַ כלה — האָט זי, די ערד, זיך גאָר מחיה געווען, זיך גענומען אָברייניגען פונ׳ם גאַנצען שמוץ. פון די אַלטע פערפוילטע געוועקס איהרע און צוגרייטען זיך נייע. גוטע שענע זאַכען צו דער חתונה איהרער למזל־טוב. אָבענדס האָט זי זיך איינגעהילט אין אַ טונקעלען דעקטוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פונ׳ם שיין פון דער לבנה און איינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האָפנונגען אויף מאָרגענדיגען טאָג.

וועסנע אין אַ גוטע מזל'דיגע שעה!

זרחי הויבט זיך אויף פונ'ם אָרט און קלייבט זיך גיהן צו זי אין איינפאָהרהויז.

— צו מיר מאָרגען אויף וועטשערע — בעט כרפס דעם חבר זיינעם, געבענדיג איהם די האַנד.

— „אויף וועטשערע" זאָגסט דו, און ניט צום סדר?!

— יאָ, ליעבער זרחי, טאַקי אַזוי, און עס טהוט מיר זעהר באַנק, וואָס ס'איז אַזוי. פונ'ם גאַנצען הארצען וויל איך מאַכען אַ סדר צוליעב מיר און מיינע קינדער, וואָרום קיין זאַך פערדריסט ניט אַזוי דאָס הויזליכע לעבען, זעצט ניט אַריין אַזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים־טובים. נאָר וואָס זאָל איך טאָן, אַז דאָס הויז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינס, דו קענסט דאָך זי, איז ניט פון יענע ווייבער, וואָס לייענען תחינות, זי האַלט עפּעס ניט פונ'ם יודישקייט.

— נאָר ניט געזאָרגט, כרפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דיין ווייב און גיב איהר אַ שטונדע אין יודישקייט, מעגסטו זיך, נישקשה, אויף מיר פערלאָזען, אַז איך וועל זי יודישען. און מיר וועלען, אם ירצה־השם, עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אַלע יודישע מאכלים, צו דיר, ליעבער כרפס, מאָרגען צום סדר בעט איך דיך, צו דיר אין הויז.

* *
*

און אַ סדר האָט מען אָבגעריכט ביי כרפס'ן אין הויז זעהר אַ שענעם, אַ כשר'ן טאַקי ווי זרחי האָט געזאָגט. דער טיש איז געווען געגרייט מיט אַלע צערעמאָניעס ווי געהעריג, כרפס דער מלך איז געזעסען אויף דער עסעבעט גאַנץ געהויבען, דאָס ווייב, די מלכה איהם אין דער רעכטער זייט. זרחי ווי אַ משנה־למלך — צו דער לינקער זייט, און אין שטוב איז געווען ליכטיג, פרעהליך, דאָס קליינוואַרג וואונדערט זיך, איינס דעם אַנדערען פרעגען: מה נשתנה, פאַר וואָס איז די נאַכט געוואָרען עפּעס פערענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תמיד זאָל זיין אַזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה, ווי מען איז דערלעזט געוואָרען פונ'ם גלות־מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי רבונו של עולם, דערלעזט צו ווערען פונ'ם היינטיגען גלות — און לשנה הבאה בירושלים.

אויף אסיפות

אויף אסיפות.

— איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ווי די מעשה איז, אַזוי אָדער אַזוי, לאָז מען שמועסען אַזוי, אָדער ווידער פאַרקעהרט, איז אַלץ גאָרנישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, גישטאַ ביי וואָס אָנצונעהמען.

— רייניע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פּאַראיבעל נישט, איז אַלץ עפּיס אין דער זייט, פּאָפּעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אַלץ „אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? גנעה, שטוּים זיך אָן. גנעה, זיי אַ נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אַי פּע, כ'לעבען, האָט קיין פּאַראיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי, באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פּאַראיבעל נישט, רב יודעל! חאַסקיל אונזערער איז אפילו אַ שטיקעל דאָס... אויף חסידיש הייסט עס פּשוט „שייגעץ", נאָר גערעכט איז ער דאָך פאָרט. נאָך אַ מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אַזאַ וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, ווי ראַטעווען מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אַזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאַרף זיך הערען מיט זיינס אַ וואָרט, מיט אַ עצה, מיט אַ סברא, ווי ווייט מעגליך. און אַז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט

עפּים רב יודעל. זאָגט, רב יודעל... וואָס? האַ, פאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס אַ וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָלען חלש'ן הערען אַ וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּים אַזאַ מין חולשה אַזוינע... איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"? — אַ קאַטאָוועס עפּים! לאָמיר זיך נישט נאַרען, מיינע ליבע יודען, אַי זייט איהר קלונעטשקע, אַי זייט איהר דורכגע־טריבענע, וואָס מאַכט ביי אייך אוים אַזוינער ווי רב יודעל; משטיינס־געזאָגט, דער גאַנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יודעל! נאָט איז מיט אייך, איהר זאָלט אַזוינס זאָגען, רב יודעל!

— נו, וועל איך נישט זאָגען... און מען פאַרשפּאָרט עס מאַקי צו זאָגען. איינגאַנצען מיט אייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען, זאָגט איהר עס טאַקי אַליין. אייער פּעררייסען די נאָז, אייער קוקעלע' עפּים אַזוי, פון אויבען אַראָב, אייער נישט דערהערענדיג זיך מאַכען כלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאַכען, נישט צו־דערקענען זיך געבענדיג אַ מאָל, שטייף, שטייף האַלטענדיג די האַנד אין דער קעשענע — דאָס אַלסדינג, האָט קיין פּאַראַיבעל נישט, זאָגט, נישקשה, זאָגט און זאָגט. איך זאג עס אַקעגען דעם, פאַר־שטעהט איהר מיך, זאג איך עס, אַז...

— נאָט אייך גאָר פּלוצלים. מאָווע־מאָווע מאָקע!... גוט מאָרגען, געלע, רעטיך טראָג איך.

— ווער בענומען, האַסקיל! וועסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? געה דיר, געה צו אַלדי גוטע יאָהר! — אָמת טאַקי, רב יודעל, האַסקיל אונזערער איז אַפילו אַ שטיקעל דאָס... אַ שיינעץ הייסט עס אויף חסידיש, אַלעס איינס, וואָס אַ ברענענדיגער חסיד אַ מזיק, אַ ספּירט, נאָר גערעכט אָבער איז ער דאָך פאָרט. אַ פרעג אַ ביסעל: וועגען וואָס?! סטייטש מי רעדט, רעדט אַזאַ לאַנגע נאַכט. עס האָט גערעדט רב איציק־יענקיל, זאָל געזונד זיין; רב ישראל־חיים זאָל לעבען; רב הירש־ליב, רב ליב־הירש, נאָך און נאָך. מען האָט גערעדט, געזאָגט. געשריען הידד! סטייטש, נישט געהערט?!

— הערען האב איך געהערט אז מען רעדט, נאר וועגען וואס, בין איך זיך מודה, ווייס איך נישט. גאנץ פשוט, רב איציק-יענקלען האט פערשלאגען די רייד רב ישראל-חיים, רב ישראל-חיים'לען האט פערהאלטען רב הירש-ליב, רב הירש-ליב'ן האט פערהאלטען רב ליב-הירש און אזוי ווייטער, ווייטער. עפּיס א גאנצער חד-גדיא, א פארשלאגעניש, אבשלאגעניש, אוועקשלאגעניש ביז אנגסטענבעשלאגעניש, האט מיר קיין פאראיבעל ניט. איך זאג עס אקעגען דעם. זאג איך עס, אז מחמה דעם פארשלאגעניש טרעפט זיך עס א מאל ביי יודען, אז מען זאל נישט ווייסען, וואס יענער זאגט, יא, מען זאל נישט ווייסען אפילו אליין וואס מען זאגט, ביי יודען מיט גמרא-קעפּלעך, וואס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה", דאס גרייזלעניש- דאס דרעהעלע, דאס פארדרעהעלע און אויסדרעהעלע, מאכט זיך עס א מאל, אז מען פארקריכט אין טיפע חקירות עפּיס גאר ניט צו דער זאך, מען פארפלאנטערט זיך, פארפליהט העט אזוי, אז עס כאפּט אוש אן א שווינדעל, נישט צום פארשטעהן! — נאך א מאל, זאג איך, האט מיר קיין פאראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יורעל, פאראיבעל האבען, חלילה! מעגליך, ס'איז אייך נישט אריין אין קאפּ, ווייל אייך איז דער קאפּ פערשלאגען א צינר. א קאטאוועס עפּיס זייט איהר ביי אייך דארט אין שטאדט דעם הייגטיגען נאך פסח אויסגעשטאנען, רב יורעל! דערפעהלט חאטש עפּים, איהר מיט אייער מויל, רב יודעל, וואס איז אזוינס געשעהן, הא וואס?

— צרות! צרות, מיינע ליעבע יודען. איך זאג א קעגען דעם, זאג איך עס, אז ס'איז נישטא וואס צו זאגען. נעהמט אונזערע „קינות", אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות", די אלע מעשיות און, משטיינס-געזאגט, אונזערע „געשיכטעס" פון גאנץ אלטע צייטען, פון אלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען, וועט איהר אייך האבען סך-הכל דאס אייגענע וואס היינט ביי אונז. די אייגענע צרות, די אייגענע פורעניות, אייגענע געברענטע-געבראטענע לייד, — צו-וואס זיי איבערעכנען, איבערזאגען? א חשק א ביסעל אויפדעקען דאס צוקאטעוועטע לייב, מחילה, און ארויסשטעלען דער וועלט — נאט, קוקט די וואונדען! וואס איז, א כבוד א גרויסער איז עס, א שענקייט, א פארגניגען?...

– מען מוז דאך טאַקע עפּיס טאָן, רב יודעל, זיך ראַטעווען און גיכער טאַקע, און אימליכער טאַקע, אָהן אַ שום אונטערשייד.

— אָט דאָס איז טאַקע די גרעסטע צרה, וואָס גיכער און אימ־ליכער אָהן אונטערשייד. איך זאָג עס שקעגען דעם, זאָג איך עס, ברידער, וואָס איך אַליין, נישט פאַר אייך געדאַכט, האָב ערשט נישט לאַנג דערפון מיאוס געליטען. בדיל־הדל בין איך געוואָרען צוליעב די שענע ראַטונקעס. איך זאָג עס שקעגען דעם, אז דאָס היצען־זיך, דאָס פילדערן איז נישט אויף גיאס. פון היצען־זיך און פילדערן איז נאָך נישט געדרונגען, אז מען איז פאַרטיג טאַקע אין רעכטען זמת צו טאָן, פון אַנגעצונדענע פייערווערק האָט מען נאָר רויך און משאַד. אוי, ברידער. ס'איז אַ וויכטיג צו דערצעהלען, וואו האָב איך געליטען

— מען דאַרף ניחם רייעוויג מאַכט דורך דעם „ווייענער נע־פּרוינקעל“

– ווייז, מיינסט דו, האַסקיל? שוועליך, ווייז טרינקט נישט רב יודעל

— אַ טאַש ביסט דו, גיטאַעל. אָבער קידוש מאַכט רב יודעל; נו, וועט ער מאַכען קידוש. וואָס מאַכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פאַרקערט, נאָך אַ רוב כוס, אַ כוס פון אַ רביעית. עס וועט אויס זיך עפענען דאָס מויל, נישקשה. אוי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טאַש איינער, ביי איהם איז קיין זאַך נישט מיט זו טאָן. שווייגט ער, איז געשוויגען, רעדט ער, איז גערעדט, אָהן אַ אויפהער. — רב מענדיל, אָ, רב מענדיל; רופט איך אָב, טויב זייט איהר הייגט, צי וואָס? מען זאָל עס הערען פון אייך הייגט אַ וואָרט. עבים נאָר ווי געטאַכט אַ האַלבע איינאַיינעט מיט רב יודלען, אז אַלע מענען זיך ריידע צוזעצטערהיים און די זאָלע שווייגען.

יאָ, האַסקילע מיינער, טאַקי אזוי: שווייגען וועט אַלע ריידען, נאָר אָבער ריידען ווען אַלע שווייגען!

צו רידרט זיך־זשע, רב מענדיל. נעהמט אַ כוס און מאַכט קידוש פאַר רב יודלען, פאַרטיג׳ס איהם אזוי, אז ער זאָל ווערט

לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אַלע וועלען שווייגען, נישקשה.

דאָס „כרמל־געטריינקעל" איז, הפנים, א גוט מיטעל, ווי איך הייס נימפעל! איהר זעהט, עולם, ווי רב יודעל איז איצט בגילופין, לעבעדיג, אויפגערייצט. ער איז קאַפּאַבעל אפילו „אָדם יסודו מעפר" אָבצושפּיעלען, ווי א אָדעסער שניידער, מיט א מארש. צו איהם טויג טאקי איין רב מענדיל. שא עולם, אָט עפענט רב יודעל א מויל און הויבט אָן צו דערצעהלען

שא, שא, שא!

— דאָס גאנצע ביסעל גוטס מיינס — הויבט אָן רב יודעל — האָט איז דעם קאסטען זיך געפונען, א קאסטען א אלטפעטערישער, א אָרון בירושה פונ׳ם עלטערזיידען. אין שטוב האָט זיך געפונען נאָך אזעלכעס, וואס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתישקייט, וואָס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, אז פאר א יודען בלייבט איין מיטעל — די תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפּאקט אין דער תבה, מאלע וואָס עס קען זיך מאכען: א בייזע מהומה, א איבערפאלעניש, א אָנשיקעניש, א כאפעניש־לאפעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאָל מען ווערען. די אלע אנדערע זאכען, וואָס זענען א חוץ דער תבה — איז פוי! איך זאָג עס אקעגען דעם, ווי נאַריש, שטארק נאריש ס׳איז אויסברייטנגען זיך, ציהען פון זיך די קלייפארקויפען זיך, אוועקגעבען די נשמה, א שטיק געזונד, וואָס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאר דער וועלט מיט דעם פוץ, מיט דער פּאַמפּע — נאט, קוקט וואָס ביי מיר געפינט זיך! די שעה זאָל נישט זיין, איין בלאָז פון ערגיץ, פון די, פון יענע, ווערט דערפון איינגאַנצען אשפּה. ביז וואנען דו וועסט זיך בעטראכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר א תל. אריין, זאג איך, אריין, יוד, האַק און פאַק אין דער תבה, פארשלים זי, שטעל איהר אונטער רעדלעך, אין א נויטפאַל זאָל זי געהן ווי א פוטער. און דו אליין זיי א העזעלע, גוט צוהאָרכענדיג זיך, סיי ביים וואַכען סיי ביים שלאָפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערלעך; קוים עפּיס א פייף: טרו — טו — טו! כאפ, ווי מען זאגט „סקרינקע — פערינקע", די פיס אויף די פּלייצעס — און ויברח: אויף א בוידעם, אין אַ קעלער און וואו ס׳איז ערגיץ עפּיס א לאָך, וואָס

דער שומר ישראל, „דער וואָס טהוט אָבהיטען זיין פאָלק ישראל" שיקט דיר צו. אָט אויף אזא אופן, זאָג איך עס, קען דער יוד נאָך האָבען א קיום. לאָז זיך אייך דאכטען לופט. ער איז למשל לופט אין אַ אָנגעבלאָזענעם פאחירעל, גיט מען איהם א קוועטש דא, איז ער דאָרט, אַ קוועטש דאָרט, איז ער דאָ. אפשר ווילט איהר, איז ער אַ קוועקזילבער, דאָ וואו ס'איז קאַלט, זינקט ער, פאלט ער אראָב, אראָב. און דאָרט, וואו ס'איז ווארעם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, אַרויף. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, ווי מען בעדארף זיין תמיד גרייט, באַרעכענט, נישט געכאַפּט, נישט געיאָגט, ווי דער שטייגער איז בשעת א צרה גאָר אומגעריכט

מילא, הערט זשע, ברידער, בשעת דעם איבערפאלעניש היינטיגס יאָהר, נישט דאָ געדאַכט, איז מיר אָבגעגאָלטען, אָבגעלאָפען מיט חסד. איטליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט ווארטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית, הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאָז איך דעם קאסטען א פאָהר טאן אויף די רעדלעך, שטופּ, שטופּ די תבה פאר מיר, דאָס ווייב מיט די קינדער הינטער מיר, און מיר שטופּען זיך, מיט דעם אויבערשטענס הילף, אריין אין קעלער — אַ מערת המכפלה אזוינע, דאָס הייסט א לאָך אין א לאָך, וואס חוץ א יודען וועט קיין בן אָדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פוס אהין אריינצושטעלען. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז א קאָפּ אויף דורכשטופּען זיך אין דער וועלט, אָנשפּאַרען אין אלע לעכער, האָט נאָר טאקי א יוד, ער איז משׁשת ימי בראשית בעשאפען געוואָרען, טאקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאָנטראַקט פונדעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאל מחויב זיין אין גלות, האָט דער יוד נישט געמאכט — שרייעט ארוים איינער פונ'ם עולם — גענוג, איבערגענוג! לאָז זיך דער רבונו של עולם זוכען אנדערע אויף גלות אָבריכטען אָנשטאָט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שארפען קאָפּ מיט די אלע שפּיצלעך, אלע אָבשניצלעך און אויבער-הסברות זיינע וועלכע מען דארף צום גלות נייטיג האָבען. אַי וואָס, וואָס וועלען טאָן יודען אהן גלות? פאר וועמען וועלען זיי זינגען „מה יפית". ביי וועמען וועלען זיי זיין תקיפים און וועמען וועלען זיי אין אויער איינרוימען —

דאָס וועט מען צייט האָבּען צו בּעטראַכטען, אָם ירצה השם, שפּעטער, דערווייל לאָמיר נעהמען צו בּיסלעך „כּרמל”. מאַכט בּרכה, רב יודעל! אָט אַזוי, אַזוי, א רוב כּוס, ווי על פּי דין. אצינד פאַהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, די תּבה אין לאָך.

— שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאָך... זאָג איך אייך, אַזוי לאַנג, אַזוי בּרייט בּיז ס'איז שוין אָהן סכּנות, מען מעג שוין א קוק טאָן אויף דער ליכטיגער וועלט. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, „די ליכטיגע וועלט” ווי פאַר וועמען. פאַר אַנדערע איז זי ליכטיג, פאַר אונז איז דאָס אייגענע וואָס דער לאָך. די זון שיינט, נישט אָבּער פאַר אונז, די לבנה לויכט פאַר יענע, וואָס שפּאַצירען אַרום מיט זייערע ליעבּע אין די פרייע ערטער, פאַר אונז איז זי דאָ נאָר דערויף, זי נאָר מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בּוימער, פון בּלומען, פון רויזען האָבּען מיר נאָר גרינע ציבּעלעס, פון שפּיעלפּיינעלעך — גרילען; א שפּור פון'ם זומער אין שטוב — פליגען און פליי — כּחול הים. בּרוך השם, איבּערגעקומען, אויס לאָך און ווידער אין שטוב, ווידער א בּעל הבּית ווי געווען, שאַ, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואָס דער קאָפּ דאַרט וועגען דער פּרנסה, וואָס דאָס הארץ טיאָכקעט פון א מינדסטען שאָרך. אָט אַזוי האָט זיך עס געלעבּט, נישט צו פאַרזינדיגען, גאַנץ געוועהנטליך, ווי דער שטייגער איז. בּעדאַרף מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאַכען א שׂרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין געסיל. איך אַליין האָבּ מיך גראָד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאָך מסתּמא גאָר אין איין אָטהעם, און פאַל פון די פיס לויפענדיג. בּיז גאָט האָט מיך געבּראַכט אַהיים, איז מיר שיער די נשמה נישט אַרויס... הע=הע, וואָס עס טהוט זיך! די שטוב מיינע איז בּעפאַלען, נישט בּעפאַלען פון גזלנים, חלילה, נאָר פון יודען, גוטע בּרידער, וואָס זענען זיך צונויפגעלאָפען פאַר רחמנות צו ראַטעווען, און וואס טהוען זיי? זיי געוואַלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט די פינגער, אַלע אין איין קול: געוואלד, ראטעוועט! פאר גרויס אַיילעניש און אימפּעט כאַפּט מען, דער א לאקשענבּרעטיל, א וויקשעפּטיל, א טשאָלענט=טעפּיל, יענער א ריבּאַייזען, א פלעקיל, א מילכדיגע לעפעל און יאגען זיך האסטיג, הענדום=פּענדום, מיט דער דאזיגער סחורה גלייך ווי מיט עפּיס רעכטס, טיינענדיג, זיי ראטעווען, ארבּייטען

מעשים. — וואָס טויג מיר, שרייַ איך, די שמאָכטעס, די קלייניג־
קייטען, נאַרישקייטען, געוואַלד דער קאַסטען, מיין קאַסטען! דאָרט
געפינט זיך מיין גאַנץ פאַרמעגען, מיין מיה, מיין אַלץ־מיט־אייגאַנדער
פון אַזוי פיעל יאָהרען. — איהר פאַרשטעהט, יודישע קינדער, זיי כאַ־
פען זיך צו אזעלכעס, וואָס אַבי געווונט, אבי גאָט העלפט, מען איז
א בעל הבית, קומען שוין די אלע דאָזיגע זאכען ממילא פון זיך אליין,
גאָר אונבעמערקט. איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, וואָס
הייסט אַזוינס, אַז מען איז צוטראָגען. אַצינד, לאחר המעשה, לאַכען
יענע אַליין פון זיך, וואָס פאַר א נאַראָנים זיי זענען געווען, איבער
וואָס זיי האָבען זיך אַזוי געהיצט, אָנמאַכענדיג א טאַראַראַם, א רעש,
א געפילדער, אַליין גאָרנישט געטאָן און אַנדערע נאָך אין זייער
אַרבייט געשטערט. איינער האָט אָנגעהויבען, געפיהרט דאָס רעדיל,
און די איבעריגע שוטים נאָך איהם. — צום קאַסטען איז שווער צו־
צוקומען, יודען באָברען זיך, שטופען זיך אַרום איהם. וואָס זיי ווילען,
איז נישט צו פערשטעהן. איך דערשטופ מיך פאָרט צום קאַסטען, טהו
איהם אַ שטופ — ער ריהרט זיך נישט ווי אַ שטיין, שטופ איהם און
שטופ — נישט פונ׳ם אָרט. איך טהו אַ קוק — אַ־אַ, נישטאַ די רעד־
לעך! יודען אין כאַפעניש, שטופעניש, האָבען צעבראָכען די רעדלעך.
רוקען אזא משא איז שווער ווי א מויער צו ריהרען.

דאָס פייער דערווייל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער,
פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראָגען זיך הויך
אין דער לופט.

יודען זענען צודולט, וואַרפען זיך אהין, אהער, להבדיל, ווי די
פער׳סמ׳טע מייז, פלאָנטען זיך איינער דעם אנדערען פאַר די פיס —
און הילף, נישט אויף קיין האָר, כאַפּ איך, טהו אַ שטעק דעם
שליסעל אין שלאָס אריין כאָטש איינציגווייז מציל זיין פונ׳ם קאַסטען
מיינע זאכען. אָבער נאָר־וואָס איך וויל טאָן א דרעה, טהוען זיך א
לאָז צום שלאָס הענד, דער א דרעה, יענער א דרעה, נישט צו וויסען,
אין וועלכער זייט, אהער אדער אַהין, גלאַט א דרעה אין דער וועלט
אריין, אבי געדרעהט. איטליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין
דרעה. קיין גוטס, זעה איך ארויס, קען פון די דרעהענישען נישט
ארויסקומען, מען טהאָר אזוי נישט לאָזען. נו אז מיינער נעהמט זיך
צוגויף מיט אלע קרעפטען, כאַפּט זיך צום שלאָס, וויל דרעהען — עס

נעהט נישט, איך גיב אַ קוק, שלעכט! און טהו אַ היק אויף דעם עולם. אָבער וואָס אַ היק הגדול והנורא:

— אָט זעהט, יודען, וואָס איהר האָט מיט אייער איילעניש, כאַפעניש, אָנגעמאַכט — דער שלאָס וויל זיך נישט עפענען! עס פעהלט דערצו איין קלייניגקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צובראָכען איננווייניג איז דאָס הערצעל אָהן אַ הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אַלע אייערע דרעהענישען...

און באַלד טאַקי טרעט צו דאָס פייער עס קנאַקען דעכער, עס קראַכען פענסטער, שויבען פלאַצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי הבלה׳ס רייסען זיך אַריין אין הויז גאַנץ פריי, ברעכען. צערשטערען אום־ברחמנות...

מיינע יודען טהוען זיך אַ כאַפּ־אויף ווי טויט שלאָף, רוקען זיך אַב וויט און בלייבען פערגאַפט.

אוי, מיין קאַסטען! — —

אַ שטאָט אין מזרח וואַנד

איבער אַ שטאָט אין מזרח.

מעשה נורא וואָס איז זיך פערלויפען אין קאַבצאַנסק.

קאַבצאַנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פאַררעכענט געווען אין דער וועלט פאַר אַ שטעדטיל אַ רוהיגס, אַ שטילס, יודען עהרליכע, צעבראָכענע, אַלטפּעטערישע, זענען זיך דאָרט געזעסען, אויסגעטאָן פון דער וועלט, געגאַנגען זייער וועג, געאַרבייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדעלט און מיט אַלע פּירושים טאַקי אָבגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאָגט, חוץ גאָט און ציצית נישט אָנגעגאַנגען די אַלע היינטיגע חכמות. אַ כפרה פון זייערט־וועגען אַלע ניי־מאָדנע פאַרלאַמענטען־סמאַרלאַמענטען מיט די פּאָליטיקעס, דרשות, האַמפּערייען דאָרט, פאַר זייער קלויז, פאַר זייער אונטעראויבען, און זייער באָד, להבדיל. אַ יוד אין גלות, איז דער שטייגער זיי־ערער געווען צו זאָגען, בעדאַרף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פעררייסען די נאָז, נישט קוקען אַרויף, אַ יודען אין גלות בעדאַרף זיין דער קאָפּ אין דער נידער ער איז מחויב איבערצוטראָגען אַלצדינג, הערען זעהן און שווייגען און אָט אַזוי האָט קאַבצאַנסק, זינט זי איז קאַבצאַנסק, געלעבט שען־פיין, שאַ־שטיל. וואָס גאָט האָט געגעבען, גוטס שלעכטס, האָט זי מקבל־באהבה געווען; אַ פּאַטש אפילו, אַ שפּיי אין פּנים אויף

אָנגענומען פאר ליעב; ביי איהר איז עס געבליבען — שאַ! און פלוצ־
לינג איז קאַבצאַנסק אַרויס פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געוואָרען.
חי שטיל דאָרט איז אַמאָל געווען, אַזוי רעש'ט זיך, קאָכט זיך אין איהר
היינט, עפּיס גאָר אַ פייער־שפּייענדיגער באַרג, בעהיט זאָל מען ווערען —
פייערט, שיסט, ניסט פעך און שוועבעל, און דאָס געפּילדער איהרס צו־
טראָגט זיך העט־ווייט. ניכער וואָלט מען זיך געריכט אויף אַ הר אַ טויט,
אַ מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אַזוינע געהילדען,
גאָר אַ שרעק.

און פון וואָס, ווען מען זיכער פרעגען, האָט אָט דאָס גאַנצע
איבערקעהרעניש זיך גענומען? — אוי, אַ געלעכטער צו זאָגען, אַ גע־עכ־
טער מיט גרינע ווערים! גענומען האָט זיך עס גאָר אין אָנהויב פון עפּיס
אַ קלייניגקייט, דערנאָך האָט זיך עס געקייטעלט איין מעשה אין דער
אנדערער, ביז ס'איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס'איז אַרויס
דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם־פייערדיגע — קראַך־טראַך־
טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ
זיך צו וואונדערן, אַז אינגאַנצען העגגט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט
אויף משקולת. אַ מינדסט קלייניגקייט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פונ'ם
יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, מ'שטיינס־געזאָגט. איבער
אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט געוואָרען אַ שטאָדט טור־מלכא, און
איבער אַ דעמבעגע אָקס איז געוואָרען אַ תל פון ביתר. אַזוי איז די
יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון
אַ נאָרנישט ווערט אַ טוסקאַט־קויל, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערען
דונערט־בליצט, און עס ניסט זיך אוים אויף זיי די תוכחה.

אוי, איבער אַ שטאָט איז מזרח־וואַנד איז אין קאַבצאַנסק היינט
אַ בייזע מהומה!

* *
*

גאָך העט־העט, פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעמוטערט
די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז ביז אין די שפּעטערדיגע צייטען, האָבען
פערנומען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד די לייבעלעך. אַזוי האָט די
גרעסטע, געהויבענסטע משפּחה אין קאַבצאַנסק געהייסען אויף דעם
נאָמען פונ'ם עלטער־זיידען, רב לייבעלע, זכרונו לברכה, — דער גניד,

דער פרנס=חודש, דער פיינע=בריה אין דער גאַנצער קהילה, מיט וועל=
כען קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז
איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו רב
אליקום געציל'ן, עליו השלום, אויך אַ גרויסער פאַרנעהם, אַ תקיף, אַ כּל=
ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פריץ פון קאַבצאַנסקער שליסעל און
נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רב אליקום געציל האָט געהאַלטען
קאַבצאַנסק פון דוקעס באַרענדע, און איז נתעשר געוואָרען. מען האָט
איהם געשאַצט אַודאי אין אַ דריי=פיער זעקלעך, חוץ זיין נחלה —
אַ שאַרפע פריצישע איינפאָהרהויז מיט בעל=הבתישקייט און אַ בוידעם
מיט היי, וואָס אינאיינעם האָט עס בסך הכּל געמעגט בעטרעפען אויף
טרפות שענע=גראָבע עטליכע הונדערט קערבלעך. יאָ, יאָ, ס'איז אַ סברא,
אַז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט
איז געווען גאָר שלא כּדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? —
גרויסקייט הייסט ניט דאָס אַליין נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל
האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס ניין=יעהריגע קדחת, דרך=ארץ הייסט עס,
נאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פּנים, משונה הנאָה געהאַט פון
זיין ווילדער ברייטקייט, ווי ער זיצט זיך, אַ שטייגער אויף זיין שטאָט
בריטליך, די גרויז=גרויע באָרד צעפלאָסען, דער טלית מיט איין עטרה
פון פליטערלעך איבער'ן קאָפּ, און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; ניין דאָס
איז נאָך גאָרנישט; פון יודענס דרך=ארץ האָבען, איז אַמאָל גאָרנישט
געדרונגען. אלא וואָס דען, אַפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די
כּפּרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום" (געציל
איז זיי שווער געווען אויסצורעדען). דער עקאָנאָם פונ'ם הויף און אַמאָל
טאַקי אויך דעם דוקעס קאָמערדינער אין עפּיס אַ מין טיזליק מיט
טרעסטען און מעשענע קנעפּלעך, פלעגען קומען שבת, יום=טוב עסען בּיי
איהם פיש. פאַר פּסח פלעגט ער פונ'ם הויף בעקומען ווייץ אויף מצה
און אַ פאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויסגע=
בען די מיזינקע זיינע, איז זי, די כּלה הייסט עס, אויף מאָרגען נאָך
דער חופּה, געגאַנגען מיט די מחותנים און מיט די כּלי=זמר צום דוקעס
אין הויף. זי אַליין מיט איהרע כּשר'ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם
דוקעס אַ טאַץ מיט לעקעך און איינגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות=
ברויטלעך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה=זיס שמייכעלע צוגענומען,
אַנידערגעלעגט אויפ'ן טאַץ אַ רויט=גילדענעם רענדיל, דרשה=געשאַנק
הייסט עס, עפּיס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פולע קאָפּ, אויסגעמישט

קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה'קעלע, ציצעלע, חוסיד, תלמוד-לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט. אַזאַ מזל-טוב ביי זיי איז עס, אַ פּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעהמענדיג זי, די כלה הייסט עס, ביים בעקעלע, אַ גלעט געטאָן, איין מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בעקעלע, און צו רב אליקום-געציל'ן שוין שמייכעלדיג געזאָגט: האַרנאַ או טעבי-לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הייסט כבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר געה טהו עפּים דעם רבונו-של-עולם, אַז ער זיצט אויבען און דרעהט דאָס רעדיל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף“ דאָרט: מי ירום ומי ישפל — ווער אַרויף און ווער אַראָב. בעדאַרף זיך אין אַ צייט אַרום איבערדרעהען דאָס רעדיל, און רב אליקים געציל פאַלט אַראָב, בלייבט אַ קבצן, הייסט עס. יאָ, אַ קבצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבצנו ביחד, גלייך מיט אַלע קאַבצאַנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּים — עט, פונדעסטוועגען לעבט מען דאָך, ברוך השם, אַביסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילא וואָס? בע!... נישט צו פערזינדיגען. מען שטערבט אָב דאָס לעבען און מען שטאַרבט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבצן בפשטות איז ער געבליבען, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבליבען, וואָרום ער איז גאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבצאַנסק האָט איהם אַיינגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבען אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם ביי זיך פאַר אַ גביר כדי צו נעהמען ביי איהם נדבות, און ער, נעבעך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַכען. דער סוף איז נעווען ווי געוועהנטליך — יבש! במזומנים נישטאָ קיין גראָשען, אַיינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט-לאַנג ניט געצאָהלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפען דעם פּריץ קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאָנט, מען פאָדערט. און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך ביי סוחרים — קוממיות! רב אליקום געציל מיט זיין נוט האָרץ האָט עס נישט געקענט איבער-טראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבען. דער פּריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלעגט אַ אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח-וואַנד. דאָס הויזגעזינד רב אליקום-געציל'ס האָט זיך צושלעפּט, דער אַהין, דער אַהער — אוים לייבעלעך!

די שטאָט שטעהט לעדיג, נישט בעזעצט, זעהט אויס ווי אַ וויסטע אַלמנה, ליעב איז זי איטליכען טאַקי, ליעב און טייער, צום הארצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבער מיט דעם פּריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאַט, אַ שטיקעל קאַפּריז, ווי איטליכער שרה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין אַ בעל־הבית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע הארץ זעהענדיג, אַז יענעם אָרט, וואו עס זענען געזעסען פריהער אַזוינע לייבעלעך, אַזאַ רב אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אַצינד דעם פּריץ! אַז אַ פּריץ מישט זיך אַמאָל אריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שגעון, אין אתה־הראתה, אין הקפות און ביים אויסוועהלען נבאים. אַ וועהטאָג איז דאָס אודאי אַ גרויסער, נאָר בעפרייען זיך פון גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרים, און פערלוירען כמעט די האָפנונג.

צוויי פּאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזען, האָבען געהאַט אַ אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אַנדערער — חייקיל חיים — צוויי נישט קיין גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אַנדערען קידער־ווידער ווי צוויי קעץ אין איין זאַק.

רב שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אַז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאָס איינענע, וואָס אוגערקעס, אַ שטיינער, צווישען דעם גאָרטענוואַרג. עס טהוט זיך אַ וויז פריהמאָרגענס אין גאָרטען דאָרט, וואו נעכטען האָט מען גאָרנישט בעמערקט, אַ גרויסע גרינע אוגערקע, עפּיס פלוצלים, נאָר אומגעריכט. אוגערקעס, אַזוי הייסט עס, וואַקסען ביי נאַכט, אַז עס זעהט נישט קיין אויג — און אַזוי אויך די פיינע בריות. איינער עפּיס אַ יודעל, אַ שמעלקי פונ׳ם געמיינעם קאַבצאַנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געוואוסט, איז פלוצלים פון דער ערד אַרויסגעקראָכען — און מזל טוב דיר, קאַבצאַנסק, מיט דיין אוגערקע, מיט אַ ניי־אויסגעוואַקסענעם רב שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רב שמעלקי — ער האַלט עס היינט די קאַבצאַנסקער אַרענדע, איז אַ פאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָדט און שטאַרק געהייבען.

דאָס חשיבות פון רב שמעלקין איז, וואָס ווי שטומפיקליך ער איז אויף דער עברי, נישט קיין געלערנטער, אַזוי אַ שאַרפער, אַ גרויסער

פרומאַק אי, ער, אַזאַ מאַמין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אַלצדינג, וואָס נישט פאַר זיין שכל. — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כשוף און אָבשפּרעכעניש. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרויס ער האַלט זיך פאַר קליינע, אַזוי קליין האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטעהט פאַר אַ פּיצעל כבוד דאָ אין שטעדטיל, אַזוי איז ער מוחל אויף זיין כבוד דאָרט אין הויף, אַ שטייגער; לאָז מען זיך שפּעטען פון איהם וויפיעל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט איהם נישט אויס; און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס ווייניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פּריץ'ס אַ בליק.

רב שמעלקי, אַ שטייגער, האָט, זינט ער איז אַ רב שמעל שטאַרק חשק צו די לייבעליכעס שטאָט, ווייסענדיג ביי זיך זעהר גוט אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט נעבען אָרון-קודש, קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פיינזילבערנער עטרה אויפ'ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל-הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צוגלייך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אַזעלכע זאַכען, וואָס קיין בעסערס, קיין העכערס דערפון איז ביי יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל-הבית פון דער שטאָט איז דער פּריץ, איז איהם באַלד טאַקי פערגאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולם'ס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי'אישע הענד" — פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום זיפצעלע ענטפערן: וואָס קענען מיר טאָן? וואַרט, ברידערלעך, ביז השם-יתברך וועט רחמנות האָבען, טאָן אַ נס, חאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רב שמעלקע איז אַ אוגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אויס סוף זומער, בשעת אויף גאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פונ'ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבויגען נישט ווי אַ אוגערקע בעדאַרף זיין, האַרט, ביטער אויסגעטריקענט, אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אַקענען אַזאַ געלער, פוילער אוגערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שען-פּריש קאָרפּירער אתרוג'ל חייקיל-חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער קליינער טייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט

בריקעל, וואו די לופט איז אַ ביסעל פרייער, די אײַנוואוינער דאָרט אַ ביסעל נישט אַזוי... בײַ זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַ ביסעל עולם הזה. אַלט=קאַבצאַנסט קוקט אויף זיי פאַרדרעהענדיג אַביסעל די נאָז, עפּיס, דאַכט זיך איהר, ס'איז אַביסעל גראָבליך... דאַכט זיך, דאָס... יודישליך און פאָרט עפּיס נישט דאָס... דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי=קאַבצאַנסק, איז געווען חייקיל=חיים. דאָרט איז ער געבוירען געוואָרען בײַ זיין טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער בעל=הבית, אַ קרוב מיט די לײַבעלעך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און געוואוינט ביז דער איצטיגער צייט. ער בעדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגען אַ פערציג יאָהר. אַ מישלם איז חייקיל=חיים, טאַקי ווי מען זאָגט, מיט אַלע מעלות. וואָס, ווילט איהר, קען ער נישט? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצה'דיג, טיעף, ווי הייסט עס עפּיס היינט, פסיכאָלאָגיע; טיעף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכלל, ער איז אַ בעל=מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט=קאַבצאַנסק איהם דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט הארץ, פאַר זיין שעָנער בענעהמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענסטען אפילו. בעזונדערס האָט איהם אַלט=קאַבצאַנסק ליעב געקריגען זינט ער האָט זיך צו איהר איבערגעקליבען, פונ'ם נייען בית=מדרש דאָרט זיך איבערגעטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבען? דערויף איז דאָ אַ סך ממרות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, צום עסק געהער זיך עס כלל נישט אָן, ער האָט ליעב אַלט=קאַבצאַנסק, אַלט=קאַבצאַנסק האָט ליעב איהם — און, ווי אַ ליטוואַק אָגט פּטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל=חיים'ן בײַ זיך אונטער=אויבען די אַלע אַנדערע געהייבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען לעדיג, נאָר דער אונטער=אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּיס זיין בעזונדער מין חן. ציהט צו זיך צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום=מנוחה פאַר איידעלע מענשען פונ'ם בעל=הבית'ישען שטאַנד, וואָס האָבען ליעב זיך צו וואַרמען, אַרײַנקוקען אין אַ ספר, מיט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בעדאַרף צולעגען מוח, נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע

זאכען, חידושים ונפלאות, פון העלכע עס ווערט עפּיס וואַרים, גריגע אויף דער נשמה. דאָרט, אונטער־אויבען, הייסט עס, רעדט זיך עפּיס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יענעמס אַ וואָרט עפּיס נאָר אַ בעזונדער מין טעם. חייקיל־חיים מיט זיין געשליפען צינגעל, מיט זיין בריה־שקייט איז פאַר זיי געוועזען סחורה, ווי געוואונשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אמאָל אַ פרישׁ וואָרט, אַזוינס, פון וואָס פריהער האָט זיך זיי אַפילו נישט גע'חלומ'ט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי איינגעגעבען שכל, צוגעגעבען מוטה, אַריינגעזעצט אין זיי פּשוט אַ נייע נשמה. די רעדלעך מענשען אַרום איהם. זענען פון טאָג צו טאָג געוואַקסען, מען האָט זיך פּשוט מחיה געווען הערענדיג עפּיס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכל חיים. ער האָט אַריינ־געטראָגען אין דעם אַלט־קאַבצאַנסקער עולם אַ נייע וועלט מיט אַ ניי לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאַבצאַנסקער ברידערלעך, זיי האָבען, נעבעך, ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאָטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק ביטער זיי האָט געמוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, וואו אומצוווינען זיך אַמאָל, וואו אומצוגיסען זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד ביים פריץ, וואָס מאַכט זיך דערויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טהוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון; ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה, דער בעל־הבית, און זיי עפּיס טאַקי נאָר ווי איינגעבעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערליידען!

ביי אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַרישקייטען, פון וואָס, משטיינס־געזאָגט, מען האָט דאָ צו רעדען! נאָר לאָזען יענע איבערקומען אויפ'ן קאַבצאַנסקער עולם'ס שטאַנד, וויסען, וואָס הייסט אַזוינס עלענד, נויט, אָבהענגען אינגאַנצען פון אַ פריץ, אַ קאַפּריז; וויסען וואָס פאַר אַזעלכע, נעבעך, הייסט אַזוינס אַ מקום־קדוש, — אוי, וואָלטען זיי דענסטמאָל געפיהלט, גערעדט, נישקשה, אַנדערע ווערטער!

חייקיל־חיים האָט גוט געפיהלט די מיאוסע קאַבצאַנסקער לאַגע, ער אַליין איז דאָך, אין גרונד גענומען, אויה אַ קאַבצאַנסקער, און ליגט

פּיט זיי אינאיינעם, ווי מען זאָגט, אין קוואַס. ס'איז איהם געווען אַ בושה, אַ חרפּה, אַ ווערטיג, זיין אַזוי מיאוס דערנידעריגט, לאָזען זיך טרעטען ווי אַ וואָרים אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ „מה־יפית" — ניין, אַזוינס איז נישט פאַר איהם! ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, נישט אַנדערש טאַקי ווי בעפרייען דאָס מקום־קדוש. לאָז מען חאָטש האָבען דאָ ביי זיך אַ שטיקעל מנוחה, נישט זיין צו שאַנד און שפּאָט.

איינמאָל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מענשלען זיך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פאַרצייטענס, זאָגען בעהאַרצט על־הנסים, שפּילען אין דריידיל, אין דער האָפנונג, אַז זיי וועלען נאָך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים דרעהען וועלטען — דענסטמאָל, אַז חייקיל־חיים האָט, אַריינגעלאָזען זיך אין אַ ברייטליכען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פאַרשטעהן, אַז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טאָן בעדאַרף אַ מענש טאַקי זיינס, און ווען די חשמונאים זאָלען נישט געווען אָנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, וואָלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, — איז ער אָט פונ'ם דאָזיגען שמועס אַרויף אויף דעם קאַבצאַנסקען מקום־קדוש, וואָס איז אין פרעמדע הענד, און בעוועגט דעם עולם, פּריווען זיך טאָן וואָס נאָר מעגליך, אַז זיי זאָלען זיין די בעלי־בתים דאָרט. — איך פון מיין זייט, האָט ער געזאָגט, בין גרייט צו טאָן אַלצדינג, נישט שפּאָרען קיין מיה, קיין צייט, אַבי ווילט איהר נאָר, עס זאָל קיין מניעה נישט זיין פון געלד. די האָניג־זיסע ווערטער זיינע האָבען זיך איהם געגאָסען פונ'ם מויל גלייך די קאַבצאַנסקער אין האַרץ אַריין. די זאַך איז אַריין אין טעם, וואָס ווייטער, ווייטער זיך פערברייט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איהר גאַנץ קאַבצאַנסק.

רב שמעלקען איז די דאָזיגע זאַך געווען ווי אַ מעסער אין האַרץ, עס האָט איהם געשטאָכען ביז אין דער זיבענטער ריפּ. פאַר וואָס? ערשטענס, דערפאַר וואָס איטליכער גראָבער יונג, דערצו נאָך אַ פּרומאַק, האָט אמת פיינט אַ מענשען אַ איידעלען, אַ געלערנטען. דער גאַנצער טהוער דרינען איז דאָך חייקיל־חיים, וועלכען ער קען נישט אָנקוקען צווייטענס, דערפאַר וואָס חייקיל־חיים קען מיט דער צייט זיך דער־שלאָגען צו די לייבעליכעס שטאָט, און דעם כבוד האָבען ווילט זיך דאָך איהם אַליין דריטענס, דערפאַר וואָס איז אַ מורא אַיינצורייסען מיט דעם פריץ, ער קען ברוגז ווערען און דורכדעם זאָל עס איהם, חלילה, שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטענס איז נאָך פּשוט,

דערפאַר וואָס א רב שמעלקע מוז זיין תמיד דערווידער; וויל יענער אַזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער „יעהופעץ", זאָגט ער אויף־צו להכעיס „בויבעריק"... פונדעסטוועגען האָט רב שמעלקע זיך דע־רויס כלומרשט גאָרנישט געמאַכט, אלץ געזאָגט ווערטלעך, געפרעגט קשיות מיט א שטעבעדיג שמייכעלע, א שטייגער אָט אזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס א פנים, ווי פריהער פאַליינעוון אין מקום־קדוש, פאַרגעסט זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אז די שטאָט דאָרט געהערט דאָך פאַרט דעם פריץ.

— מילא, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ׳ם עולם — דער פריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד, אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאָז נאָר קאַבצאַנסק וועלען.

— קאַבצאַנסק! א געלעכטער, כ׳לעבען, זעהט איהר — אויף צו־נעהמען, אָך, איז דאָ אין קאַבצאַנסק, אָהן עין־רע, זעהר פיעל בעלנים! נאָר לאָז זיין אפילו אזוי — אויסלייזען, געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אייך, קאַבצאַנסק א סך דערפון אַרויסקומען? גאַנץ קאַבצאַנסק אין מזרח־וואַנד וועט דאָך נישט אַרויפקריכען, היינט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אייך, זאָל...

— שאַ, לאָזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאַלט איהם אַריין אין די רעד איינער פונ׳ם עולם; דאָ נעהמט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם יודישען פינטעלע. יודישט מען די שטאָט, דאָס הייסט זיצט ווידער אויף איהר א יוד, געוויגט דורך דעם גאַנץ קאַבצאַנסק זעהר פיעל. זי ווייס דענסטמאָל, אז זי האָט א מקום־קדוש, און דאָס אַליין וועט איהר צוגעבען א שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבט!

— פששש! — מאַכט רב שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט א זויערע מינע, — אוי, וועט זיין חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסען וואָס הייסט אזוינס דער־רגזנ׳ען א פריץ!

מעהר האָט רב שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרויסגע־וויזען שפעטער, האָט ער מעהר טאַקי געטאָן ווי גערעדט.

אי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבען טאָן, טאָן!..

זומער איינמאָל אין דער פריה, אַז דער קאַבצאַנסקער עולם איז מיט די טלית-און-תפילין-זעק געגאַנגען פריי צושפּילעט, די הערצער אָפען אַקעגען דער זון, משונה הנאה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט גאָר מחיה; געזעהען פאַר זיך גאַנץ שען וועלטיל: בוימער, גרינס, געוועקס, אָבשאַצענדיג ביי זיך אין געלד די סחורה, דאָס געראַטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענוואַרג: ציבעלעס, רעטיך, קאַרטאָפעל, וואָס וועט, געלויבט דער אויבערשטער, זיין היינטיגס יאָהר, — מיט אַ-מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאַס זיילען שטויב, עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפּילדער: מע, מו, מע-ע! ערשט וואָס? דאָס מעקעט-מוקעט, לויפט הוננעריג, פערשמאַכט די-טשערעדע בהמות צוריק פונ'ם פעלד, גאָר פּלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם בעקומט באַלד טאַקי די פינסטערע בשורה: אוי וועה! דער פריץ וויל מעהר נישט לאָזען פיטערן זיה ביי איהם אויפ'ן פעלד די יודישע בהמות ווי פריהער

שלעכט, גאָר ניט קיין גוטער משא-ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטען. איז אָבער צום פריץ נישט צו-צוטרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אריין מיט אַ געבעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדינער, העלף! זאָגט ער: יודעלעך-יודלאַקעסלעך, ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, ליובעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פריץ איז בייז. איהר יודעלעך-חאַלאַמייעלעך, האָט ער געהערט, ווילט איהם פערטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטייגער איז, איהם מטמא, אריינשטעקענ-דיג איהם אין דער האַנד אַ מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאַטש בגנבה לאָזען יודישע בהמות זיך פיטערן ערגעץ-וואו און אוועקקוקען, צומאַכען די אויגען. די מטבע נעהמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און באַלד טאַקי בעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז געמאַטערט, עס קומט אָן, שונא ציון, מיט ווערים.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רב שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרויס דאָס פייער — אַ כעס, אַ צאָרן, אַ מחלוקת, און קאַבצאַנסק ווערט צוטיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער-שטעך איינע מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל־חיים׳ס חברה־לייט, אָדער ווי זיי הייסן דאָרט מכלכּל־חיים׳ניקעס, שווייגען נישט אין זייער זאַך: — זיי פּייער׳ן יענע, פון רב שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי־בּתּים פּראַקטישע, וואָס די פּרנסה זייערע איז פון דעת אַרענדע, שווייגען אויך נישט, — פּייערען.

און צווישען די צוויי פּייערען זענען צו־ערשט געשטאַנען די קאַבּצאַנסקער בּהמות, און דערנאָך, — אַ בּיטער רחמנות, נעבעך, — די קאַבּצאַנסקער כּלי־קודש.

מילא, בּהמות זענען בּהמות, קיה הייסט עס, שטילע בּרואים מיט דרך־ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבען אַמאָל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז נאָך געווען צו דערליידען, ציגען אָבער, שקצים, ווייסע־חברה׳ניקעס, אַז זיי נעהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי אַ וועלט און זענען פול אין אַלע ווינקעלעך. מען בּעדאַרף וויסען, אַז אין קאַבּצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגען, ווי בּאַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אַמאָל אין דער קישקע, האָבען זיי אָנגעטאָן מעשים — געשפּרונגען אין די גערטנער, געקראָכען וואו מען בּעדאַרף נישט, געחאַפּט אין מאַרק פון די מולטערס און אויפגעוויגעלט אַ קעגען זיך אַ שטאָדט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונד האָט געפּעגט אַ מויל, געבּילט, געהאַוקעט, זיך געלאָזט הערען וויט איבּער די גאַסען, די שטאָדט איז געווען אויף, פּשוט נישט אויסצוהאַלטען. מען געהט אַרום דול אָהן קעפּ און מען איז גערן ווי מעגליך פון דער צרה פּטור צו ווערען. — אָט דאָ הויבּט זיך אָן אַ מעשה מיט געלד, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעהמען בּיים עולם געלד! און מיט צונויפנעהמער האָט מען, בּרוך השם, קיין דאגה ניט, הלואי אַזוי פיעל געלד, וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די נעהמען צונויף געלד פאַר דעם עקאָנאָם מיט די בּעדינטע אין הויף, לאָז מען האָטש האָבען אַ חיי שעה, אַ רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בּהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף־געלד פאַר דעם פּריץ, און נאָך אַנדערע נעהמען צונויף גלאַט אַזוי געלד, אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאָגט מען, ניט געלד! פון איטליכם בּהמה אַזוי פיעל און אַזוי פיעל...

ערגער נאָך פון די בּהמות איז געווען, נעבעך, די כּלי־קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים, אַ שטייגער, זיי איז געווען בּיטער און פינסטער פון אַלע זייטען. סיי־ווי־סיי, וואוהין זיי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט בּרענגען אויף זיי אַ פּייער פון דעם אָדער פון

יענעם צד. ביידע צדדים זענען צו׳להכעיסניקעס, טהוען אין דער גאל אריין איינער דעם אנדערען. פאר גרויס פארכט און איבערטראכטעניש האבען זיי, די כלי-קודש הייסט עס, ווי די צודולטע זיך געחאפט, אליין נישט רעכט צו וויסען, אויף וואס פאר א וועלט זיי זענען, און מקיים געוועזען אלצדינג: א שמעק דא, א שמעק דארט, א שאקעל מיט׳ן קאפ דעם, א שאקעל מיט׳ן קאפ יענעם, א שפרונג אהין, א שפרונג אהער, און א שפרונג-אפ צוריק — נישט אהין און נישט אהער. אלצדינג האבען זיי געטאן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאגט, אין אלע עקען — און זענען, נעבעך, אומגעקומען, געווארען קדושים, א שענע ריינע כפרה פאר יודישע קינדער! עס רעש׳ט זיך קאבצאנסק, און דאס מחלוקת דארט וואקסט, וואקסט!

דען כפי ס׳איז בעקאנט, מאכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאך, וואס זאל נישט מיטברענגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפענישען, און צו דינען זיי פאר א מיטעל צום לעבען. אין א בלאטע, א שטיינער, האלטען זיך טייפעל! אין א קאליזשע — זשאבעס; וואו אומריינונגקייט — שוויבלען-גריבלען אלערליי מיני שרצים, און וואו קריעג, מחלוקת — שפראצען, קומען אויף מענשלעך אזוינע, דער שווארץ יאהר ווייסט ווער זיי זענען, וואס ציהען דערפון די פרנסה בכבוד, זענען שטארק אין דער מאדע און גילטען ביי אלע נאראנים

את אזוינע מענשעלעך, אזעלכע מאדנע נפשות, עפים נאר נייע מיני-כלי-קודש, זענען ארויפגעשוואומען אויך דא, אין קאבצאנסק בשעת דער מהומה, געווארען רעדעל-פיהרער און זיי האט געטייגט צום עסק אונטערצובלאזען דעם פייער, די שנאה זאל וואקסען. זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל-חיים׳ס, האבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאז, ער זאל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואס פיהרט זיך מיט איהם ארום פון שטאדט צו שטאדט, שפילען די קאמעדיע, זינגען, טאנצען — און מאכען די קאפיקע.

— קומט, חברה — האבען די מענשעלעך געזאגט — קומט, לאמיר נעהמען קאבצאנסק אין אונזערע הענד אריין

קאבצאנסק האט עס דערהערט, איז זי פערצאפעלט געווארען! עס האט אין איהר געקאכט און גערוישט ווי אין ים בשעת א שטורמווינד. פון ביידע מחנות זענען ארויס גבורים אויף א מלחמה איינע אקעגען די אנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פעטש זענען געפלויגען אין קלויז איבער גבאות... פון דארט זענען זיי געפלויגען ווייטער,

ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַטאָוועס עפּיס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דענסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, לייגט מען נישט קיין כבוד יונגע אויף אַלטע, קינדער אויף טאַטעס, איין עם־הארץ שעהמט זיך נישט צו זאָגען אַ דעה אין לערנען!...

פּעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאַבצאַנסקער יודען אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי, נעבעך, אַ פּנים ווי די אויסגעפּאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריעג האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריגען זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט. ביי אַ טייל געהט עס אינגאַנצען נישט מעהר ווי אין נצחונות. עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבי ווייזען יענע, ווער עלטער ער איז. פון גערעכט — נישט גערעכט, פון יודישקייט — נישט יודישקייט, קענען — נישט קענען — איז דאָ ניט די רעדע, דער עיקר איז אויספיהרען. און ווידער ביי אַ טייל, ביי יענע מענשלעך, אַ שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פּרנסה, דערווייל איז עס דאָך אַ עסק — הו־הא! אַ לויפעניש, אַ פליהעניש אַהין, אַהער, אַ שרייבעניש, אַ שושקעניש, און דערלעגען צום פאָלק ישראל, נישקשה, דערלעגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אודאי, ליעב האָבען...

די אַלטע כלי־קודש, זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליעב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצעט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאַבצאַנסקער נייע כלי־קודש האָבען איהם ליעב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע־טע־טע, גאָר אויף דער נייער מעטאָדע...

היינטיגע זענען נישט קיין פאַרוויינטע נשמות ווי די אַלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי־בטחון׳ס. אין הארצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס׳איז פּע, דאָך מאַכען זיי אַ פרעהליכע מינע, זענען תמיד אויפגערוימט מיט שיינע־דיגע פּנים׳לעך, פערזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס די שמעלקעניקעס צופוקעט ווערען!

ס׳איז אַ פוקעניש, אַ צווועצעניש, ביידע צדדים זענען אָנגע־צונדען, לעגען־צו קנויטלעך איינער דעם אַנדערען, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריז דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, אַ צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מודיע זיין די בעלי־הבתים מיט דעם הארבען וואָרט, אַז ער

וועט אײַנגעבען פּאָרמאַלנע וואו מען בעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען ניט צאָהלען וויפיעל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, וואָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָדט:

— גוואַלד, רבונו של עולם, ס'איז דאָה נישט אויסצוהאַלטען, ס'איז שוין איבער די כחות!

לויפט מען דאָך, ווי דער שטײַגער איז, אין הויף, צום פּריץ, אַדוני פּריץ! שרייט מען, פאַלענדיג איהם צו די פיס! אָ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פּריץ אָבער ענטפערט נישט קיין וואָרט. ברומען ברומט אַפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט, חאַפּט מען די פיס אויף די פּלייצעס און מען אַנטלויפט... אַז בקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך הארץ — שטעלען זיך דעם פּריץ אַקעגען. וואָס הייסט? טענה'ט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תמיד, די הייזער זענען אונזערע, פון אָבות אַבותינו. וויל ער נישט מיט גוטען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אַדרבה, טאַקי אײַנגעבען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּיס יושר. מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, אַ נייעם עסק! בעדאַרף מען דאָך שתדלנים, אָך, דערויף זענען דאָך עפּיס דאָ מענשלעך, יענע בריה'ס־מענשלעך! עס פערשטעהט זיך, מען קלייבט זיי אויס צו שיקען אַהינצו, אין דער גובערניע. בעדאַרף מען דאָך אויף הוצאות, אַ פאָהר אַהין, אַ פאָהר צוריק, אַניעס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלד, און וואו זענען ווייבער? די ווייבער אין דער היים איבערלאָזען בעדאַרף מען דאָך עפּיס אויך. — טרעסעלט מען אויס אַלע פושקעס. פון יענעם געלד, וואָס פון די בהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבצאַנסק ברענט זיך אויס. קאַבצאַנסק טהוט זיך אַריין אינגאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען־אויף סברות, ווי די געלערנטע אַדוואָקאַטען. ס'איז דאָ צווישען זיי אויך, אָהן עין־הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס, קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר ווי איהר משפּט, עס קריכט איהר אַרויס די אויגען וואַרטענדיג דעם סוף. ברוך־השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פערשפּילט! — באשר וואָס איז? לערענט מען דאָרט דעם פשט, צינז, אמת טאַקי, טאָר אַ פּריץ נישט, על פי דין, [העכערן; נאָר אַזוי ווי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעם מוסיף געווע־

פֿאַר איטליכען בעל־הבית אין קאַבצאַנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם ציגז, און קיינער האָט זיך ניט געמאַכט דערווים און בשעת צאָהלען נאָך צושרייבען זיך ביי איהם אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אַז זיי, די קאַבצאַנסקער בעלי־הבתים, זיצען אויף דעם דוקעס'ס ערד נישט בתורת ציגז ווי פריהער, נאָר בתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על־פּי־דין, צו העכערן ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואָס פערשפּיעלט, בעדאַרף נאָך קאַבצאַנסק צאָהלען די הוצאות פונ'ם משפט, עפּיס נאָר אַ גרודע געלד!

אָט ווי קאַבצאַנסק איז פערקראָכען פון איין צרה אין דער אַנדערער, און האָט זיך שטאַרק פערפּלאָנטעט! נאָר ווי אָבער פּלאָנטעט מען זיך דאָ אַרויס? אין איין אַנדער צייט, אַז קאַבצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי, נעבעך, טאַקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבען. משטיינס־געזאָגט, ווער? היינט אָבער איז נישט דאָס קאַבצאַנסק וואָס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער גאָר עפּיס אַנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען איהם צוקאָכט דאָס בלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פּנים. אַ קאַבצאַנסקער יוד היינט איז פלאַם־פייער, שטאַרק אָנגעלאָדען, נאָר עפּיס אַ וואָרט נישט אַזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיגע ווערטער, וואָס פליהען מיט אימפּעט איהם פונ'ם מויל אויף שרויפען. די שטענדיגע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען געמאַכט פון די קאַבצאַנסקער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאָגער אין האַנדעל, אין לאָדעניש, אין באַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטען, וואָס אין דער וועלט, דיפּלאָמאַטיע, פּאָליטיקע, אַ שטיינער, פּראָטאָקאָלען, אַפּעליאַציעס, וכדומה — דאָס זענען אַוועלכע זאַכען, וואָס יונגלעך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינען מפלפל. מיט עצות האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגען. דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס צופיעל. אַ טייל האָבען געזאָגט, מען זאָל אונטערשיקען צום פּריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם'ס אַ ווערטיל: אַז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער. ווידער אַ טייל האָבען געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקען דאָ, טאַקי אונטערשיקען, נאָר בעטען רחמים גלאַט פּראָסט, ניין! עס בעדאַרף זיין מיט פּאָליטיקע — אַ שטיינער, געבען איהם אין לבּ'עס אָנצוהערעניש מיט אַ פרעג: וואָס פאַר אַ ווערטה קען האָבען זיין קאַבצאַנסק אָהן קאַבצאַנסקער למשל?...

און נאָך א טייל האָבען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף עושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בעסטע מיטעל איז איין אַפעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער, נישקשה, אַ עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, וועט אויספיהרען... הכּלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיעל דעות, אַזויפיעל צדדים. קאַבצאַנסק פערקריכט ווייטער און פערפּלאָנטעט זיך נאָך מעהר!

גוט יום=טוב! — ס'איז פּסח. נאָך אַזויפיעל קאָפּדאַרעניש, אַזוי=פיעל בויכוועהטאָג אַריינגעבראַכט, געלויבט איז גאָט, דעם טייערען גאַסט, דעם פּסח! דער פּסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פּסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזלעך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אויך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיעף אינווענינ אין דער נשמה. עס ווערט עפּיס ליכטיג, פרעהליך אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם, נעבעך, נישט אַזוי געקליידט, רייך מיט דער מאָדע, אַ וויים העמד צום לייב מיט אַ אַלטער שבת'דיגער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאָמפּאָטען, טרינקט נישט טייערע ווייגען! עסט, פון יוצא=וועגען, אַ שטיקעל פלייש מיט פריש אָנגעריבענעם חריין, אַ פאַסטערנאַק=צימעס! טרינקט לאַקריצע, ראָזינקעס=וויין אַ גלעזעל — און בעלעקט זיך, האָט הנאה! קוויקט זיך מיט „אַתּה בחרתּנו", מיט די גוטע שטיקלעך פּיוט, מיט דעם גאַנצען יום=טוב'דיגען דאַווגען — און מען זעהט ווי זי שעפּט תּענוג, עס קומט איהר צו אַ שטיק געזונד, עס רוהט עפּיס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פערוואָגעלטע קאַבצאַנסק, נאָך אַזויפיעל צרות אַ גאַנץ יאָהר, האָב חאָטש יום=טוב אַ רוהיגע מינוט!

שביעי של פּסח, אַ פרעהליכער טאָג, ווען די יודען זענען איבער=געגאַנגען דעם ים, און די מצרים, די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונ=קען געוואָרען דאָרט; ווען קאַבצאַנסק איז געווען יום=טוב'דיג, פול מיט האָפנונג צו השם=יתבּרך, דעם בעשיצער פון זיין געליבט פאָלק ישראל אין אַלע צייטען, פלוצים ווערט אַ רעש, אַ געוואַלד: מען געהט! — הע=הע, דעם פריץ'ס לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט אַ פּייפעריי, סווישטשעריי, שלאָגען=אויס פענסטער, ברעכען אויבענס, רייסען בעט=געוואַנד! וואָס איז? דער פריץ הייסט טרייבען יודען גנבים, שווינד=לער, בלוטזויגער, וואָס האָבען זיך פערקליבען צו איהם אין

שכנות, אין זיינע הייזער. און ווילען נישט צאָהלען קיין ארענדעגעלד. אצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבען די דאָזיגע רבי׳ם מיט דער היינט=מאָדישער מעטאָדע געענדיגט פון בלק איין פרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונעיאַדעווקער גאַס, לעת=עתה, וואו עס זיצען די עכטע בלוטזויגער, די אמת׳ע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריגע אָבגעלעגט אויף שפּעטער אביסעל. יודישע קינדער, גוט אָנגעלערענטע, וואַלגערען זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין נעץ, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי ווערה, שרייט קאַבצאַנסק, אַ דונער האָט מיך געטראָפען!

וואָס=זשע, נעבעך, טהוען יודישע קינדער? וואַלגערן זיך דאָ אויף דער גאַס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך ניט קיין גוטער משא=ומתן, נעהמען יודעלעך און ריהרען זיך פון אָרט: אַ טייל שלעפען זיך אוועק וויט אין עק וועלט און אַ טייל שטופּען זיך אַריין דערווייל אין ניי=קאַבצאַנסק, מאַכען דאָרט אָן אַנ׳ענגשאַפט און שטעהען די ניי=קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אפילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך, נישט=דאָ=געדאַכט, אַ ביין אין האַלז, הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כוחות, פונ׳ם ביין ווי=ס׳איז פּטור צו ווערען, דעריבער האָבען די ניי=קאַבצאַנסקער, נעבעך, גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבייט אויף אַלע כלים, ווי לייז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כפול=שמונה׳דיגע קבצנים, און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט=קאַבצאַנסק, אַז זייערע ברידערלעך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס׳ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף ווייטער לאָזען צו רוה. ביים פריץ זענען זיי געווען שטיקלעך תקיפים, קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָל נישט געווען, און אַרויסשטעלען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבען זיי אַפילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריז. אַלצדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריז. בכן קומען זיי צו חייקיל=חייב׳ן מיט אַזאַ פּלאַן:

— הערט אויס, רב חייקיל=חיים! מיט קאַבצאַנסק שטעהט עס אצונד שמאָל. אַז אָך=און=וועה צו איהר, צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי ברויכט באַלד טאַקי הילף. מיט אַ פּריץ מאַכט מען

נישט מיט געוואלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבצאַנסק איז קאַבצאַנסק. מען בעדאַרף נאָכגעבען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען וויך ווי טייג, חאָטש צולעגען איהם צו אַ געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט אונהם אָב, אָט דעם קאַפּריז... קורץ גערעדט, רב חייקיל-חיים מאַכט זיך ניט וויסענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח-וואַנד, איבער וועלכע עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כדי פערבלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לעגט אייך איצט פאַר, אויך טאַקי אין מזרח-וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, ווייטער אַביסעל. אין פאַלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמעריל, אַ לעדיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט איין אָרון קודש, מיט אַלצדינג ווי אַ שטיבעל בעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערוויל, — פאַרשטעהט איהר? — די גאַנצע בעלי-בתים. — ווי באַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ׳ס כעס און ממילא פאַרבעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רב שמעלקי, אַ שטייגער, וועלען אויך פערשטומט ווערען, בלייבענדיג דאָ אַליין די איינציגע פיינע בריות, און אומגעשטערט פאַרנעהמען צו זיך די אַלע כבודים, גבאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט ווארגען!

פון חייקיל-חיים׳ס וועגען, און אַ טייל פון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר ניט קרום געווען, הא, אפשר איז באמת טאַקי דערוויל א סברא! פאַר וואָס ניט? נאָר פאַר געהיסע מענשלעך, כלי-קודש, איז דער דאָזיגער פּלאַן געווען אַ סם. ס׳טייטש, אַז אוים מחלוקת, אוים פייער, ווי-זשע וועלען זיי ברענגען אַ וועלט? לאָ! האָבען זיי געשריען, אוים דער הויט געשפּרונגען און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצונד?

אוי ווי שלעכט, ס׳איז אַ מהומה, יודען שלעפּען זיך אַוועק מיט די טאַרבעס איז דער ווייטער וועלט — און ס׳איז אַ מעשה אָהן אַ עק!...

די אַנטדעקונג פון וואָהלין

די ענטדעקונג פון וואהלין

גענומען פון די כראָניקעס.

אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער בעוואוסטער שרפה האָט זיך אָנגע־הויבען אין דער ליטאָ, לויט ווי עס שטעהט אין די כראָניקעס, דער גרויסער הונגער, נישט היינט געדאַכט.

עד היום ליגט יענע שוערע ביטערע צייט יודישע קינדער אין טעם. אלטע לייט אַז זיי דערציעהלען היינט די שטאַרקע נויט, וועלכע מענשען, געבעך, זענען דענסטמאָל בשעת דעם הונגער אויסגעשטאַנען, שטעלט זיך פשוט די האָר קאַפּויר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמינקע מענשען, אויסגעדאַרטע־אויסגעדייוועטע. הויט און ביין מיט סמאַהע אויף די ליפּען, איינגעפאַלענע באַקען און משונה אויסגעשטעלטע גלעזערנע אויגען, האָבען ווי די פער'סמ'טע מייז אומעטום זיך אַרומגעבלאָנקעט, קוים פלאָנטענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסטערט וואָס ס'איז עפּיס עסענוואַרג, גאָרנישט איבערצוקלייבען: גראָז איז אויך סחורה, זיך ניט גע'מיאוס'ט אַפילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער — דאָס איז איינס פון די ערגסטע אָנשיקענישען, דאָס איז אַ מין ליידען, ווי ברענען פאַמעליכען אָהן אַ אויפהער אויפ'ן שטיל פייערל. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען, ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווי־

שען שטעדטיל דלפוניווקע, וואָס איז אָנגעזעצט געדיכט מיט יודען, אָהן
עין-הרע, מיינסטענס, ווי דער שטייגער איז, קבצנים, נעבעך. גאָר אין
די גוטע יאָהרען אפילו האָבען דלפוניווקער יודען זיך אויך נישט קיינמאָל
זאַט אָנגעגעסען. א הערינג מיט אַ ביסעל ליאַק דערצו. אייניצוטונקען
דערינען אַ שטיקעל ברויט — דאָס זענען צוויי שפּייזען אַזוינע, מיט
וועלכע מען האָט געוועהנטליך זעהר שען יוצא געווען דעם מיטאָג,
א קרופּניק — נעמליך: אַ מין געקעכטס פון וואַסער מיט אַביסעל
גרויפּען, פערווייסט לפנים מיט אַ קאַפּעלע מילך, אָדער עטליכע גע-
קאָכטע קאַרטאָפּעל, — אַזוינס האָט שוין געהייסען עפּים גאָר עולם
הזה, אַ סעודה ווי ביי שלמה המלך אין זיין צייט! אַצונד איז זעהר
גרינג זיך צו מאַכען אַ געדראַנג: ווען אין די גוטע יאָהרען אַזוי, וואָס-
זשע האָט שוין געקענט זיין פאַר אַ מין עסען בשעת הונגער-צייט?! יאָ,
דער דלפוניווקער אָרימער עולם איז טאַקי באמת, נישט נאָר ווי עס
רעדט זיך, געשוואָלען געוואָרען פאַר הונגער, געשוואָלען וואָס געשוואָלען
הייסט. אַי, וואָס, ווי געשיקט זיך עס אַזוי צו לעבען? נאַרישקייטען!
אַ שאלה אַביסעל אויף יודען? ביי יודען איז מעגליך אַלצדינג, אַזאַ מין
לעבען אויך. יודען האָבען אַ גאָט!...

צו דעם הונגער האָט זיך נאָך צוגעוואָרפען אַ מגפה, עפּים אַ מין
אונטערגאַנג, אַ היציגע קראַנקייט אַזוינע. מענשען זענען געפאַלען ווי די
פליגען און קליינע קינדער זענען אוועק פון סקאַרלאַטינע, נישט-דאָ-
געדאַכט, אין דעם עולם איז געוואָרען אַ ליאַרם, אַ געשריי: חטאים!
אַנדערש האָט זיך עס נישט געקענט לעגען טאַקי אויף דעם מוח,
וואָרום פונוואַנען האָט זיך עס פּלוצים גענומען אַזאַ קרענק אויף אַ כלל
ישראל? ס'איז שייך צו זאָגען אַ קרענק דעם, יענעם, אָבער איטליכען,
ווי געשיקט זיך עס? זאָגען ווידער, אַז געקומען איז עס דאַריבער, וואָס
אין דער שטאָדט איז נישטאָ קיין דאָקטאָר, דאָס איז אַודאי קרום,
וואָרום פאַר וואָס איז עס געקומען גראָד דענסטמאָל — בשעת דעם
הונגער און נישט פריהער? נישט אַנדערש טאַקי מוז מען זאָגען —
חטאים!... מען איז גוזר תענית. מען פאַסט קליין און גרויס, מעוברת'ע
אפילו אויך. פון תהלים איז קיין רעדע נישט, מען זאָגט תהלים פון
פריה ביז פאַרנאַכט, מען מאַכט אַסיפות, מען קלייבט אויס אַ קאָמיסיע
יודען עפּים צוטאָן אַקעגען די חטאים, און צוליעב די הוצאות דערויף
העכערט מען אַ קאָפּיקע טאַקסע אויף דעם פונט פלייש. די קאָמיסיע
נעהמט הויז צו הויז איבערצוקוקען די מזוזות: טאָמער עפּעם נישט אַזוי·

מאַכט מען פסול; צו בעטראַכטען, ווי שטעהען פון פאָרפאָלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעטען, נישט צו נאָהענט אפשר איינע צו די אַנדערע, חס-ושלום... הכלל, די קאָמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען רוקט-איבער בעטען אַהין, בעטען אַהער, — אומזיסט אָבער די מיה — מען שטאַרבט! שווייגט מען דאָך מסתמא נישט און מען געברויכט נאָך מיטעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאַלען אַריין אין אָרון-קודש מיט אַ געשריי, אַ געוויין, מגידים דרשה'נען, שטראָפען דעם עולם: געוואַלד, יודען, שלאָגט זיך אָשמנו טהוט תשובה, יודישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטאַרבט!...

ווי באַלד אַזוי, מוז מען דאָך שוין טאַקי אײַנווענדען אַלע כחות, פּרוּווען טאָן דאָס לעצטע, וואָס מען קען. העכערט מען נאָך אַ קאָפּיקע אויף דעם פונט פלייש און מען אַכטעט אָב אַהער אין שטעדטיל דעם בעריהמטען חאַנדריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווקער רב מיט די דיינים און נאָך עטליכע שענע-כשר'ע יודען. מען לאָזט אויסרופען אין אַלע שוהלען בחרם יהושע בן-נון, אַז ווער עס ווייסט עפּיס אַ חטא, ווי הייסט מען עס... אויף וועמען ס'איז, זאָל קומען מודיע זיין דעם בית-דין צדק, וואָס זיצט אַלע טאָג מכח די חטאים אין דעם קהל-שטיבעל. בית-דין שיקט רופען די טוקערין, פאַרהערט זי אין ווייבערשע זאַכען, אין דינים פון מקוה און נעגעל-שניידען, מען ציהט בײַ דער צונג געניטע... אַלטע גבאי'טעס, צי ווייסען זיי נישט אפשר עפּיס אויף דער, אויף יענער וואָס צו זאָגען. די שטאָדט וויגט זיך, אַ קאָכעניש, אַ שושקעניש צווישען דעם עולם. עס טראָגט זיך עפּיס אַרום אַ קלאַנג, אַ מומלען, מען טומעלט אויף איינעם עפּיס אַ אַלמן און אויף איינער, אַ חצופה, אַ אשת-איש, עס קומט אָן ביז דער קאָמיסיע פון די רבנים, גרויסע לייט, בערען! זי לאָזט רופען צו זיך יענעם, זאָגט איהם מיט דעם האַרבען וואָרט: הולטיי, זיי זיך מודה!... זי איז איהם מתרה: מען וועט דיר, פושע ישראל, טאָן דאָס און דאָס. אַז עס העלפט נישט מיט בייזען, פּרוּווט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך, ווי פאַר אַ גזלן: געוואַלד, האָב רחמנות אויפ'ן פאָלק ישראל, אויף אַ עדה יודען! געוואַלד, וואָס האָסט-דו צו קליינע אומשולדיגע קינדער, נעבעך? נאָר רעד צו דער וואַנד — דער פושע ישראל איז זיך נישט מודה. טהוט מען זיך אַ נעהם צו דער חצופה — הולטייקע, זיי זיך מודה! זי וויינט, חלש'ט, פאַרשטעהט כלומר'שט נישט, וואָס מען וויל פון איהר האָבען. ס'איז נאָר אַרויסגעוואָרפענע רעד, זי, די

קליפה, איז זיך אויך נישט מודה. און דערווייל איז שלעכט — מען שטארבט! דער צארן איז אזוי ווייט געגאנגען ביז צום עק, עס האט שוין אנגעריהרט העט־העט סאמע אין דעם שפיץ. ס'איז פערשלאפט געווארען און געשטארבען איינער פון די לומדים אין קלויז. א יוד א זקן, א פרומער, וואס האט געפאסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אוועקלעגענדיג פאר איהם ממש דאס גאנצע געזונד... אי־אי! האט מען געשריגען, אז אזעלכער שטארבט, איז שוין טאקי אויס וועלט, איז שוין קיינער ניט זיכער מיט דעם לעבען. „אם לויתן בחכה הועלה, ווען אזא שטארקער לויתן איז אויף דער ווענטקע געחאפט געווארען, מה יעשו דגי הרקק, וואס־ושע זאלען שוין טאן מיר שלאפינקע פישעלעך אין דער בלאטע?" אזוי האט איהם מספיד געווען דער שטאדט־מגיד אויפ'ן שוהל־הויף צו דער לויה און דער עולם איז צוגאסען געווארען פון טרערען. דערנאך האט מען דעם מת אין קיטעל אריינגעשטעקט א קוויטעל — דאס איז געווען א „פראשעניע" צו גאט, זעהר וואויל אנגעשריבען בישיבה של מטה, אין דער קאמיסיע פונ'ם בית־דין, על דעת הקהל, אין דעם נאמען פונ'ם גאנצען שטעדטיל. „געה — האט מען דעם מת געזאגט — געה זיי אונזער שליח, ווי באלד דו וועסט קומען אהין, זאלסט־דו עס איבערגעבען אונזער פאטער אין הימעל, זיך מיהען דארט פאר דעם כסא הכבוד, זיין א גוטער מליץ, ער זאל זיך דערבארמען אויף אונז, יודישע קינדער, נישט זיין אזוי שטארק אין כעס, ברוגז אויף אונז א שרעק, און זאל זאגען דעם מלאך־המות: גענוג, לעג דעם חלף צוריק אין שיידעל אריין! ער זאל אויך אנשרייען אויף דעם שטן דארט און אויף די אלע משטינים דא, אז עס זאל זיי פערשטאפט ווערען דאס מויל, עס זאל זיי... א. ז. וו. א. ז. וו.

פאר יודען אזוינע, וואס גלויבען יענעם אויפ'ן ווארט, נישט אריינלאזען זיך, חלילה, אין ווייטע חקירות, טאמער איז עס אזוי, טאמער אזוי, און טאמער איז גאר די גאנצע זאך א ליגען — זיי וועט גאנץ געוויס גענוג זיין דאס ביסעל, וואס איז געזאגט געווארען דא פון יענעם קוויטעל. יענע אבער, וואס האבען א נאטור נישט צו גלויבען דעם עהרליכסטען יודען אפילו, ביז זיי זעהען נישט אליין מיט זייערע אויגען, שווארץ אויף ווייס, פאר זיי איז דא איין ענטפער: געהט, זייט מוהל, און לייענט אליין מיט אייער כבוד אין דלפוניווקער פנקס, וואו די גאנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר'ע, פיינע בריות, גרויסע לייט, און וואס פון דארטען איז עס דערנאך איבערגעשריבען געווארען אין די

בראָניקעס מיט אַ גאַנצער ממרא פון'ם שרייבער דאָרט, אויסלאָזענדיג זיך לסוף אַזוי: „היינט פרעג איך אייך, רבותי, מה נשתנה, מיט וואָס, אַ שטייגער, זאָל אַ דעפּוטאַציע צום רבונו של עולם דורך אַ מת אויף יענער וועלט זיין מעהר משונה ווי דעפּוטאַציעס צו גרויסע פּריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז, יענע האָט בעשיינפּערליך געהאָלפען. אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל איז די מגפה טאַקי געשטילט געוואָרען — און לידודים אין שטעדטיל, אַ שמחה אַ פרייד אויף יודישע קינדער!“.

טאַקי גאַנץ אמת, דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט דערצעהלען, געמאַכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פּאַריז האָט מען קיין בעסערע נישט געקענט האָבען. ס'איז געווען גענוג מאַטעריאַל פון דער שרפה די סוכות צו בויען, פערשפּאָרט בענוצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאָקשענברעטלעך, טשאָלענטברעטלעך, נאָך און נאָך אַזוינע מיני ברעטלעך. פּלאַץ פאַר די סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פּערדוקט, ווי אַלע יאָהר, ערגיץ אין אַ לאָך, נעבען שטאַל און אומריינע ערטער, מחילה. היינט האָט מען מקיים געווען זיצען און שלאָפען אין סוכה ווי אין שטוב אויפ'ן רעכטען אמת טאַקי, נישט גלאַט אַזוי זיך. יודען האָבען פערבראַכט דעם יום־טוב פרעהליך, נישט געזאָרגט, געלויבט גאָט און געהאָפט צו זיין ליבען נאָמען מיט בטחון.

און גאָט ברוך־הוא האָט זיינע דלפוניווקער בעלי־בטחון'ס, נישקשה, נישט פערלאָזען. פון די אומגליקען האָט זיך פאַר זיי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זיי געעפענט אַ וועג אין אַ נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אַל־דאָס גוטס, וואָס זייער פוס איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפוניווקע האָט נאָך דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאָז מען נאָר קיין טעות נישט האָבען, אַז אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט געוואַלד, דאָס הייסט, מען האָט זיי גענויט פון קהל, אַלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און פאָהרט מאַכען געלד! חלילה, ביי יודען זאָל זיך אַזוינס טרעפען. וואָס דען? גלאַט אַזוי זיך, דריי פיינע מענשען, ניטבעדערפטיגע, בעפאַלען מיט ווייב און קינדער, אָהן אַ שום פּרנסה, נעבעך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט דעם גוטען ווילען גענומען פאַר מצוה אויף זיך די גרויסע טרחא צו זיין משולחים לטובה פאַר

אַ שטאָדט יודען, נעבעך, און זיך נעלאָזט אין דער וועלט אַריין. מען האָט זיי פערזאָרגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פונ׳ם גאַנצען כלי־קודש, פאַרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות געשילדערט דאָס אומגליק, וואָס אויף דער קהילה זייערער איז אָנגעשיקט געוואָרען, און געבעטען מיט אַלע מיני געבעט די קיודער ישראל, רחמנות צו האָבען אויף די נשרפים, נעבעך, און געבען די משולחים נדבות, איטליכער כפי זיין פאַרמעגליכקייט. עס פאַרשטעהט זיך, אַז חוץ די כתבים האָט מען ביים אַרויספאָהר געמוזט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטיגע הוצאות פאַר זיך אַליין און אויף איבער־צולאָזען צום לעבען זייערע ווייבער און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת טאַקי נישט טייער — אייז קאַפּיקע גאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

אַ לאַנגע צייט איז פון די משולחים נישט געווען קיין שום ידיעה, גלייך ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. ס׳איז איטליכען אין שטעדטיל געווען אַ גרויס וואונדער, גאָר ניט צו פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען! מען האָט זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהערט צו וואונדערן. מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געווען גאָר פאַרגעסען, מוחל געווען אַלץ מיט־איינאַנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע, וואָס האָבען געפאָדערט ביים שטעדטיל מזונות, געשריגען, גע־פילדערט: געוואַלד! פאַר וואָס זאָלען מיר זיין עגונות, פערוויסטען אונזערע יאָהרען, ליידען פאַר אַנדערע? דאָס שטעדטיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע טענות און געשפּייזט די לעבעדיגע אַלמנות. מילא, וואָס זאָל מען טאָן? איז נאָך אַ קאָפּיקע אויפ׳ן פונט פלייש!

פלוצלים, גאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריעף פול מיט התנצלות, אַ פאַרענטפערן זיך אויף דעם לאַנגען שטיל־שווייגען, און מיט אַ קלאָגען זיך אויף דעם פינסטערען מזל, אַז נשרפים איז גאָר ניט אַזאַ געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. געגוג נשרפים אַזוינע און אַזוינע שלעפּען זיך אין דער וועלט אַרום. ס׳איז געוואָרען עפּיס ווי אַ גאַנג־ווענעלע, אַ חוק, אַז ווי באַלד עס הויבט זיך אָן דער זומער, הויבען אָן יודישע שטעדטלעך צו ברענען. עס פאָהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות, משולחים פון מאיר־בעל־הנס, משולחים׳ס משולחים, ירושלמים, עגונות, אייניקלעך און יודען מיט כתבים פון אַלערליי סאָרטען, וועלכע מען וויל. בכן איז שפּל... דאָס ביסעל געלד, וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט קוים אויף הוצאות. עס

קומט זיי נאָך אַרויס, נאָר זיי זענען מוחל, גאָט זאָל זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריעף, נאָך מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָבען געשוויגען, האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך אין וואָהלין, זעהר אַ פעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פערבלייבען אויף תמיד און, אם־ירצה־השם, מיט דער צייט מאַכען עפּיס אַ שטיקעל עסק. לעת־עתה קנעלען זיי אונטער. וואָרום אַזוי פּאַסט עס זיי צום עסק מכמה וכמה טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אַזוי שרייבען זיי — וועלען מיר אייך אַלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אייך מיט דעם אויבערשטענס הילף פאַרענטפערט ווערען אַלע קשיות. דערוויל לאָז זיין אַלצדינג בסוד. למען־השם, שווייגט, זאָגט נישט קיינעם, וואו מיר זענען, וואָרום דאָס טויג נישט מחמת פיעל טעמים. וד"ל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט־אַמאָל, אַזוינס האָט זיך נאָך נישט געטראָפען זינט די וועלט שטעהט. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייד האָט זיך זיי געשאָטען ניין מאָס רעד פונ׳ם מויל ווי פון אַ לעבערדיגען זאַק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען די גרויסע גליקען זייערע, אָבגעלויבט אין טאָג אַריין וואָהלין מיט געטאָקטע ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעלמילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען, און מלמדים גילט מען דאָרט אָב, זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אַזוינס מאַכען יודען נישט לאַנג שיהות, נעהמען די פּיס אויף די פּלייצעס און לאָזען זיך אַוועק קיין וואָהלין.

אויף דלפוניוקע קוקענדיג האָבען אויך פון אַנדערע ליטווישע שטעדט יודען זיך אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאַרף וויסען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גובערניע אַליין, אלא וואָס דען אויך פּאָדאָליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד, וואָס ביי אונז צו דרום-זייט. אַזוי ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אַלע, נישט קיין פּויליש, אי ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס-אייגענע וואָס אַמעריקא איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען איז וואָהלין פאַר זיי געוועזען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשייד איז נאָר אַט וואָס: אין אַמעריקא פאָהרט מען מיט דעם ים, אין

אַ דאַמשיף, אַקעגען אַ פּאָר וואָכען, און אין וואהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער יבשה צו-פוס גוטע עטליכע וואכען. און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אבשטעלענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שטעדטלעך, צווישען יודען רחמנים בני רחמנים... אין אמעריקא זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך טאנדעטניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקלעך סחורה — שמאכטעס, שניידער, אַרבייטער אין פאַבריקעס, און אין וואהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך אַוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אַלע מלמדים.

דער שרייבער אין די כראניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט אויפ׳ן סוף מיט די ווערטער:

„די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון גאָט אויף זיין געליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אַזוי בעשיינפּערליך איטליכען. וואָס האָט נאָר אויגען צו זעהן און שכל צו פאַרשטעהן — זי, די היסטאָריע הייסט עס, אינגאַנצען איז זי א שטענדיגע שלעפּעניש, אַ אייביגע אַרומוואַגלעניש פון אברהם אבינו ביז אַ צינד. עס רוהט נישט, עס ראַסט נישט דאָס פאָלק ישראל!“.

• •

•

אָט אַזוי, כמעט אין דעם נוסח, פלעגט אָפט דערצעהלען אונז, קינדער, די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו-השלום.

אַ דלפוניוועקער, שלים-מזלדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פּאָר צרות האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אַוועקגעלאָזט קיין וואָהלין, געענידערט קיין קישינעוו, די הויפּט-שטאָדט פון בעסאַראַביע — אַ לאַנד, וואָס פליסט מילך און האָניג. האָט געקנעלט דאָרט אינאיינעם מיט נאָך אַ סך דלפוניוועקער זיין גלייכען און געגאָסען פיעל גוטס: געגעסען מאַמאַליגע, פאַרביסען מיט קאָדע, געטרונקען וויין און געלעבט רוהיג, אָרענטליך-פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען, גלייך מיט אַלע דאָרטיגע יודען, און נישט געוואוסט פון קיין בייז.

ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען, אַז מיר, זיין אייניקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט

מילך און האָניג, פליסט אַצונד, אוי-וועה — עס איז שווער צו זאָגען...
נאָר איך מענדעלי בין דערצו שוואַך, אַלט. מיין איינציגער כח, אוי,
איז נישט מעהר, וויינען שטילערהייט פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרעה-
רען, און צו די אַלע פריהערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו-צושרייבען
אין די כראָניקעס אויך די היינטיגע, נייע צרה.

צום צענטן יאָרצייט פון

מענדעלע מוכר-ספרים

(שלום יעקב אַבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע" ארויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו"ס אין אַ נייער, באַאַרבעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ געהעריקע אָפּהאַנדלונג-כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג אַרויסגעגעבן צום יאָר-צייט **נייע צוויי בענדער**: באַנד XXI „מעשיות וועגן מענדעלען" און באַנד XXII „דער מענדעלע-טורעם".

באַנד 1 מענדעלע מוכר-ספרים (זיין לעבן און שאַפן)

באַנד 2 דאָס קליינע מענשעלע

באַנד 3 פישקע דער קרומער

באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט-בעלי-טובות.

באַנד 5 די קליאַטשע

באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש

באַנד 7 יודעל

באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק-שירה

באַנד 9 מסעות בנימין השלישי

באַנד 10 דער פריזיוו

באַנד 11 דאָס ווינשפינגעריל, I טייל

באַנד 12 דאָס ווינשפינגעריל, II טייל

באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן

באַנד 14 אין אַ שטורעם-צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות

באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל

באַנד 16 שבת און יום-טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אַסיפות. אַ שטאָט אין מזרח-וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.

באַנד 17 עלטערן און קינדער

באַנד 18 שלמה ר' חיימס (1 בוך)

באַנד 19 שלמה ר' חיימס (2 בוך)

באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נייע צוויי בענדער

באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום-עליכם, ציטראָן, אַנ — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. א.

באַנד 22 מענדעלע-טורעם
אַרטיקלען פון פרץ, בערדיטשעווסקי, גינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, ספּעקטאָר, ווייטער, גאָרעליק, פרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָברושין, מייזיל, גראָס א. א.

די ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים זענען די גרונט-שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט.

זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך.

מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל" ווארשע, נאַוואָליפּקי 7.